470094

socialno delo

letnik 42 - december 2003 - št. 6

fakulteta za socialno delo
ljubljana

socialno delo
Izdaja Fakulteta za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Uredniški svet

Vika Bevc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Glavni in odgovorni urednik
Bogdan Lešnik

Uredniki
Darja Zaviršek (knjižne recenzije)
Srečo Dragoš (raziskave)
Jo Campling (mednarodni stiki)

Naslov uredništva
Topniška 31, 1000 Ljubljana
tel. (01) 2809260, faks 2809270
e-pošta socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Uredniški svet (nad.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Rener
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Časopis Socialno delo objavlja znanstvene in strokovne članke s področja socialnega dela in drugih področij, interdisciplinarne študije, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, knjižne recenzije, pisma in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja dvomesečno, razen v primeru združenih številk, ki pa sledijo istemu dvomesečnemu ritmu izhajanja. Navodila za pošiljanje prispevkov so objavljena na zadnjih straneh časopisa.

Povzetki člankov so vključeni v naslednje **podatkovne baze**: International Bibliography of the Social Sciences, Linguistics & Language Behavior Abstracts, Mental Health Abstracts, Social Planning/Policy & Development Abstracts, Sociological Abstracts, Studies on Women Abstracts.

Avtorske pravice za prispevke, poslane za objavo, pripadajo avtorju/avtorici in časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati na naslov: Darja Zaviršek, Fakulteta za socialno delo, Topniška 33, 1000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, mora biti v uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnica, naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Fotografija na naslovnici: **Meta Krese** (2002).

Časopis finančno podpira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport

Tisk: Collegium graphicum, Ljubljana

Vesna Leskošek

TRGOVANJE S TELESI IN DUŠAMI ŽENSK NA SLOVENSKEM DO KONCA 19. STOLETJA

Z zgodovino[1] žensk na Slovenskem sem se začela ukvarjati pred nekaj leti. Pravzaprav sem pričela brskati po virih, še preden sem prebrala katero od knjig iz klasične zbirke ženske[2] zgodovine. Ko sem jih začela prebirati, je bilo kmalu jasno, da so začetki odkrivanja ženske preteklosti povsod podobni. Najprej se raziskovalke soočimo z nekaj dejstvi. V splošnih nacionalnih zgodovinopisnih knjigah je malo podatkov o ženskah, še manj je ženskih imen. Vzroki za pomanjkanje podatkov so različni. Kronistov ženski dogodki niso zanimali, zato jih niso zapisovali. Tovrstni dogodki ne zanimajo niti zgodovinarjev, zato jih pri obnavljanju izpuščajo. Tako lahko npr. najdemo več podatkov o ženskah v zgodovinskih knjigah iz začetka stoletja kakor v novodobnih, ki črpajo iz prejšnjih. Pri branju teh knjig tudi opazimo, da avtorji večkrat opisujejo ženske dogodke, ko pišejo o preteklih obdobjih, in jih pričnejo opuščati, ko se približujejo opisovanju aktualnega časa. Nastane vtis, da ženske v zgodovini niso prisotne, vtis, da niso počele nič takega, kar bi jim zagotovilo mesto v zgodovinskem spominu. Na tak način se zabriše njihova vloga, kar po drugi strani omogoča vzdrževanje stereotipnih predstav o ženski naravi. Izpuščanje ženskih imen in dogodkov iz zgodovine ima torej jasen namen v vzdrževanju želene podobe žensk in ženskosti. Učinki takega izpuščanja se kažejo tudi v tem, da je treba, če ni zgodovinskega spomina, začeti vedno znova. Tako se v zadnjih letih veliko sprašujemo o vlogi žensk v politiki in med drugim naletimo tudi na razprave, ki pravijo, da nastopanje v javnosti ni v ženski naravi, politika pa ne ustreza njihovemu značaju.

Michelle Perrot (1984) se je v zgodnih sedemdesetih letih v Franciji spopadala s podobnimi težavami, ko je skupaj s kolegi in kolegicami z oddelka za zgodovino in sociologijo vzpostavljala prvi tečaj o ženski zgodovini v Franciji. Ob pomanjkanju materiala in teoretskega okvira so tečaj poimenovali »Ali imajo ženske zgodovino?«. Vprašanje je bilo predvsem posledica pomanjkanja dostopnih podatkov in prepričanja, da so v splošnih zgodovinskih knjigah popisani dogodki, ki so usodni za narod, torej so univerzalni, veljavni za oba spola. Nepopisani dogodki so brez posebne vrednosti za zgodovinske poteke. Zato je zgodovinopisje v bistvu legitimiranje razmerij moči. V zgodovino namreč pridejo in v njej obstanejo tisti, ki imajo družbeno moč za definiranje pomembnosti in nepomembnosti družbenih procesov ali posameznih dogodkov. Boj za zgodovino je zato boj za pravico do interpretacije. V uradnih zgodovinah ne najdemo niti hendikepiranih niti istospolno usmerjenih, še manj revne ali vsakdanje ljudi iz ulice. V tem smislu uradne zgodovine nikoli niso bile zgodovine vsakdanjega življenja. Vendar so vprašanja o tem, ali imajo ženske svojo zgodovino, danes že presežena. Še več, raziskovanja so pokazala, da so bile ženske v preteklosti vpete v družbeno dogajanje na način, ki razbija stereotipne, ustaljene podobe o njeni naravi in družbeni vlogi. Arlette Farge (gl. *ibid.*) ugotavlja, da se hkrati z odkrivanjem ženske preteklosti razbijajo sodbe o vlogi moških v zgodovini. Raziskovanje ženske preteklosti ni pomenilo namreč samo dodatka k splošni zgodovini, temveč ji je oblikovalo novo podobo.

KONCEPT TELESA

Teoretske razprave o telesu se ukvarjajo predvsem z naravnim in družbeno konstruiranim telesom in se med sabo ločijo po tem, kakšno vlogo in moč dajejo enemu in drugemu. Ženska družbena identiteta je bila dolgo časa pogojena s kulturno percepcijo njihovih teles. Zato je telo tema

feminističnih razprav ves drugi val feminizma, razprave o telesu pa lahko najdemo tudi v tekstih prvega vala. Zahteva po pridobitvi moči za kontrolo in upravljanje z lastnim telesom je pomembna tema aktivističnih ženskih skupin in feministične teorije. Ženska zgodovina je zgodba o njihovih telesih, in sicer zato, ker dolgo časa niso bile nič drugega kot telesa (Fouquet v: Perrot 1984: 61). Telo je stoletja oblikoval moški razum, zato je treba raziskovati moško govorico. Ženske morajo o svojem telesu spregovoriti same in tako začeti spreminjati veljavna prepričanja. To lahko počnejo s pomočjo teorij spolnih razlik, ki dekonstruirajo ali »spodkopavajo prepričanje o 'naravnih' temeljih družbeno kodiranih razlik, sistema vrednot in reprezentacij« (Braindotti v: Bahovec 1998: 62).

Sociologijo zanima, kako na telo vplivajo družbeni odnosi, procesi in institucije. So konstruktivistični, ker poudarjajo, da je človeška telesnost izpeljana iz družbenih fenomenov. Foucaultove analize discipline, kazni, norosti in seksualnosti kažejo na prisotnost moči v diskurzih, ki konstruirajo človeško utelešenje. Sam govori o svojem delu kot o izdelovanju zgodovine teles, ki jo določa tako, da izdeluje zemljevid teles in učinkov moči nanje. Njegova teorija vednosti pravi, da se telo konstruira skoz diskurze in zunaj diskurzivnega ne obstaja, izgine kot materialen fenomen. Človeške telesnosti ne moremo do konca zajeti, ker je telo prepleteno z mrežo že obstoječih pomenov, ki se oblikujejo skoz različne diskurzivne prakse. Odnos med razumom in telesom določa umestitev telesa v moderne disciplinske sisteme, razum pa s tem postane lokacija za diskurzivno moč. Telo je le inertna masa, ki jo nadzorujejo diskurzi, locirani v razumu. Vendar Shilling (2000: 420) pravi, da tako razmerje med razumom in telesom zanemari dejstvo, da lahko disciplinski sistemi postanejo »živeče izkušnje«, ki nimajo učinka le na razum, temveč tudi na čutila. Govori o diskurzivnem redukcionizmu, ki se reflektira tudi v delu Butlerjeve. Ta zavrne idejo preddiskurzivnega telesa in pravi, da so telo, spol in družbeni spol diskurzivni konstrukti. Regulativne družbene norme institucionalno in diskurzivno konstruirajo telesno materialnost. Foucault in Butler postavljata telo samo znotraj obstoječih razmerij moči.

Rosi Braindotti vzpostavlja razliko med govorom o družbenem spolu in med govorom o spolni razliki (gl. Bahovec 1998: 59). Pravi, da teoretičarke družbenega spola zanima predvsem, kako na spol vplivajo kulturni in družbeni procesi, govor o spolni razliki pa vključuje tudi nezavedno željo in identifikacijo. Razmerje med spoloma zgodovinsko obvladujejo oblastna razmerja, ki določajo družbeno pozicijo spolov skoz čas, učinke te diskvalifikacija pa izkušajo ženske v svoji telesni eksistenci. Ne glede na to, ali verjamemo v preddružbeno telo, ki je očiščeno pomenov in na voljo za prepoznavanje prave narave, ali pa menimo, da so taki esencialistični pristopi vnaprej izgubljeni, ostajajo osnovna prepričanja o spolni razliki ali konstrukciji ženskosti in moškosti podobna. Določajo jih oblastna razmerja, ki legitimizirajo neenakosti tako, da postavijo veljavna merila moškosti za univerzalna, ženskosti pa ne samo za parcialna, temveč preprosto manjvredna. Dekonstrukcija teh razlik, sledenje diskurzu skoz zgodovino, reflektiranje pomenov in razlik v vsakdanjem življenju jemlje takemu univerzalizmu moč. Tako početje pa je mogoče le s posegi v zgodovino, skoz katero so se oblikovale razlike. Gre kratko malo za boj za interpretacijo, ki je mogoča s pomočjo zgodovinskega spomina.

RAZSEŽNOSTI TELESA V SLOVENSKI ZGODOVINI

Javne razprave o ženski »naravi« in njenem mestu v privatnem in javnem prostoru segajo na Slovenskem v trideseta leta 19. stoletja, v čas pred narodnim preporodom. To je čas, ko redki slovenski izobraženci izven cerkvenih krogov nabirajo znanje in izkušnje tudi v tujini, redke slovenske izobraženke pa še vedno pridobivanjo in ohranjanjo znanje znotraj obzidij samostanov ali gradov. So torej bolj ali manj vezane na znanja, ki jih pridobivajo s posredovanjem cerkvenih institucij, vendar niso omejene zgolj nanje (Lenard 1922). Razprave o ženski naravi segajo nekaj stoletij v preteklost in se razvijajo hkrati s katoliško cerkvijo. Pri študiju zgodovinskih virov opazimo, da se intenzivirajo ob vsakem vstopu žensk v polje javnega, pogosto pa jih spremlja sistem bolj ali manj krutega kaznovanja, katerega namen je bil predvsem strahovanje in disciplíniranje.[3]

Nasploh so bila ženska telesa izpostavljena raznim oblikam fizičnega nasilja in mučenja skoz vso zgodovino. Pretepanje doma je bilo del normalnosti, določena mera se je sprejemala kot samoumevna in celo koristna za žensko in otroke (Puhar 1982: 156). Strategije preživetja so se us-

merjale zlasti v načine izogibanja in ne v problematiziranje samega nasilja. Narobe pa je bila zmožnost fizičnega kaznovanja del moškosti. Če moški ni pretepal žene in otrok, je veljal za revo in mehkužneža (*ibid.*). Sprejemanje domačega nasilja je bilo med drugim tudi posledica sporočilnosti javnega kaznovanja. Ženske so bile javno kaznovane huje kot moški, ker se zanje še manj spodobi kršiti postave kakor za moške. Prekršiti pravila ženskosti je bilo hujše dejanje od prekrška samega.

V konstruiranje ženskosti[4] je bilo vso zgodovino usmerjenih veliko družbenih naporov. Žensko so priklepali na dom razni rituali, šege in navade, pregovori in druga sporočila, ki so prehajala večinoma[5] od mater na hčere in so delovala kot nenapisani zakoni, po katerih so se morale ravnati. S pokristjanjevanjem pa postane cerkev najvztrajnejša ustanova oblikovanja ženskosti in pospremi svoje napore z bogatim sistemom nadzorovanja in sankcioniranja. Slovenska zgodovina nam sicer ne ponuja veliko podatkovnih podlag za analizo. Nič ne vemo o staroselcih, o slovanskih navadah vemo zelo malo, skoraj nič o vsakdanjem življenju, čeprav je bilo ravno to za ženske najbolj pomembno. Najobilnejše etnografsko gradivo o ženskah so ljudske pesmi, ki pa niso zanesljiv vir, saj so pogosteje opevale želene podobe kakor dejansko življenje, čeprav v njih hkrati zlahka prepoznamo prevladujoče stereotipne sodbe. Vendar je znanih kar nekaj zgodovinskih dogodkov, obredov ali običajev, v katerih so ženske odmik od zapovedanega plačale z življenjem ali bile kako drugače kruto kaznovane. Ti dogodki so predmet analize pričujočega teksta.

STAROSLOVANSKO OBREDJE

Če posežemo malo dlje v zgodovino, najdemo dve staroslovanski navadi, ki se simbolno vežeta na podreditev. To sta smrt žene ob smrti moža (Sluga 1979, Lenard 1922, Vilfan 1961) in postriženje dečkov (Lenard 1922). Obe sta obrednega značaja, sta torej kodificirani, ponavljajoči se dejanji s simbolnim pomenom in dejansko koristnostjo (Cazeneuve 1986). O tem, kako sta obreda delovala, kaj pomenita in kakšne posledice ali učinke sta imela, ni nič znanega, saj njunega pomena ne razlagajo ne etnološke ne antropološke študije, zato lahko o tem le ugibamo. Še zlasti to velja za *obredno smrt žene*. Tovrstna pokopavanja so v različnih kulturah povezana z lastnino moža, ki jo ob njegovi smrti položijo v grob, in to je veljalo tudi za slovanska pokopavanja (Vilfan 1961). O obredu samem pri Slovanih ni najti drugih podatkov. Ne vemo, kako je potekal in kakšni so bili njegovi učinki ali posledice. Da bi razvozlali vsaj del njegovega pomena, se ustavimo pri pojmu lastnine, ki je bila položena v grob umrlega, in ga povežimo s patriarhalno ureditvijo skupnosti, o kateri najdemo nekoliko več zapisov. Patriarhalni miselni vzorec razvrednoti žensko tako duševno kakor telesno. Pravi, da je ženska intelektualno in čustveno inferiorna, telesno šibkejša in zato popolnoma odvisna. Edina funkcija, ki ji da določeno vrednost, je njena reproduktivna zmožnost, ki postane resnični predmet lastnine. Lastninska pravica da možu moč kaznovati nezvesto ženo s smrtjo, ker ji je zapovedana absolutna zvestoba (Lenard 1922). Lastnina maternice in hkratna prepoved spolne združitve z drugimi moškimi je omogočala jasno identiteto otroka, ki je ob prehodu v individualno gospodarstvo že imel (ne pa tudi imela) vlogo naslednika. V tem smislu ženska ne pomeni nič bistveno drugega kot sredstvo reproduciranja. Njena maternica je le »cvetlični lonček« (Rothman 1989), v katerega se vsadi seme moškega, ki naredi otroka.[6] Ta cvetlični lonček oz. posoda se pokoplje skupaj z drugimi osebnimi predmeti v skupni grob in tako ne more biti na voljo nikomur drugemu.[7] Rothman ugotavlja, da se podobna odtujitev maternice vrši danes prek modernih medicinskih tehnologij.[8] Medicina vzpostavlja direktno povezavo z zarodkom, ga opazuje in proučuje, omogoči njegov nastanek ali pa tudi ne.

Postriženje las je bil poganski iniciacijski obred dečkov. Fantje so bili v določeni dobi po rojstvu obredno postriženi in tako sprejeti za polnopravne člane družine, za bodoče samostojne ljudi. Pri dekletih, ki so bile v mladosti pod skrbništvom staršev, po možitvi pa pod oblastjo moža, se postriženje ni izvajalo (Lenard 1922). Deklice torej niso bile sprejete za polnopravne člane družine in niso veljale za samostojne. Lasje so bili pomemben element osebne identitete in konstitutivni element moškosti in ženskosti. Simbolizirali so samostojnost in svobodo moških in odvisnost in nesvobodo žensk, pa tudi navezanost na dom in čast pri ženskah ter odmik od doma in večjo svobodo gibanja za moške. Dolgi lasje po pokristjanjevanju veljajo za moško sramoto. Ženski dolgi lasje, speti v kite in pripeti tesno na lasišče, simbolizirajo seksualno vzdržnost. Lasje so skoz vso zgodovino, vse do

danes, sredstvo izražanja osebne identitete in različnih ideologij. So teoretsko izjemno pomembni za splošne teorije telesa in simbolike (Synnott 1987). O njihovi simbolni moči priča dejstvo, da prve razprave o kratkih laseh najdemo šele ob prelomu prejšnjega stoletja, ko so se ostrigle prve ženske, kar je bilo v tistem času nedvomno hrabro dejanje. Zgodbe o laseh in prvem postriženju so pogosto tudi zgodbe o mladosti naših mam ali babic.

ŽENSKE KOT KORISTEN IN DOBIČKONOSEN PREDMET TRGOVANJA

Slovenke so bile predmet trgovanja vso zgodovino. Do 12. stoletja je po slovenskih deželah cvetela posebna *trgovina s sužnji*, med katerimi se pogosto omenjajo tudi Slovenci, in sicer kot kupci, posredovalci ali sužnji. Obstajajo podatki o sužnjih iz okolice Iga iz 3. stoletja našega štetja. V 9. stol. trgujejo z voskom, soljo, konji, živili in sužnji. Bavarci in Slovenci imajo prednost pri trgovanju ob Donavi, saj so bili oproščeni carinskih in sejemskih dajatev. S sužnji trgujejo Judje, dovažali so jih v velikem številu z vzhoda (Sluga 1979: 139, Vilfan 1961: 101). V Benetkah je trgovina s sužnji cvetela še v 14. stol., trgovali pa so s Hrvati in Slovenci, ki so jih naropali ali kupili beneški pomorski roparji. Ženske so bile med njimi razmeroma številne. Že nemški cesar Ludvig Pobožni je odredil, da so slovenski sužnji carine prosti, med trgovskimi predmeti za izvoz iz Slovenije pa se najpogosteje omenja ravno slovenska dekleta, ki so veljala za pridne delavke (Lenard 1922: 33). Moški so se lažje izognili suženjstvu, saj so lahko šli v »vojsko za hlapce, vozarit in tovarit ali pa so šli v hajduke, rokovnjače ali tihotapce, usoda žene pa je bila robsko trpljenje« (*op. cit.*: 34). Ženske je suženjska usoda zadela dosti huje kot moške.

Že pri Slovanih poznajo *nakup in ugrabitev neveste*. Trgovanje z otroki, še zlasti z deklicami za ženitev, je stalna tema do začetka 20. stoletja. Nakup neveste je bila pogodbena oblika sklenitve zakona. Pogodbe nista sklepala ženin in nevesta, temveč predstavnika njunih rodbin ali rodov. Ženinova rodbina je nevestini rodbini plačala precej visoko kupnino za nevesto. Kako se je ta kupnina pri Slovencih prvotno imenovala, ni znano. Ugrabitev neveste je bila pri nekaterih plemenih ali ljudstvih precej splošna, drugod je bila v rabi bolj izjemoma poleg nakupa neveste. Pri Slovencih kažejo nanjo le nekatera mesta v narodnih pesmih. O ugrabitvah so podatki iz 16. stoletja na Kranjskem. Ugrabitev je bila edina mogoča oblika poroke med dvema, ki sta bila skupaj po svoji volji. Kadar so starši obljubili hčer v zakon komu po svoji izbiri, se je dogovorila s svojim fantom, da jo je s pomočjo drugih ugrabil, odvedel drugam in se z njo poročil. Včasih so ugrabitev izvedli navidezno, da bi se izognili visokim stroškom svatovanja (Vilfan 1961: 250–254).

Nesvobodnemu plemstvu izbira ženina ali nevesto za njihove otroke gospod (*op. cit.*: 123), pri čemer je pogosto izkoriščal tudi *pravico do prve noči*. Šele leta 1237 dobijo štajerski ministeriali (prej nesvobodno plemstvo) iz cesarjevih rok pravico, da svobodno ženijo svoje otroke (*op. cit.*: 186). Poleg ekonomsko dobičkonosnih zakonov so se sklepali tudi politični zakoni. Tako so se celjski grofje poročali zgolj z namenom sklepanja meddržavnih paktov. Na posledice takih porok kaže zgodba Friderika Celjskega. Hermanov sin Friderik se je poročil z Elizabeto Frankopansko, pri tem pa je imel zvezo z Veroniko iz Desenic, kar povzroči smrt obeh tekmic. Prvo je menda ubil Friderik sam, drugo pa Herman, da bi se opral pred mogočnimi hrvaškimi Frankopani, čeprav je celjsko trško sodišče Veroniko oprostilo krivde čarovništva (Sluga 1979: 217).

Podatke o zakonih, ki so se sklepali iz ekonomskih ali drugih koristi, najdemo še v začetku 20. stoletja. Pogosto so se sklepali med mladim dekletom in starejšim, priletnim moškim, pogosto premožnim vdovcem z več otroki. V devetnajstem stoletju in na začetku dvajsetega ne najdemo več zgodb o ugrabitvah, ki so bile nekakšen regulativ nasilnim porokam in edina mogoča oblika porok iz ljubezni ali vsaj porok s prostovoljno izbiro. V nasprotju s tem pa najdemo kar nekaj zgodb o samomorih deklet zaradi prisilnih porok. Tako je hči Andreja Galskega Eva Barbara pojedla nekaj strupenih pajkov in umrla, ker jo je Schnitzenpaum z ižanskega gradu kljub njenim protestom odpeljal in zaprl za grajske zidove (Govekar 1926: 36).

PREGANJANJA IN MNOŽIČNE SMRTI, KI JIH JE NAD ŽENSKAMI IZVAJALA KATOLIŠKA CERKEV

Čas *protireformacije* je bil za ženske na Slovenskem zelo ogrožajoč. K reformaciji so se namreč priključile z velikimi pričakovanji, ki so sledila razočaranju nad razbrzdano, pohlepno in oblastiželjno katoliško cerkvijo (Govekar 1926: 21). K luteranstvu so se priključili tudi celi ženski samostani, npr. samostan v Studenicah pri Poljčanah. Poleg skromnosti nove cerkve in poudarku na izobraževanju za vse so ženske v reformirani cerkvi videle več priložnosti za svoje delovanje. Ljubljanske hišne gospodinje so na visoke praznike sedele s svojimi deklami za kolovrati, da bi s tem pokazale svoje nasprotovanje katoliški cerkvi (*op. cit.*: 24). Protireformacijsko gibanje v šestnajstem stoletja in na začetku sedemnajstega je bilo zato v veliki meri usmerjeno prav v preganjanje žensk. V tem času je bilo izgnanih veliko plemiških družin - vse, ki se niso hotele odpovedati reformacijskim idejam. Veliko žensk je trdovratno vztrajalo pri novi veri in so tako povzročale težave reformacijskim komisijam. Zato je izdal škof Tomaž Hren »proti babam še strožje naredbe kakor proti moškim. Dal jih je odpravljati v stolpe (ječe) in jih je ob vodi in kruhu zapiral za daljši čas kakor može« (*op. cit.*: 34). Tako so Klaro Javernik iz Tržiča zaprli 16. oktobra 1615, prvič pa so ji sodili šele 18. novembra. Ker se ni hotela odpovedati novi veri, so popisali vse njeno imetje, da ga bodo zaplenili, njo pa so imeli zaprto v stolpu. Pozneje so jo za šest tednov in tri dni izročili v varstvo možu, da jo spreobrne, vendar se mu ni posrečilo. Ponovno so jo zaprli v stolp, jo osamili in pretepali. Prestajala je muke vse do 28. decembra 1616, ko je bila obsojena na izgon v roku šestih tednov in treh dni. Vendar je bila pomiloščena, ker je bil njen mož katoličan (*op. cit.*: 34).

Med množične smrti na Slovenskem moramo vsekakor prištevati tudi smrti žensk, ki so bile obsojene zaradi *čarovništva*. Njihov pregon sovpada z razkrojem cerkvene organizacije v 14. stoletju in v drugi polovici 15. stoletja. Takrat papeži javno podprejo in odobrijo preganjanje čarovnic. Preganjanje vešč in veščev formalizira Inocenc VIII. z bulo o veščah *Summi desiderantes* iz leta 1484 (Vilfan 1961: 266). Prvi val preganjanja čarovnic, ki je bil povezan s krivoverstvom v 14. stoletju, Slovenije še ni zajel. Prvi procesi proti čarovnicam pri nas so znani iz prve polovice 15. stoletja. Od 1425 do 1717 je bilo 400 čarovniških procesov. Vendar je zaradi pomanjkanja zapisov predvidevati vsaj podvojeno število, sploh je po zmagi protireformacije v 16. stoletju vzpon procesov pripisati preganjanjem potepuhov in novih štiftarjev. Znano mesto procesov in izvajanja mučenj je bil grad Hrastovec (Sluga 1979: 311-312).

Lenard piše, da se je

> vera v čarovnice bohotno razpasla po deželah, ki so stale pod nemškim kulturnim vplivom proti koncu srednjega veka, in je segala s svojimi, za ženske tako slabimi posledicami do druge polovice 18. stoletju. Zanje je bila od državne oblasti določena kazen sežiganja na grmadi. Mučili so jih, dokler niso priznale. Pojem čarovnic je bil pri nas v srednjem veku zelo raztegljiv in je obsegal navadne zločinke, moralne propalice in manj vredne osebe, pa tudi razne nesrečnice, duševno revne in osebe, ki so bile obdolžene tega zločina iz človeške zablode ali zlobe. (Lenard 1922: 42.)

Franja Mihelič (Govekar 1926: 29-30) piše, do so v čarovnice verjeli vsi stanovi, revni in bogati, zato ni čudno,

> da so se praznoverne Slovenke učile raznih žegnov, zarotitev, zagovorov in copernij, s katerimi so lečile ljudi in živali, klicale duhove, preganjale hudiča, osvobajale obsedence, dvigale zaklade ter delale točo in požare. To so počeli tudi dosti omikanejši moški! Imenovale so se prerokinje ali celo boginje. Ljudje so jih imeli zelo v číslih in se jih tudi močno bali; pripisovali so jim tudi vse nesreče, nadloge in uime ter so se včasih nad njimi nečloveško maščevali, češ da so coprnice. Hudobnost, zavist, ljubosumnost in sovraštvo so jih spravljali na grmade. Šele danes je znano, da so bile nesrečnice žrtve zapeljivk, ki so jim dajale mamilnih mešanic in mazil, ki so, zaužite ali vdrgnjene v polt, povzročale bujne, fantastično orgiastične sanje, občutek letenja, seksualnega uživanja itn. Sramotnim moškim torturam in zvečine obsodbam nesrečnic je storila konec šele ženska, cesarica Marija Terezija l. 1768.

Še najbolj slikovito je vero v čarovnice opisal Valvazor, ki je vanje verjel brez sence dvoma. Pravi tole:

Coprnic in čarovnic je dežela že precej očiščena, razen pri Snežniku, Ložu, Cerknici in Planini, zakaj v tistih krajih, ki leže med velikanskimi divjinami, je včasih nemalo te golazni. Ko pa le kaj o njih zvedo, brž ujamejo ta coprniška babiščeta in jih spravijo na grmado. To jih straši in sili, da se s svojo nesrečno umetnostjo skrivajo, saj tudi krastače in drugi strupeni črvi najrajši skrivaj lazijo po luknjah ali temnem grmovju in goščavi. Čestokrat so jim namreč vroče zakurili in jih precej posadili na žareči stol, vendar golazni s tem še niso mogli docela iztrebiti. Upali so sicer, da je pogosto plapolajoči plamen vso to nesnago - coprniško zalego mislim - popolnoma pregnal, toda pod velikanskim kupom pepela so tako rekoč ostale še nekatere iskrice, ki utegnejo prav lahko vžgati to ali ono skladovnico. Tako so, brž, ko je coprništvo spet začelo tleti in plapolati, hiteli gasiti nečisti plamen s sodnim ognjem in človeško krvjo, zakaj, kadar zavohajo požar, namreč coprništvo, preženo požar s požarjem ali s krvjo in ga zakopljejo v pepelu. In če se ta pepel coprnicam in drugim praznovernim, čarovništvu vdanim ljudem v ušesa natrese, povzroči velik strah in sklep, da se bodo vzdržali takih pregreh, ki požar zakurijo in zanetijo, ali da jih bodo skrbno pred človeškimi očmi skrivali in ne razodevali z nadaljnjim zapeljevanjem drugih ljudi, ker bi se na ta način najlažje razkrili. Drugače se še najdejo na Kranjskem kmetje in kmetice, ki napovedujejo preprostim ljudem, kje je izgubljeno ali ukradeno blago, in dajejo nasvete za različne bolezni in druge reči, toda če oblast izve, jih da zapreti in po preiskavi kaznovati. Tako žensko imenuje preprosti človek *boginjo*, a bolj po pravici bi se morala imenovati hudičevka ali hudičeva dekla. (Valvasor 1984: 184.)

Načini mučenj in pobojev žensk, obsojenih čarovništva, so opisani v nekaj slovenskih knjigah (Volasko, Košir 1995; Radovanovič 1997), ki opravijo temeljito analizo procesov na Slovenskem, tekste pa opremijo z nazornim slikovnim materialom. Ženske so raztezali, prebadali, polivali z različnimi vrstami vrelih tekočin, navijali, rezali, bičali in žive sežigali. Pogled na slike pa razkrije tudi določeno mero seksualne sprevrženosti dejanj, ki jo lahko zaslutimo tudi na nekaterih cerkvenih freskah. Odrasli moški, ki od blizu spremljajo dejanja in ne umaknejo pogleda od žrtve, medtem ko pijani ali drugače omamljeni rablji vtikajo različne predmete v genitalije, anus ali usta, režejo ali ščipajo dojke, mučilne naprave pa so postavljene tako, da omogočajo dober razgled.[9]

Usoda *nezakonskih mater in detomorilk* je bila podobno srhljiva kakor preganjanje čarovnic. Navadno je bila zanje določena smrtna kazen. Ljubljansko deklico Uršiko so zaradi te »pregrehe« na Friškovcu pri Ljubljani obglavili. Nezakonska mati, ki je umorila svojega otroka, je bila po starih ljubljanskih postavah pokopana živa in potem jo je rabelj v grobu prebodel s kolom. Lenard pravi, da je treba primere nezakonskih mater razumeti kot žrtve takratnih nezdravih družbenih razmer. Osebam brez premoženja je bil zakonski stan prepovedan, z druge strani pa so bila revna dekleta na vse mogoče načine izpostavljena zalezovanju moških iz višjih slojev, od katerih so bila socialno odvisna (Lenard 1922: 42). Poleg tega moške noben zakon ni zavezoval k skrbi za svojega otroka. Dodatna težava je bila tudi dokazovanje očetovstva. Vilfan (1961: 415) pojasnjuje nevzdržen položaj nezakonskih mater z njihovim položajem v cerkvi. Bolj ko se pod cerkvenim vplivom poostruje nerazdružljivost monogamnega zakona, neznosnejši postane položaj nezakonskih otrok. Ker je predzakonsko občevanje nemoralno, so za nezakonske matere uporabljene sramotilne kazni, kot so zapiranje v kostnico ali stanje ob križu pri cerkvenem vhodu. Posledice so čutili še zlasti otroci, ki so jim župniki dajali nenavadna imena. Posledice tega so se kazale tudi pri opravljanju poklicev in izobraževanju. Še zlasti občutna je nezmožnost dedovanja po očetu. Usoda in življenje nezakonskih mater in otrok postane pozneje ena izmed pomembnejših tem ženskega gibanja na Slovenskem.

POMENI IN POSLEDICE TEH DOGODKOV

V staroslovanskih navadah mora ženska umreti ob možu zato, ker je njegova lastnina. Sama po sebi nima nikakršne vrednosti, ima pa sposobnost rojevanja, ki je specifična lastnost ženskega telesa. Lastnina ima torej vrednost takrat, ko se nanaša na maternico v ženskem telesu. Vendar je težava tovrstne lastnine v tem, da se nahaja v izmikajočem se telesu in je hkrati fizično nedosegljiva. Je lastnina, ki je ni mogoče izločiti in izolirati. Če želimo tovrstno lastnino uživati, je treba izolirali

telo. Poleg tega ga je treba tudi ukrotiti, saj gre za telo, ki želi nadzirati samo sebe. Bistvena pogoja za uspešno uživanje lastnine sta torej izolacija in ukrotitev teles, ki lastnino nosijo, v našem primeru teles žensk. Telo so skoz zgodovino kontrolirali z izjemno krutim sistemom fizičnega kaznovanja, neredko s smrtjo. Dušo (razum) so kontrolirali s konstruiranjem ženskosti in njene seksualnosti. Agentje kontrole so bili različni, pogosto tudi ženske same.

Ženske so vse do devetnajstega stoletja povezane s prisilnimi ali nasilnimi smrtmi, ki so bile bolj ali manj spolno določene. Ne glede na to, kako so bile smrti žena ob smrti njihovih mož v staroslovanskih družbah povzročene, so bile prisilne. O tem, kako so prisilne prekinitve življenja vplivale na zavest žensk, lahko le ugibamo. Vsekakor je bil to odličen disciplinski mehanizem, ki je prispeval k ohranjanju ali podaljševanju življenja moža, saj je bila od njega odvisna dolžina ženskega življenja. Tovrstne usmrtitve žensk niso bile značilne le za slovanska ljudstva. Navada je povezana z ljudstvi, ki so v grobove polagala lastnino umrlega, ki naj bi mu bila na voljo v onstranstvu. Kakor sem že omenila, je posledica usmrtitve žensk v tostranstvu, da ni bila na voljo nikomur drugemu. Lastnina nad reproduktivnimi zmožnostmi žensk se transformira v nadzor nad njimi, potem ko sama navada že izgine. Kot pravi Lenard (1922: 3-13), so se nekatere navade v procesu pokristjanjevanja na našem ozemlju obdržale v drugačni, bolj sprejemljivi obliki. Tako je patriarhalno verovanje o mogočnosti moškega semena in ženski kot »cvetličnem lončku«, ki se odraža v nadzoru nad reproduktivnimi zmožnostmi, hkrati tudi temelj krščanskega odnosa do spolnosti in žensk.

Tako si lahko pojasnimo preganjanje čarovnic in nezakonskih mater. Čarovnic zato, ker so veljale za zdraviteljice, ki so opravljale tudi splave, nezakonske matere pa zato, ker so brez partnerja ohranile avtonomno pozicijo, ostale same svoje, čeprav le na simbolni ravni. Čarovnice in nezakonske matere so namreč svojo avtonomno pozicijo plačale večinoma z življenjem, ali pa je to postalo skrajno neznosno. Obojim je avtonomija omogočala delovanje v javnem. Prve so opravljale svoj poklic, druge pa so se morale potegovati za vsakršno delo, ki jim je pomagalo preživeti. Prehod v javno je hkrati pomenil tudi prelom obrednih zapovedi, ki so v zgodovinskem spominu takratnega časa imele gotovo močan pomen. Obredno postriženje je namreč žensko postavilo v jasen položaj odvisne, nesamostojne in priklenjene na dom. Hude kazni so sledile še enemu vstopu v javno, in sicer podpiranju reformacijskih teženj in jasnemu uporu katoliški cerkvi. Vsi trije dogodki, pregon čarovnic, nezakonskih mater in pristašinj reformacije, so bili povezani z ženskim delovanjem zunaj doma. Za ta vstop so bile tudi najokrutneje kaznovane. Treba jih je bilo huje kaznovati kakor moške, ker se kazen ni nanašala le na prekršek, temveč na kršenje temeljnih postulatov razmerja med spoloma. S krutimi kaznimi jim je bilo treba uničiti vsakršno voljo ali misel na samostojno pozicijo.

V tem se usoda žensk na našem ozemlju ni v ničemer razlikovala od usode, ki so jo imele ženske drugod po Evropi. Ugotovitev raziskovalk ženske preteklosti, da ženske niso veljale za kaj več kot le premikajoče se maternice in so bile kratko malo manjvredne, je popolnoma prenosljiva v našo zgodovinsko situacijo. To praznjenje, opredmetenje in zatiranje so se najbolj drastično kazala v trgovanju z ženskami kot sužnjami ali kot nevestami. Razlika ni bistvena. V obeh primerih so bile zanjo posledice enake. Posedoval jo je namreč nekdo, ki si ga ni izbrala sama. Razlika je bila morda le v pogojih bivanja, pa še o tem ne moremo sklepati samo zaradi različnega statusa. Žensko telo je bilo kratko malo na voljo. Taka razpoložljivost je morala imeti največje posledice ravno za žensko seksualnost.

Ostane še vprašanje, kaj lahko na podlagi zgornjih dogodkov prispevamo k debati o naravnem in družbenem spolu. Zelo očitno je, da nas ne poskušajo prepričati o »naravi« žensk. Ni govora ne o biološki različnosti ne o naravni izraznosti ali občutenjih. Ženske je pač treba prikleniti na dom in jasno vzpostaviti razmerja moči s podreditvijo. Strogo je treba kaznovati vsako združevanje vednosti in oblasti, ki se kaže npr. pri ženskah, obsojenih čarovništva. Manjvrednosti žensk ni bilo treba pojasnjevati, bila je postavljena, kršitvi pa je sledila kazen. Tako so dosegli podreditev, ki so jo spremljali tudi obredi in k temu pripadajoča verovanja. Na ravni diskurzivnega se prične razlika med naravnostjo in družbenostjo spolov razvijati šele s katoličtvom. Poplava cerkvenih knjig, ki so namenjene dekletom in ženskam se pojavi šele v osemnajstem stoletju. Opazimo torej to, kar pravi tudi Shilling, da je diskurz o razliki stvar zadnjih treh stoletij.

V tem smislu se je strinjati z Rosi Braindotti, da je razpravljanje o izvirni naravnosti oz. pred-

družbenosti brezplodno, in sicer zato, ker se izvir takoj, ko o njem spregovorimo, izmakne, in zato, ker je razpravljanje o tem tudi pristajanje na vzpostavljeno razliko, ki lahko sploh ni izvirna. Zanimiva je namreč druga zgodba, ki ni predmet tega zapisa. Že od desetega stoletja naprej najdemo na našem ozemlju dogodke, ki povezujejo ženske z močjo, oblastjo in javnim. Nekatere od teh pozicij so legalne, druge pa odraz potreb vsakdanjega življenja. V tem smislu bi lahko rekli, da sistem vzpostavljenih sankcij za kršenje družbenih norm in vlog ne naleti na nujno popolno podreditev, temveč so odgovori na taka zatiranja različni. O tem lahko beremo npr. v judovski zgodovini holokavsta kot ekvivalenta popolne podreditve s hudimi telesnimi kaznimi. Zgodb o nepokorščini, strategijah preživetja in upora je veliko. O njih piše npr. Gerda Lerner, teoretičarka in raziskovalka ženske zgodovine, ki jo vzpostavlja na primerjanju obeh usod. Kljub temu ne smemo prezreti učinkov opisanih dogodkov za življenje žensk. Dejstvom o družbeni konstruiranosti spola je treba zato dodati tudi razprave o spolni razliki, ki se kaže ravno prek indentitete, želje in nezavednega. Če se sprašujemo o tem, kako se zgodovina odraža v spominu, potem se morajo vprašanja nanašati na to, kako so na nezavedno željo in identiteto vplivali kaznovanje, prisilne in nasilne smrti, opredmetenje na način prodaje in kupovanja in suženjstvo. Odgovori seveda niso na dlani. Zanje je treba slediti teoriji in politiki telesa, diskurzu in posledicam v vsakdanjem življenju žensk.

OPOMBE

[1] Kakor pravi Michelle Perrot (1984), ima beseda zgodovina dva pomeni. Pomeni preteklost in znanstveno disciplino. Sama uporabljam besedo zgodovina v prvem pomenu. Ko mislim znanstveno disciplino, uporabljam besedo zgodovinopisje (historiografija).

[2] S terminom »ženska zgodovina« mislim le manjkajoči del splošne zgodovine.

[3] V času protireormacije so ženske huje kaznovali kot moške. V *Slovenski ženi* lahko beremo: »Škof Tomaž Hren je dal 'proti babam' še strožje naredbe kakor proti moškim: dal jih je odpravljati v stolpe (ječe) in jih je ob vodi in kruhu zapiral za daljši čas kakor može« (Govekar 1926). Podobnih primerov lahko najdemo v literaturi še dosti več. Take kazni so imele vrednost zlasti v svoji sporočilnosti. Bolj ko konkretni posameznici, ki so jo zadevale, so bile namenjene v opomin ostalim ženskam.

[4] Družbeno konstuiranega spola.

[5] Lenard opozarja, da je bilo ohranjanje tradicije, izročila in znanj domena žensk, in sicer iz enostavnega razloga. Moški so nenehno potovali, bodisi zaradi vojn ali zaradi trgovanja. Iz sveta so prinašali novosti in nove navade. Ženska je bila vezana na dom, zato je bila ohranjevalka tradicije in lokalnih navad, še bolj pa je bila pomembna pri ohranjanju znanj in vednosti, npr. zeliščarstva, zdravilstva itn.

[6] Rothmanova pravi, da po patriarhalnem miselnem vzorcu otroci veljajo za last očeta, ker so prišli iz njegovega semena, ki gre skoz žensko telo. Ženska je le posrednica linije. Isti vzorec tudi predpostavlja prenos lastnosti z očeta na sina, ki izhaja iz semena kot edinega dejavnika nastanka otroka. Da isti mišljenjski vzorec prevladuje v naši kulturi še danes, nam dokaže oddaja, ki se je nedavno odvijala na javni televiziji in je nosila naslov »Očetje in sinovi«. V to oddajo so vabili tudi matere in hčere, očete in hčere, matere in sinove, brate in sestre, vendar se naslov ni spreminjal v skladu s povabljenim spolom gosta ali gostje, kar si lahko razlagamo le na način, da se prenos lastnosti vrši le od očeta na sina. Ta odnos torej simbolizira edino vrednost, označuje nadaljevanje dobrih lastnosti rodu in celotnega človeštva.

[7] Na ta način si lahko pojasnimo tudi posilstvo kot vojno strategijo. Kot vsaditev tujega semena, nekakšna kontaminacija maternice, kjer seme lastnika ni več varovano pred lastnostmi nekoga drugega. V tem smislu so vojna posilstva bolj sporočilo in razvrednotenje moškega, ženska pa je le orodje za poraz sovražnika. Ko posiliš žensko, poraziš sovražnika, ker mu onemogočiš čistost nadaljnjega rodu.

[8] Nova potrditev je nedavna odločitev slovenskega parlamenta o neosemenjevanju samskih žensk, na katero je imela bistven vpliv ravno medicina. Odločitev o rojstvu otrok torej ni v rokah žensk, temveč medicinske znanosti, ki se trudi razvijati take tehnologije, ki komunicirajo direktno z zarodkom, mati pa je le objekt nošenja otroka. V tem lahko prepoznamo isto patriarhalno ideologijo o maternici kot »izvenženskem prostoru«.

[9] Podoben vtis kot slike o mučenjih čarovnic so name napravile freske v kupoli cerkve Duomo v Firencah. Večina prizorov iz pekla je namreč rezanje dojk in moških spolovil, vtikanje gorečih bakel v anus in druge človeške odprtine ipd., ki prej zastavljajo vprašanje o avtorjih in njihovih željah kot usmerjajo v sporočilnost samega prizora.

LITERATURA

J. Cazeneuve (1986), *Sociologija obreda*. Ljubljana: Studia Humanitatis, ŠKUC.

F. Gestrin, V. Melik (1950), *Slovenska zgodovina 1815-1914*. Ljubljana: Skripta Višje pedagoške šole.

M. Govekar (1926), *Slovenska žena*. Ljubljana: Splošno Žensko društvo.

T. Ingold (ur.) (1994), *Companion Encyclopedia of Anthropology: Humanity, Culture and Social Life*. London: Routledge.

L. Lenard (1922), *Slovenska žena v dobi narodnega preporoda*. Maribor: Družba sv. Cirila in Metoda.

O. Luthar (1994) (ur.), *Pot na grmado*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

J. Mal (1993), *Zgodovina slovenskega naroda. II del*. Celje: Mohorjeva družba (ponatis prve izdaje, ki je izšla v 10. zvezkih od leta 1928 do leta 1939).

M. Perrot (1984), *Writing Women's History*. Oxford: Blackwell.

A. Puhar (1982), *Prvotno besedilo življenja*. Zagreb: Globus.

S. Radovanovič (1997), *Bog se usmili uboge grešne duše, amen: Čarovniški procesi na slovenskem Štajerskem v letih 1546-1746*. Murska Sobota: Pomurska založba.

J. W. Scott (1988), *Gender and the Politics of History*. New York: Columbia University Press.

C. Shilling (2000), The Body. V: G. Browning, A. Halcli, F. Webster (ur.), *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*. London: SAGE Publications.

M. Sluga (ur.) (1979), *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva Založba.

A. Synnott (1987), Shame and Glory: A Sociology of Hair. *The British Jurnal of Sociology*, 38: 381-413.

M. Tratnik Volasko, M. Košir (1995), *Čarovnice: Predstave-procesi-pregoni v evropskih in slovenskih deželah*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

S. Vilfan (1961), *Pravna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.

Gorazd Meško

SOCIALNA KRIMINALNA PREVENCIJA – VIZIJA ALI UTOPIJA?

UVOD

Ko govorimo o primarni prevenciji kriminalitete, imamo v mislih zelo preproste spremembe in ukrepe, kot so npr. arhitektonske izboljšave v okolju, organiziranje prebivalcev soseske za preventivno dejavnost, prepričevanje ljudi za preventivno samovarovanje in različne oblike zastrašev anja možnih storilcev kaznivih dejanj. Vsi ti ukrepi vplivajo na kriminaliteto in strah pred njo.

Na področje primarne prevencije kriminalitete spada poleg teh ukrepov tudi socialna prevencija kriminalitete. Socialna prevencija temelji na domnevi, da je mogoče doseči prave spremembe glede kriminalitete le, če odpravimo številne družbene probleme in težave. Zagovorniki socialne prevencije opozarjajo na probleme, kot so družbena neenakost, nizka raven izobrazbe, nezaposlenost, malo možnosti za zaposlovanje, ekonomske in druge oblike revščine in nemoči. Pristaši socialne prevencije tudi kritizirajo večino drugih preventivnih pobud in programov, ker ne morejo odpraviti temeljnih vzrokov kriminalitete in se ukvarjajo le z odpravljanjem simptomov. To pa ima po njihovem mnenju zelo majhno vrednost. Menijo tudi, da je socialna prevencija edina prava primarna prevencija kriminalitete.

V tem prispevku bomo spoznali glavna izhodišča socialne prevencije in socialnopreventivne ukrepe za zmanjšanje kriminalitete. Predstavili bomo glavne postulate socialne prevencije in nekatere razloge za zanemarjanje in neupoštevanje idej socialne prevencije.

KRIMINALITETA KOT DRUŽBENI PROBLEM

Prvi argument socialne kriminalne prevencije je ugotovitev, da kriminaliteta ni enako porazdeljena po vseh delih družbe. Hope (1997) predstavlja rezultate pregledne britanske študije in ugotavlja, da so premoženjska kazniva dejanja koncentrirana na majhnem delu populacije. Ta koncentracija se kaže na različne načine: (1) viktimizacija je bolj značilna za revnejši del populacije in (2) specifična okolja, (3) ne gre le za kraj in vrsto viktimizacije, ampak tudi za večjo frekvenco tega pojava, (4) viktimizacija je disproporcionalno bolj navzoča med predstavniki manjšin, neizobraženimi, nezaposlenimi in ljudmi z manj uglednimi poklici in zaposlitvami (Rosenbaum, 1991; Hope 1997). Problem kriminalitete in strahu pred kriminaliteto je torej problem določenega dela družbe in ne družbe kot celote.

Oglejmo si nekaj glavnih razlogov za koncentracijo kriminalitete v določenih delih družbe. Revščina, pomanjkanje delovnih mest, brezposelnost, slabo plačano in neugledno delo, slabe možnosti za izobraževanje, nerazvitost okolja ipd. vplivajo na pojav kriminalitete v takih okoljih. Vsak od teh dejavnikov vpliva na delovanje in sodelovanje ljudi v soseski in lokalni skupnosti. Tisti, ki nimajo dovolj sredstev, da bi zapustili taka okolja, imajo zelo malo možnosti za preživetje, najpogosteje zaradi ekonomskih in družbenih pritiskov, ki jih zaradi svojega položaja ne morejo uspešno prenašati. To so navadno ljudje na robu družbe, uživalci drog, nezaposleni, storilci kaznivih dejanj, marginalci. V takih okoljih so možnosti za legitimno doseganje razglašenih družbenih vrednot (dobrin) omejene in jih je zelo malo, če sploh kaj. Čim bolj se okolje slabša, bolj ga preostala družba izolira. Za taka okolja so značilne tudi samohra-

nilske družine, prehodnost prebivalcev je velika, parki so zanemarjeni in neurejeni in ponavadi jih zasedajo nasilni mladostniki, okolje je umazano, polno grafitov ipd.

Pomanjkanje služb in možnosti za zaposlovanje sta posebna problema. Rosenbaum (1991) ugotavlja, da je zaposlitev neke vrste nagrada za zaključeno šolanje in kaže na to, da bo posameznik imel sredstva za življenje (in plačeval državi davke). Če pride do kolapsa industrije in podjetij, se te nagrade za zaključeno šolanje pomembno zmanjšajo, ljudje ne dobijo služb in izobrazba nima prave vrednosti. Avtor navaja tudi primer preprodajalca drog, ki zasluži več. kot je prej, ko je bil redno zaposlen. Delal je v podjetju, ki se je obdržalo, plače pa so bile zaradi tega izredno majhne. Ljudje, ki živijo v takih okoljih in nimajo dovolj sredstev za preživetje niti možnosti za primerno, človeka vredno zaposlitev, se preusmerjajo v kriminalno dejavnost, ki prinaša zaslužek (Rosenbaum 1991).

Hagan (1993) imenuje ta pojav družbeno omejevanje. Razmere v takih okoljih zmanjšujejo rast prosocialnih dejavnosti, stališča do konvencionalne kulture se slabšajo, povečuje se prizanesljivost do nezakonitih in antisocialnih dejavnosti. Koncentriranje problemov ustvarja viktimizirajočo kulturo na območju nekdaj tradicionalne skupnosti (Hope 1997).

Spreminjanje trenda negativnih sprememb v soseski zahteva veliko prizadevnost in sposobnost, ki pa ni najbolj značilna za ljudi, ki živijo v teh okoljih. Številni avtorji opozarjajo na pomanjkanje moči za prizadevanja in spreminjanje takih sosesk (Hope 1997; Philips 1991; Sutton 1994). Čeprav se prebivalci takih sosesk zberejo in odločijo za akcijo, imajo malo sredstev in drugih virov, ki bi jim zagotovili podporo širše skupnosti. Hope (1997) poimenuje ta problem *vertikalna integracija,* kar pomeni, da ljudje na takih območjih čakajo na podporo tistih, ki imajo moč. Philips (1991) ugotavlja, da se nemoč ljudi, ki živijo na takih območjih, kaže kot samouresničujoča prerokba ali naučena nemoč. Nemoč se pojavi kot rezultat revščine, družbene odtujenosti, pomanjkanja služb, zlorabe drog, slabe izobrazbe, družinskih konfliktov itn. Taka skupnost potrebuje možnosti za zaposlitev, izobraževanje, obnovo zgradb, javnih površin in odpravo drugih okoliščin, ki vplivajo na nemoč prebivalcev (Philips 1991).

Nekateri avtorji poudarjajo tudi odgovornost vlad, da dopuščajo razvoj takih sosesk. Hope (1997) poudarja, da so »solidarnostna stanovanja« vplivala na koncentracijo problemov na določenih območjih in ustvarjanje kulture geta. Koncentracija ljudi z nizko izobrazbo, slabo plačanimi službami, nezaposlenostjo in različnimi oblikami socialne prikrajšanosti vpliva na spreminjanje vrednot, pogledov na družbo, na delo, izobraževanje, družino, konformnost idr. (Hope 1997; Sampson, Wilson, 1995). Izraz solidarnostna stanovanja sem uporabil zato, ker je britanska vlada pred 20. leti izvajala podobne ukrepe, kot so se na področju reševanje stanovanjske problematike dogajali v Sloveniji. Problematika glede kriminalitete in spremljajoči pojavi na Fužinah, v Novih Jaršah in v Štepanjskem naselju v Ljubljani so podobni tistim v podobnih angleških soseskah, kjer so mestne uprave reševale stanovanjsko problematiko delavcev in drugih, da bi rešile socialne probleme. Danes, ko je veliko ljudi v teh soseskah ostalo brez služb, je zanje značilna visoka stopnja kriminalitete in viktimizacije.

Schwendinger in Schwendinger (1993) poudarjata, da vlade s podpiranjem poslovnežev in investicij na globalni ravni zavedno zmanjšujejo možnosti za zaposlovanje in delo ljudi. To pa najbolj občutijo ljudje iz delavskega razreda in nižjih slojev družbe. Avtorja poudarjata, da povečanje davkov in povečanje državnega proračuna najbolj prizadene ljudi iz nižjih družbenih slojev. Socialna politika je pomemben dejavnik, ki najbolj vpliva na življenje ljudi s spodnjega dela družbe, zato pri ustvarjanju te politike ne bi smeli pozabiti na najbolj ranljive dele družbe, dodajata.

Ta razmišljanja pravzaprav sprožajo več vprašanj: Kako izvrševanje zakonov vpliva na kriminaliteto in strah pred njo? Koliko je mogoče pričakovati uspešnost kriminalnopreventivnih programov v takih okoljih? Kako naj bo videti socialna prevencija kriminalitete?

KRITIKA PREVLADUJOČEGA ODZIVA NA KRIMINALITETO

Zagovorniki socialne prevencije kriminalitete očitajo večini kriminalnopreventivnih pobud kratkovidnost in neupoštevanje pomembnih dejavnikov kriminalitete. Rosenbaum (1991) ugotavlja, da je za večino kriminalnopreventivnih politik značilna »vojaška mentaliteta«. Najbolj očiten primer take mentalitete je ameriška vojna proti drogi, ki vsebuje sporočilo o misiji, v kateri je treba premagati

sovražnika, ki ogroža poštene in delovne Američane. V tem primeru gre za boj s simptomi in ne z vzroki resničnih problemov glede droge. Tako vzdušje tudi ustvari dve skupini - »mi« proti »njim« (Sutton 1994). Namesto razmišljanja o vzrokih za uživanje drog se pozornost usmerja na odpravo preprodaje in dosegljivosti drog. Podobno je tudi na področju premoženjskih kaznivih dejanj, kjer se zanemarjajo prizadevanja za odkrivanje vzrokov za to dejavnost, ampak je prizadevanje usmerjeno predvsem v onemogočanje in zapiranje storilcev kaznivih dejanj.

Kriminalnopreventivni programi so le redko usmerjeni k odpravljanju vzrokov kriminalitete, ampak se bolj ukvarjajo z odpravo simptomov. Večina kriminalnopreventivnih programov nima namena kaznovati storilcev kaznivih dejanj, temveč gre predvsem za oteževanje storitev kaznivih dejanj in podobne ukrepe. To pa kaže na usmerjenost k simptomom (Sutton 1994). Tipična primera gradnje t. i. družbe za obzidjem in usmerjanja na storilce, ki so po pravilu tujci, sta sosedsko samovarovanje in patruljiranje državljanov. Gre za poudarjanje tujcev kot vira nevarnosti, kar pomeni, da problem kriminalitete leži izven branjene soseske.

Pristaši socialne prevencije menijo, da je izvajanje situacijskih preventivnih ukrepov bistveno lažje, kot pa se celostno lotiti preprečevanja kriminalitete. V okviru kritike poenostavljanja kriminalne prevencije pa pristaši socialne prevencije navajajo štiri glavne probleme.

Eden izmed razlogov je sprejeto prepričanje o storilcih kaznivih dejanj, ki naj bi bili drugačni od večine drugih ljudi. »Oni«, storilci, so slabi, »mi« smo dobri. Takemu prepričanju pa sledi logično odzivanje s kaznovanjem in ukrepi kazenskega pravosodja. Najbolj skrajno stališče te vrste je podpiranje smrtne kazni (Maguire, Pastore 1995). Zaznavanje kriminalitete in povezovanje te z določenimi deli družbe kaže tudi na usmerjanje formalnega nadzorstva le na določene dele populacije. Pripisovanje kriminalitete drugačnim, torej ekonomsko manj sposobnim, manj izobraženim, manj opremljenim za življenje v sodobni družbi tudi vpliva na mišljenje in pripisovanje večje kriminogenosti določenim skupinam ljudi in območjem (Hope 1997; Rosenbaum 1991).

Predstavniki institucij formalnega družbenega nadzorstva ne morejo samo obvladati kriminalitete v sodobni družbi. Javnost pričakuje, da bodo policija, sodišča in zapori učinkovito obvladali kriminaliteto, tako kakor so jo v preteklosti. Pa so jo res? Dejansko so ljudje verjeli, da sistem deluje, če že ne drugače, pa tako, da je storilce za nekaj časa umaknil z ulice.

Obstaja tudi trdno prepričanje, da ima družba rehabilitacijsko moč (Andrews *et al.* 1990). To prepričanje je klic k spreminjanju storilcev in ne družbenih razmer. Prestopnik tako postane patološki primerek, ki ga je treba obravnavati na poseben način.

Tudi če problem kriminalitete leži v družbi, je lažje s prstom pokazati na posameznika kakor spreminjati družbo.

Socialna prevencija poudarja, da je večina kriminalnopreventivnih pobud zanemarila socialno politiko in jasno opredelitev prioritet glede pomoči rizičnim družbenim skupinam. Colvin (1991) in Tonry in Farrington (1995) poudarjajo, da so bili problemi in širše družbene okoliščine v preteklosti zanemarjeni in da je prevencija kriminalitete temeljila predvsem na kratkoročnih, nepovezanih in lokalno usmerjenih pobudah in programih. Gilling (1996) meni, da je to kriminalnopreventivno usmeritev pogojevalo mišljenje, da je preprečevanje kriminalitete izključna prioriteta policijske dejavnosti in drugih institucij formalnega nadzorstva.

SOCIALNA PREVENCIJA IN KRIMINALITETA

Socialne prevencije kriminalitete se je treba lotiti na makro ravni. To pomeni, da je treba odpraviti pogoje, ki vplivajo na kriminaliteto. Problemi, ki jih je treba reševati in odpravljati, so: brezposelnost, slabe možnosti za zaposlovanje, nizka izobrazbena raven, razbite družine, strukturalna neenakost, diskriminacija, razpad in slabitev socializacijskih institucij in vladne pobude, ki škodijo posameznikom in družbenim skupinam. Te ideje niso nove, veliko jih je že bilo na preizkušnji v preteklosti in se dogajajo tudi v sedanjosti, čeprav v zelo majhnem obsegu. Pogoj za izvajanje socialne prevencije je preusmeritev družbenih prizadevanj in oblikovanje ustrezne socialne politike.

PRIMER SOCIALNE PREVENCIJE KRIMINALITETE

Nazoren primer socialne prevencije kriminalitete je čikaški projekt, ki sta ga zasnovala Shaw in McKay (1942). Preventivna dejavnost je potekala na območju z veliko kriminalitete v središču Čikaga, ki je bilo označeno kot družbeno dezorganizirano območje. To je pomenilo, da je bilo družbeno nadzorstvo na tem območju zelo šibko in da je bila za območje značilna velika prehodnost prebivalcev. Ta je onemogočala krepitev skupnosti in omogočala kriminalno dejavnost. Taka območja so bila znana kot »šole« za bodoče kriminalce (Cloward, Ohlin 1960).

Prvenstveni cilj čikaškega projekta je bil angažiranje skupnosti, ki bo sama sposobna poskrbeti za svoje probleme. Poleg tega so bila prizadevanja usmerjena v vodenje in podporo skupnosti pri vzpostavljanju socialne kohezije in odgovornosti za skupnost. Od prebivalcev so pričakovali, da bodo sposobni identificirati probleme, predlagati rešitve in tudi izvesti preventivne dejavnosti. Osrednji točki programa sta bili budnost in samoobnova skupnosti. Pri organiziranju skupnosti za samoobnovo sta bili ključni spreminjanje podobe okolja in življenjskih pogojev v skupnosti in dejavno sodelovanje prebivalcev. Poleg izboljšav v okolju pa je projekt vseboval še te ukrepe: omejevanje vstopa mladoletnim osebam v gostinske lokale in igralnice, vzpostavitev skrbi za čisto okolje (komunalna služba), izobraževalni programi in tečaji za priseljence, vzpostavitev sodelovanja med prebivalci, druženje v prostem času in skupno načrtovanje sprememb v okolju. Pomembna sestavina projekta je bila rekreacija, katere namen je bil preusmeriti dejavnost mladih na prosocialno področje in graditi vezi med prebivalci. Poravnava (mediacija) je bila tudi pomembna komponenta tega programa/projekta in je bila namenjena mladim, ki so bili na poti prestopništva, pa tudi tistim, ki so že storili kazniva dejanja.

Projekt je vseboval tudi pomoč mladim in šolam, kjer so pogosto izostajali od pouka. Poleg tega je bila pomoč namenjena tudi nezaposlenim mladim članom prestopniških skupin. Izvajali so tudi program odvračanja mladih od kazenskega postopka. Projekt je vseboval program za zaposlovanje obsojencev po prestani zaporni kazni in različne druge oblike postpenalne pomoči. Ukrepi pričajo o poskusu graditve boljše skupnosti.

Projekt pa ni bil usmerjen le na prestopništvo, ampak tudi na splošne spremembe v družbi. Kriminaliteta in prestopništvo (število in vrsta kaznivih dejanj in število prestopnikov) sta rabila kot indikatorja, da je v določenih okoljih nekaj narobe z organizacijo skupnosti. Analiza čikaškega projekta je pokazala, da je bila socialna prevencija kriminalitete učinkovita. Razultati namreč kažejo, da se je pomembno zmanjšalo prestopništvo mladih (Schlossman, Sedlak 1983). Ključni mehanizem, ki je vplival na zmanjšanje kriminalitete, pa je ostal kljub številnim analizam projekta neznan.

HIPOTETIČNI MODEL SOCIALNE PREVENCIJE

Iz povedanega je razvidno, da ne moremo govoriti o preprečevanju kriminalitete, ne da bi si prizadevali izboljšati življenjske razmere v skupnosti in spremeniti socialno politiko, ki zmanjšuje trenja in povečuje prikrajšanost najbolj zapostavljenih delov prebivalstva.

Colvin (1991) predlaga v razpravo tele socialnopreventivne ukrepe:

- kratkoročni ukrepi za reševanje obstoječe situacije
- nacionalni program za starše in starševstvo
- enotni predšolski izobraževalni program
- razširjene možnosti izobraževanje
- socialne služba kot izvajalka in koordinatorka socialne politike
- izboljšave pogojev v delovnih okoljih
- programi za ekonomsko rast in razširjanje proizvodnje
- ustrezni (progresivni) davčni sistem.

Prvi element Colvinove (1991) socialne prevencije se ukvarja s kratkoročnimi potrebami posameznikov ali skupin. Ukrepi za reševanje obstoječe situacije so ukrepi proti nezaposlenosti, nizkim plačam, brezdomstvu in drugim akutnim socialnim problemom. Pri tem je pomembno, da gre za ukrepe, ki imajo tudi dolgoročen učinek. Tukaj ne gre le za dajanje socialnih podpor, pač pa so mišljene podpore tistim, ki so pripravljeni delati in podpore pa služijo kot dodatek k nizkim plačam. To naj bi posameznike motiviralo za reševanje svojih eksistenčnih problemov.

Ideja o učinkovitih programih za starše se dotika številnih področij. Colvin (1991) poudarja ustvarjanje socialnih vezi v družini in prenašanje vrednot na otroke. Vloga družine je izredno pomembna, zato je treba starše usposobiti za star-

ševstvo, da bi družina opravila svoje poslanstvo. Rosenbaum (1991) poudarja, da veliko socialnih politik bolj razbija družine, kakor pa jih povezuje in krepi njeno vzgojno moč. To misel argumentira z ugotovitvijo, da so moški bolje plačani, kar pomeni, da je oče manj časa doma. Zaradi tega so doma ženske in imajo več otrok. Ta položaj je nezavidljiv, saj se otroci ne učijo od očeta, ne učijo se vrednot, veščin in spretnosti, ki jih bodo pozneje potrebovali v življenju. Poleg tega pa vse daljši in »fleksibilni« delavniki povzročajo vse manj druženja družinskih članov med seboj.

Izobraževanje je ključni element socialne prevencije v smislu učenja temeljnih veščin pisanja, branja, računanja in poklicnega usposabljanja. Otroci morajo biti pripravljeni za začetek šolanja in morajo ceniti izobraževanje. V šolah bi morali delati najboljši učitelji, učencem bi morali biti na razpolago najboljši učni pripomočki in materiali in učitelji bi morali vzgojno-izobraževalne vsebine nenehno dopolnjevati in posodabljati. Colvin (1991) in Schwendingerjeva (1993) ugotavljajo, da je treba šolski sistem prilagoditi družbenim in tehnološkim spremembam in pripravljati ljudi za delo v prihodnosti. Šola naj bi bila institucija prihodnosti, ne pa konzervativna in v preteklost usmerjena institucija. Šola naj bi bila tudi mesto, kjer bi se učenci naučili obvladovanja in reševanja konfliktov, si pridobili socialne veščine in spretnosti. Poleg tega ima šola tudi pomembno mesto na področju preprečevanja zlorabe drog. Vsa ta prizadevanja pa terjajo neizmerno energijo vodstva, učiteljev in svetovalnih delavcev na šolah. Pokazatelj o investiranju v šole je razmerje med investiranjem v izvrševanje kazenskih sankcij in v izboljšavo pogojev za delo v šolah.

Izboljšave na področju izobraževanja in usposabljanja nimajo pravega učinka, če jim ne sledijo spremembe na področju zaposlovanja. Schwendingerjeva (1993) menita, da je treba zagotoviti čim več zaposlitev za nedoločen čas za solidno plačo. Ena izmed možnih metod zagotavljanja služb je zaposlovanje ljudi na območjih, kjer živijo. Rosenbaum (1991), Schwendinger in Schwendinger (1993) razmišljajo o zagotavljanju dela v zvezi z obnovo sosesk, zdravstveno oskrbo in nego, izobraževanjem ljudi in številnimi drugimi možnostmi, ki zahtevajo izobražene posameznike. Colvin (1991) meni, da bo povečana demokratizacija delovnih možnosti vplivala na razvoj zaposlovalne politike, ki bo bolj usmerjena v zaposlovanje dolgi rok kot pa doseganje dobička v kratkem časovnem obdobju. To pa bolj vodi v dolgoročne investicije kakor v kratkotrajna prizadevanja, ki vsebujejo izključno interes dobičkonosnosti ob zanemarjanju zaposlenih in njihovih eksistenčnih problemov.

Colvin (1991) predlaga vpeljavo progresivnega davčnega sistema. To ni nova ideja. V državah, kjer imajo tak davčni sistem, tisti, ki imajo več, plačujejo večje davke. V državah, kjer nimajo progresivnega davčnega sistema, pa največ davkov glede na svoje prihodke plačujejo predstavniki srednjega družbenega sloja. Progresivni davčni sistem naj bi odpravil velike razlike med revnimi in bogatimi ter zmanjšal strukturalno neenakost (Hope, 1997). Denar, zbran z davki, pa bi bil namenjen za razvojne programe in socialno pomoč.

Take socialne politike uživajo podporo pri večini ljudi, medtem ko pri nekaterih zbujajo odpor in sovraštvo, saj so na svoj način radikalne in usmerjene v spreminjanje ugodnih razmer za tiste, ki imajo družbeno in finančno moč. Schwendingerjeva (1993) menita, da bi bilo treba dekriminalizirati droge in sredstva za boj proti drogam nameniti izobraževanju o drogah v šoli in obravnavi zasvojencev. Menita, da bi taka prizadevanja zmanjšala kriminaliteto v zvezi s preprodajo drog in zmanjšala proračunska sredstva za policijo in pravosodne institucije. V državah, kjer je za zlorabo droge predpisana zaporna kazen, pa bi dekriminalizacija pomenila tudi pomembno zmanjšanje zaporniške populacije.

Socialna prevencija vsebuje številne intervencije, ki jih izvajajo hkrati. Nanizane ideje so paleta medsebojno povezanih ukrepov, ki bi jih bilo mogoče izvajati. S temi ukrepi je zagotovljen posameznikov občutek za odgovornost, ljudje dobijo možnost doseganja izobrazbe, zaposlitve, človeka vredno plačo in gradnjo infrastrukture (fizične in socialne) v soseski, ki podpira medsebojno odvisne družine in posameznike. Odsotnost enega izmed predstavljenih elementov socialne prevencije pomeni manjšo učinkovitost drugih elementov. Primer za to je dobra izobrazba brez možnosti za zaposlitev. Socialna prevencija zahteva družbene spremembe v strukturi, ki spodbuja pojav kriminalitete.

SKLEPNE MISLI

Če so ukrepi socialne prevencije namenjeni reševanju problema kriminalitete (poleg ostalih družbenih problemov), se moramo vprašati, zakaj ti

ukrepi v družbi navadno niso v celoti sprejeti. Nanizali bomo nekaj razmišljanj o socialni prevenciji, ki ovirajo njeno izvajanje.

Pomembna sestavina socialne kriminalne prevencije je politična volja. Veliko socialnopreventivnih idej ni bilo uresničenih zaradi interesov družbenih elit. Polet tega socialna kriminalna prevencija ni priljubljena tema desno usmerjenih politikov, ki bolj podpirajo ideje o zapiranju storilcev kaznivih dejanj in onemogočanju/izločanju kriminalcev iz družbe (Gilling 1996). White (1996) poudarja, da je vpliv programov socialne prevencije na politiko pomembnejši od njegovih morebitnih učinkov na reševanje problemov v družbi. Veliko programov tudi ni sprejetih in podprtih zaradi politične etikete (npr. kot liberalni, socialnodemokratski, nacionalistični ... programi).

Drugi problem se nanaša na želje po takojšnjih učinkih in rešitvah problemov. Socialna prevencija si prizadeva k velikim spremembam, ki se bodo poznale šele po nekaj letih (Gilling 1994; Rosenbaum 1991). Poskusi izvajanja socialne prevencije v šestdesetih letih dvajsetega stoletja so se pokazali kot neuspešni, saj rezultati niso bili takoj vidni. Poleg tega politiki pričakujejo pozitivne spremembe še v času svojega mandata. Nepotrpežljivost in pretirana politična ambicioznost torej ne gresta skupaj s socialno prevencijo.

Tretji problem se nanaša na kritike socialne prevencije, ki menijo, da je socialne prevencija še en utopistični poskus ustvarjanja srečne in zadovoljne družbe. Veliko ljudi namreč verjame, da sta kriminaliteta in nered sestavna dela sodobnih družb in da je samoumevno, da se pojavljata kot problem.

Četrti problem je dvom ali dilema, ali bodo predlagane družbene spremembe res zmanjšale kriminaliteto. Ta dvom in negotovost izhajata iz različnega pojmovanja vzrokov kriminalitete (Gilling 1994). K temu sodi še prepričanje, da je treba storilce kaznovati, ne pa spreminjati družbe zaradi nekaj posameznikov, ki se niso sposobni prilagoditi (Rosenbaum 1991). Pristaši te miselnosti menijo, da vzroki kriminalitete ne ležijo v družbeni strukturi, ampak v posamezniku.

LITERATURA

ANDREWS, D. A., ZINGER, R. D., HOGE, R. D., GENDREAU, P., CULLEN, F. T. (1990), Does Correctional Treatment Work? A Clinically Relevant and Psychologically Informed Meta-analysis. *Criminology*, 28, 3: 369-404.

CLOWARD, O., OHLIN, L. (1960), *Delinquency and Opportunity: A Theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press.

COLVIN, M. (1991), Crime and Social Reproduction: A Response to the Call for "Outrageous" Proposals. *Crime and Delinquency*, 7, 4: 436-448.

GILLING, D. (1994), Multi-agency Crime Prevention in Britain: The Problem of Combining Situational and Social Strategies. V: CLARKE, R.V. (ur.), *Crime Prevention Studies*. Monsey, New York: Criminal Justice Press.

- (1996), Problems with the Problem-oriented Approach. V: HOMEL, R. (ur.), *The Politics and Practice of Situational Crime Prevention*. Monsey, New York: Criminal Justice Press.

HAGAN, J. (1993). The Social Embeddedness of Crime and Unemployment. *Criminology*, 31, 4: 346-491.

HOPE, T. (1997). Inequality and the Future of Community Crime Prevention. V: LAB, S (ur.), *Crime prevention at a Crossroads*. Cincinatti: Anderson Publishing.

MAGUIRE, K., PASTORE, A. L. (1995), *Sourcebook of Criminal Justice Statistics: 1994*. Washington: National Institute on Drug Abuse.

PHILIPS, M. B. (1991), A Hedgehog Proposal. *Crime and Delinquency*, s. 555-574.

ROSENBAUM, D. P. (1991), The Pursuit of "Justice" in the United States: A Policy Lesson on Crime and Drugs. V: LOREE, D. J., WALKER, R. W. (ur.), *Community Crime Prevention: Shaping the Future*. Ottawa: Royal Canadian Mounted Police.

SAMPSON, R. J., WILSON, W. J. (1995), Toward a Theory of Race, Crime and Urban Inequality. V: HAGAN, J., PETERSON, R. D. (ur.), *Crime and Inequality*. Standford: Stanford Univrsity Press.

SCHLOSSMAN, S., SEDLAK, M. (1983), *The Chicago Area Project Revisited*. Santa Monica: Rand.

SHAW, C. R., MCKAY, H. D. (1942), *Juvenile Delinquency in Urban Areas*. Chicago: University of Chicago Press.

SCHWENDINGER, H., SCHWENDINGER, J. (1993), Giving Crime Prevention Top Priority. *Crime and Delinquency*, 39, 4: 425-446.

SUTTON, A. (1994), Crime Prevention: Promise or Threat? *Australian and New Zealand Journal of Criminology*, 27, 1: 741-746.

TONRY, M., FARRINGTON, D. P. (1995), *Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention*. Chicago: University of Chicago Press.

WHITE, R. (1996), Situating Crime Prevention: Models, Methods and Political Perspectives. V: HOMEL, R. (ur.), *The Politics and Practice of Situational Crime Prevention*, Monsey, New York: Criminal Justice Press.

Žarko Tepavčević

ZAKONSKA ZVEZA IN SPOLNOST V KATOLIŠKI DOKTRINI

UVOD

Rimskokatoliška cerkev (RKC) je že od svojega nastanka dalje oblikovala način življenja v celotni družbi. Ves čas je bistveno vplivala na urejanje odnosov med spoloma. Njeni nauki pa so bili podlaga za ohranitev spolne neenakosti in diskriminacije žensk.

Katoliška doktrina ima zakonsko zvezo za sveto skupnost. S cerkveno poroko se ustanovi dosmrtna življenjska skupnost zakoncev, ki je nerazvezljiva in podlaga za žensko podrejenost moškemu in njeno manjvrednost na temeljih svetopisemske razlage, da nosi ženska večjo krivdo za izvirni greh. S tem so moški opravičili prevlado in moč nad ženskami. Dobili so tudi kontrolo nad žensko spolnostjo.

V katoliški nauk so vgrajena temeljna pravila življenja, ki producirajo patriarhalne vzorce odnosov kot edino normalne in moralne, ker izvirajo iz božjih zapovedi. Tako je ženska podrejena moškemu in v prvi vrsti namenjena za rojevanje in vzgojo otrok. RKC ji priznava samo navidezno spoštovanje in jo opredeljuje kot »božjo služabnico«.

Pri utrjevanju morale se RKC opira na boga in božje zapovedi. Božjo avtoriteto na zemlji pa zastopa sama, zato mora biti človek pokoren tudi njej. Po njenem nauku je bog tisti, ki daje življenje in ga tudi jemlje, zato je vsakršno poseganje človeka na ti dve področji nedopustno in nemoralno.

Nasprotuje vsem umetnim oblikam preprečevanja nosečnosti, predvsem pa zavrača splav, ki je zanjo umor še nerojenega otroka. Prav tako vztraja pri restriktivnem stališču do umetne oploditve. Glede vprašanja vloge žensk ima konzervativno stališče, ki ženski ne omogoča samostojnega odločanja o svoji spolnosti.

ZAKONSKA ZVEZA V KATOLIŠKEM POJMOVANJU

RKC se nenehno sooča z vprašanjem zakonske zveze, identitete družine in njenih nalog. Zadnja desetletja zelo hitro razpadajo tradicionalne družinske vloge. Ob globokih družbenih, političnih, kulturnih, gospodarskih in drugih spremembah so nekateri sodobniki predvsem pričakovali, da bo tudi RKC spremenila in prilagodila svoj nauk o ureditvi zakonske zveze in družine.

Katoliški nauk ne razlikuje med zakonsko zvezo in družino, pravi M. Jogan (1990: 89): »V katoliškem nauku med zakonsko zvezo in družino pravzaprav ni razlike, kajti zakonska zveza je po svoji funkciji produciranje družine, družina pa je prava, bogopodobna le, če temelji na zakonski zvezi, ki jo je vzpostavila Cerkev.«

Zakonska zveza je bila v preteklosti prisilna ustanova, ki jo ima katoliška doktrina za sveto skupnost. S cerkveno poroko se ustanovi dosmrtna življenjska skupnost zakoncev, nerazvezljiva, kakor vidimo iz *Apostolskega pisma o družini*: »Nerazvezljivost zakona, ki je zakoreninjena v popolni osebni podaritvi zakoncev drug drugemu in ki jo terja blagor otrok, najde svojo poslednjo resničnost v načrtu, ki ga je razkril Bog v svojem razodetju: Bog hoče in poudarja nerazvezljivost zakona kot sad, znamenje in zahtevo absolutno zveste ljubezni, ki jo ima Bog do človeka in Kristus do svoje Cerkve« (Janez Pavel II. 1982: 23).

RKC vedno znova poudarja svoj nauk o nerazvezljivosti zakonske zveze. V *Apostolskem pismu o družini* je Janez Pavel II. (*op. cit.*: 24) poudaril: »Med najvažnejšimi in najnujnejšimi nalogami zakonskih parov v našem času je pričanje za neprecenljivo vrednoto nerazvezljivosti in zakonske zvestobe ... hvalim in osrečujem tiste številne zakonske pare, ki kljub znatnim težavam ohranjajo

in razvijajo vrednoto nerazvezljivosti: s tem preprosto in pogumno izpolnjujejo zaupano jim nalogo.«

Po teološki razlagi je mož v zakonski in družinski skupnosti poklican k izpolnjevanju svoje partnerske vloge kot zakonec in oče tako, da mu žena služi za izpolnitev božjega načrta: »Ni dobro za človeka, da je sam; naredil mu bom pomoč, ki mu bo primerna« (1 Mz 2: 18). Zaradi podpiranja patriarhalnega tipa družine, ki ga je RKC kot »naraven« tip zagovarjala v vsej svoji zgodovini, je ženi kot samoumevno dodelila vlogo pomočnice možu. Pri instituciji zakonske zveze znotraj cerkvene kontrole gre za »neločljivo sestavino ujarmljanja žensk v njihove reproduktivne zmogljivosti« (Jogan 1990: 87). Tako je mož potreboval ženo za rojevanje otrok in gospodinjska opravila. Krčenje funkcije zakonske zveze predvsem na reproduktivno je povezano in utemeljeno s pojmovanjem spolnosti.

SPOLNOST V KATOLIŠKEM POJMOVANJU

Spolnost v RKC obravnavajo, kakor da ni potrebna, zaželena, kakor da je nekaj nečistega, omadeževanega. Danes se o tem v RKC manj govori in razpravlja. Vseeno pa lahko govorimo o novih razsežnostih razumevanja spolnosti tudi v okviru RKC, čeprav je še vedno dovoljena le zaradi reprodukcije človeške družbe.

Ves stari in srednji vek, pa tudi še danes, je pri teologih čutiti sovraštvo do sle in telesa. Vendar se to ni porodilo šele v krščanstvu. »Sovraštvo do sle in telesa ter seksualni pesimizem sta namreč dediščina antike, ki jo je krščanstvo v pretirani obliki ohranilo vse do danes« (Ranke-Heinemann 1992: 9). Toda antični seksualni pesimizem izhaja pretežno iz medicinskih predstav. Spolni akt je v tistih časih veljal za nevarnega, težko obvladljivega, zdravju škodljivega in potratnega, vsaj tako so gledali nanj Ksenofon, Platon, Aristotel in zdravnik Hipokrat.

Teologi na področju današnje Francije so v 17. in 18. stoletju razlikovali med več vrstami ljubezni, od katerih so bile ene slabe, druge dobre, tretje neopredeljene. Kristjane so vzgajali tako, da so morali ljubiti bližnjega z božjo ljubeznijo, kajti bog je tako zaukazal. To »krščansko« ljubezen so šteli za precej višjo od »naravne« ali »človeške« ljubezni. V okviru »človeške« ljubezni so ločevali »pohotno« ljubezen (ko ljubimo bližnjega v prvi vrsti zaradi sebe), ki je bila slaba, in »prijateljsko« ljubezen (ko ljubimo bližnjega v prvi vrsti zaradi njegovega blagra ali užitka), ki je bila boljša (Flandrin 1986: 147).

Flandrin (*ibid.*) navaja misli sv. Hieronima: »Prešuštnik je tudi mož, ki je preveč goreče zaljubljen v svojo ženo ... Modrec mora ljubiti ženo razsodno, ne strastno. Naj kroti naval pohote in naj ga ne zanese nestrpnost po združitvi. Nič ni bolj brezsramno kot ljubiti ženo kakor priležnico ...«

Te Hieronimove besede zvenijo ob današnjem pogledu na spolnost in njeno vlogo v življenju konservativno, izražajo staroveško miselnost, vendar je tudi v njih nekaj globljega, še danes aktualnega. Ko Hieronim napade moške, naj nikar ne ljubijo žena kot priležnic, lahko to razumemo kot izraz spoštovanja do žensk. Vendar je Hieronim še najbolj od vseh cerkvenih očetov zaničeval spolnost.

Sveti Avguštin sicer ne izključuje spolnosti iz zakonske zveze (celo priznava, da zakonska zveza ne more brez nje), vendar jo opiše kot slabo: »Zakonski stan ne more obstajati brez slabega, čeprav lahko ta obstaja zunaj zakonskega stanu. Zunaj zakonskega stanu namreč dejansko obstaja sramotno telesno poželenje« (Avguštin 1993: 103-104).

U. Ranke-Heinemann (1992: 76) meni: »Če govorimo o sovraštvu do spolnosti, govorimo torej o Avguštinu. Bil je teološki mislec, ki ni utrl miselne poti le prihodnjim stoletjem, ampak tisočletjem. Zgodovino krščanske seksualne etike je oblikoval on.«

Avguštin, sovražnik in zaničevalec spolnosti, je tako močno dramatiziral slo in spolnost, da ju izenačuje z največjim zlom. Spolna sla prenaša po Avguštinu izvirni greh iz roda v rod. Zanj je bil samo Jezus brez izvirnega greha, ker je samo on spočet brez spolnega odnosa in ga je rodila devica.

Ob Avguštinu je vse do današnjega časa glavna avtoriteta glede spolne morale v RKC Tomaž Akvinski, saj so njegove ugotovitve še vedno odločilnega pomena. Pisal je, da »vsaka žena že ob rojstvu pomeni posledico napake; ona je ponesrečeni poskus« (*op. cit.*: 189). Ženski spol je torej degradiral v napako. Njegovo sovraštvo do spolnosti je vplivalo tudi na sovraštvo do žensk.

RKC vse do danes ni spremenila odnosa do spolnosti. Še vedno npr. velja, da je zakonsko zvezo, v kateri ni prišlo do spolnega odnosa, mogoče razveljaviti, zakonske zveze, v kateri je do njega

prišlo, pa ne. Isto velja tudi za sovraštvo do sle, nasprotovanje kontracepciji, splavu itn.

Tudi poglavar RKC Janez Pavel II. je spregovoril o pomenu in vlogi spolnosti, vendar v tradicionalni, nepopustljivi teološki miselnosti. Poudarja: »Krščansko razodetje pozna dva posebna načina, kako celostno uresničevati poklicanost človeške osebe k ljubezni: zakon in devištvo« (Janez Pavel II. 1982: 15). To pomeni, da nič drugega, kar ne spada v to dvoje, ne more biti ljubezen, tista prava, čista, nezaznamovana z grehom.

Papež tudi poudarja: »Spolnost se na resnično človeški način uresničuje le, če je vključena v tisto ljubezen, s katero se mož in žena brezpogojno do smrti zavežeta drug drugemu« (ibid.: 15). Papež je vsekakor mislil na spolnost, ki je dopustna samo v zakonski zvezi, ki je nerazvezljiva.

Papeški svet za družino (1996: 63) meni takole: »Človeška spolnost je sveta skrivnost, ki mora biti predstavljena v skladu z moralnim in verskim učenjem Cerkve, vedno upoštevajoč posledice izvirnega greha ... Pri posredovanju katoliškega nauka in morale o spolnosti je potrebno tudi upoštevati trajne posledice izvirnega greha, to je človeško slabotnost in potrebo po božji milosti za premagovanje skušnjav in izogibanje greha. V tej zvezi je treba oblikovati vest vsakega posameznika na jasen način, zelo določen in v skladu z duhovnimi vrednotami.«

Katekizem pa spregovori o spolnosti na način, ki je za RKC precej »odprt«. Takole opredeljuje spolnost: »Spolnost določa vse vidike človeške osebe v enoti njenega telesa in njene duše. Predvsem se tiče čustvenosti, sposobnosti za ljubezen in za roditev ter bolj na splošno sposobnosti za navezovanje vezi občestva z drugimi« (*Katekizem katoliške Cerkve* 1993: 581). V nadaljevanju potem tudi poudarja, da je stvar vsakega moškega in ženske, da spozna in sprejme svojo spolno identiteto, kajti harmonija zakonske dvojice in družbe je delno odvisna tudi od načinov, kako se v življenju uresničuje med spoloma medsebojno dopolnjevanje, potreba in opora.

Kljub temu pa je »čistost« ena temeljnih kreposti RKC. Zato katoliški katekizem navaja tudi grehe zoper njo: nečistost (spolna sla zaradi sle same, ne zaradi zaploditve), masturbacija, nečistovanje (telesno združenje neporočenega moškega in neporočene ženske zunaj zakonske zveze), pornografija, prostitucija, posilstvo (*op. cit.*: 584-586). Doktrina RKC usmerja človeško spolnost k podrejenosti bogu.

»Spolnost je področje človeškega življenja, ki je postalo na specifičen način žrtev prav posebne oblike teološke znanosti, lahko celo rečemo: posebnega izrastka teologije, namreč moralne teologije« (Ranke-Heinemann 1992: 336).

Temelje za ustvarjanje neenakopravnosti med spoloma je RKC našla v tistih delih svetopisemskega izročila, kjer je poudarjena neenakost in različnost med moškim in žensko. Določene odstavke, ki so poudarjali ravno nasprotno, pa je namerno spregledala, ali pa jih je prikrojila glede na svoje potrebe.

V zvezi s tem U. Ranke-Heinemann (*op. cit.*: 61) ugotavlja, »da je Hieronim bistveno sooblikoval predstavo, ki vlada glede Marijine deviškosti še dandanes. Marija je po njegovem mnenju utemeljila devištvo za oba spola in moralna prednost devištva je iz njene osebe povsem razvidna. V resnici je bilo obratno: deviškosti niso cenili zato, ker bi bila Marija vedno devica, ampak so zato, ker je bila deviškost tako cenjena, iz Marije naredili večno devico.« Avtorica omeni t. i. Tobijevo knjigo iz Stare zaveze, ki je bila zaradi dodatkov in črtanj prevajalca sv. Hieronima razširjena in ponarejena v smislu sovraštva do sle in velja katoliškim teologom vse do danes za biblijski dokaz, da je namen zaploditve po božji volji edini čisti namen zakonske zveze (*op. cit.*: 231).

RKC priporoča lik device Marije kot najbolj idealen vzor za ženske. Marijin lik obstaja že dve tisočletji lik device in matere, darovalke življenja, poosebljenje trpljenja in čiste, večne ljubezni. Kot nasprotje temu pozitivnemu liku in učlovečenje vsega zla je lik Eve, spolno poželjive grešnice in povzročiteljice grešnih skušnjav za moškega. Podoba Eve kot nečiste, omadeževane in grešne je dajala moškim opravičilo za nadzorovanje ženske in njenega telesa. Stoletja je potekala kontrola ženske spolnosti prek teh dveh popolnoma nasprotnih likov kot kazalcev regulacije predstav o ženskah, kaj je dobro in kaj slabo.

Iz primera device Marije je najbolj razvidno, kako zelo je cenjeno spočetje otroka brez sle. Za vse druge žene velja prekletstvo, ki je izrečeno po izvirnem grehu: »v bolečinah boš rojevala svoje otroke« (1 Mz 3: 16). Glede na popolnost predstav o Marijini čistosti, odsotnosti sle pri spočetju, nepoškodovanosti in odsotnosti bolečin pri porodu, so vse druge ženske (matere) obravnavane kot poškodovane, nečiste, preklete, ranjene, omadeževane, oskrunjene, umazane in zlorabljene (Ranke-Heinemann 1992: 353-356).

Na ta način zasnovan cerkveni načrt je ženskam onemogočil samostojno razpolaganje s spolnostjo. Tako se je utrjevala in ohranjala patriarhalna družina, ki je izenačena z zakonsko zvezo. Strogi teologi so menili, da je namen zakonske zveze izključno zaploditev potomstva. »V obeh prvih stoletjih po Kristusu prihaja do krepitve zakonske vezi; spolni odnos je dovoljen samo v zakonu. Spolnost in zakonska zveza postaneta eno« (*op. cit.*: 10).

Zaradi takega odnosa do spolnosti in žensk so vse funkcije ženskega telesa (menstruacija, spočetje, nosečnost, rojevanje, dojenje) razvrednotene in razumljene kot izvirni (Evin) greh. Ljubezen ni najpomembnejša za odnos med zakoncema; žena ni partnerica možu, temveč njegova lastnina. Zato podrejenost žene možu vključuje spolne odnose kot samoumevno dolžnost žensk v zakonski zvezi. Cerkveni nauk določa, da je tako kot spolnost tudi ljubezen človeku dana od zunaj, od boga. RKC poudarja svetost zakonske zveze in postavlja v ospredje trajnost te institucije ter zelo odločno nasprotuje razvezi.

V *Smernicah za vzgojo človeške ljubezni* (Sveta kongregacija za katoliško vzgojo 1984: 9) v zvezi s spolnostjo piše: »Spolnost je ena temeljnih sestavin osebnosti, svojski način bivanja, razodevanja, občevanja z drugimi, občutenja, izražanja in doživljanja človeške ljubezni.« Vendar se smejo intimni odnosi odvijati samo v okviru zakonske zveze, kajti samo tedaj je uresničena od boga hotena zveza, ki je nerazvezljiva.

ODNOS RKC DO KONTRACEPCIJE IN SPLAVA

RKC je vzpostavila nadzor moških nad ženskimi telesi in fertilnostjo in določila preprečevanje nosečnosti za največji zločin in greh. Eden najbolj krutih primerov obvladovanja ženskih reproduktivnih zmogljivosti je bil preganjanje in uničevanje »čarovnic« med letoma 1360 in 1700. V zvezi z odločanjem o rojstvu otrok novejše socialno zgodovinske raziskave kažejo, da so v tem času v Evropi pobite (sežgane, utopljene, obglavljene, zadavljene, obešene ali izmučene do smrti) velike množice žensk, ki so uporabljale zdravilske izkušnje, negovane od najstarejših časov ljudske medicine. To je v dosedanji zgodovini najstrašnejši ukrep državnega boja proti svobodnemu načrtovanju rojstev.

Uničenje zdravilk so izpeljale cerkev in države zaradi demografske politike – da onemogočijo nadzorovanje rojstev.

Krščanski preganjalci so obtoževali zdravilke čarovništva in jih ubijali zaradi tega: »To copranje (magija) ne pomeni nič drugega kot dajanje medikamentov za sterilnost in splav, kombinirano z zaklinjanji za uspeh in z amuleti, sprejetimi z zaupanjem« (Heinsohn, Steiger 1993: 44).

To ravnanje je RKC utemeljevala z nebrzdano žensko spolnostjo in tudi njeno zvezo s hudičem.

Doktrina RKC, opirajoč se na trajne posledice izvirnega greha, tudi v današnjem času odločno zavrača vse umetne oblike preprečevanja zanositve, ki veljajo brez izjeme za velik greh. Splav pa razglaša za veliko kriminalno dejanje, kot umor še nerojenega otroka. Celibatu zavezani cerkveni očetje so ostro nasprotovali kontracepciji in splavu. Kontracepcijska metoda štetja plodnih in neplodnih dni, ki so jo uporabljali manihejci in Avguštin (vendar ji je po spreobrnjenju nasprotoval), je še danes edina metoda, ki jo smejo verniki uporabljati z blagoslovom RKC, saj jo je papež Janez Pavel II. na škofovski sinodi leta 1980 v Rimu odobril kot »naravno« metodo.

Papež Pavel VI. je v encikliki *Humanae vitae* (tako imenovani »kontracepcijski encikliki«) iz leta 1968 poleg nedotakljivih naravnih zakonov, ki prepovedujejo kontracepcijsko tableto, navedel še naslednje argumente proti taki obliki preprečevanja zanositve: »Razumni ljudje se lahko še bolj prepričajo o resničnosti cerkvenega nauka, če pomislijo na posledice, ki jih prinaša s seboj metoda urejanja rojstev. Predvsem naj pomislijo, kako se s takšnim ravnanjem odpira široka in lahka pot do zakonske nezvestobe ... Možje, ki so se navadili na kontracepcijska sredstva, lahko izgubijo spoštovanje do žena« (po Ranke-Heinemann 1992: 304–305). Tukaj RKC svoj odnos do žensk podtakne njihovim zakonskim možem.

Papeški svet za družino (1996: 55) poudarja, da morajo biti starši zmožni dati svojim otrokom pozitivno in vedro pojasnilo temeljnih točk krščanske morale, kot je npr. nerazvezljivost zakonske zveze in odnosi med ljubeznijo in porajanjem, pa tudi glede nemoralnosti predzakonskih spolnih odnosov, splava, kontracepcije in samozadovoljevanja.

ODNOS RKC DO UMETNE OPLODITVE

Neplodnost lahko bistveno vpliva na odnose med partnerjema v zakonski zvezi. Če zdravljenje ni uspešno, obstaja v zadnjem času tudi možnost umetne oploditve, in sicer na dva načina: s homologno ali heterologno inseminacijo. Homologna se izvrši s semenom moža, bodisi »in vitro«, v epruveti, ali pa »in vivo«, v maternici žene. Heterologna inseminacija se izvrši »in vitro« s semenom donatorja.

Stališče Kongregacije za verski nauk (1987) do tega vprašanja izhaja iz t. i. »naravnega zakona«. Tako je moralno spočetje mogoče samo v okviru zakonske zveze. Zakonska zveza ima dvojno vlogo. V njej se odvijata zlasti dve pomembni dejanji: združitev in roditev. Združitev pomeni biološko (telesno) in duhovno zedinjenje zakoncev. Otrok, spočet v zakonski zvezi, pomeni potrditev ljubezni in zvestobe zakoncev. Na tej podlagi ima RKC negativno stališče do vseh posegov v spočetje in do roditev, ki rušijo omenjeni naravni zakon.

Za RKC je homologna umetna oploditev moralno sprejemljiva le, če olajša zakonsko dejanje in pomaga doseči naravni cilj. Če pa tak poseg pomeni nadomestitev zakonskega dejanja, je nemoralen. »Homologna umetna oploditev znotraj zakona ne more biti dopuščena; izjema je primer, ko bi tehnično sredstvo ne nadomestilo zakonskega dejanja, namreč ga olajšalo in mu pomagalo k dosegi njegovega naravnega cilja« (*op. cit.*: 33). Pri homologni oploditvi »in vivo« sicer sodelujeta samo zakonca (niso potrebne usluge tretje osebe), vendar sta zakonca oropana telesne združitve in medsebojne podaritve. Ta način spočetja po mnenju RKC torej ni moralen zato, ker se ne odvija po naravnem toku. Homologna oploditev »in vitro« je moralno še bolj nedopustna, saj je rezultat tehničnega posega, odvija se s pomočjo dejanj tretje osebe (zdravnika) in zunaj telesa zakoncev ter je razdružena od zakonskega dejanja.

Heterologna oploditev je nedopustna, ker pri postopku prav tako sodeluje tretja oseba (darovalec semena). S tem pa je kršena bistvena lastnost (zahteva) zakonske zveze, to je enovitost oz. zvestoba zakoncev, kajti »otrok ima pravico, da je znotraj zakona spočet, donošen, spravljen na svet in vzgojen« (*op. cit.*: 27).

RKC zelo natančno določa vzorce mišljenja in obnašanja glede biološke obnove človeštva. Pri tem oba partnerja (moškega in žensko) obravnava predvsem kot božja sodelavca, kot sredstvo, s katerim bog posreduje novo življenje. To novo življenje je božja milost in volja, zato ni dovoljeno poseganje človeka na področja spočetja in rojstva izven določil cerkvenega nauka.

POVZETEK

RKC se nenehno sooča z vprašanjem zakonske zveze, identitete družine in njenih nalog, pri čemer ne razlikuje med zakonsko zvezo in družino. Še zlasti velike pozornosti je deležna spolnost. Teološki pobudnik sovražnosti do sle je sv. Avguštin, ki je menil, da je dopusten le spolni odnos, namenjen zaploditvi, in spolni odnos kot izpolnitev zakonske dolžnosti.

Stališče RKC do splava in do kakršne koli kontracepcije (razen naravne, ki je zelo nezanesljiva) je odklonilno. Nasprotuje umetni prekinitvi nosečnosti zaradi moralne vrednote nedotakljivosti življenja, ki po katoliškem nauku nastane avtomatično s spočetjem. Gre torej za enačenje zarodka z osebo.

Uradno cerkvenopravno stališče, da je preprečevanje zanositve enako umoru, je utemeljil Tomaž Akvinski. Kriminalizacija kontracepcije, ki se je oklepajo tudi zadnji papeži, se opira zlasti na Tomažev nauk, da mora biti vsak spolni akt zakonski akt, vsak zakonski akt pa zaploditveni akt.

Umetna oploditev za RKC ne ustreza pravilni obliki zaploditvenega spolnega odnosa.

LITERATURA

AVGUŠTIN (1993), *Zakonski stan in poželenje*. Ljubljana: Krt.

J. L. FLANDRIN (1986), *Družina, sorodstvo, družina in spolnost v Franciji od 16. do 18. stoletja*. Ljubljana: Delavska enotnost.

G. HEINSOHN, O. Steiger (1993), *Uničenje modrih žensk*. Ljubljana: Krt.

JANEZ PAVEL II (1982), *Apostolsko pismo o družini*. Ljubljana: Družina.

M. JOGAN (1990), *Družbena konstrukcija hierarhije med spoloma*. Ljubljana: FSPN.

Katekizem katoliške Cerkve (1993). Ljubljana: Slovenska škofovska konferenca.

KONGREGACIJA ZA VERSKI NAUK (1987), *Navodilo o daru življenja*. Ljubljana: Družina.

PAPEŠKI SVET ZA DRUŽINO (1996), *Človeška spolnost - resnica in pomen*. Ljubljana: Družina.

U. RANKE-HEINEMANN (1992), *Katoliška Cerkev in spolnost*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

SVETA KONGREGACIJA ZA KATOLIŠKO VZGOJO (1984), *Smernice za vzgojo človeške ljubezni*. Ljubljana: Družina.

Sveto pismo (1996). Ljubljana: Svetopisemska družba Slovenije.

K O R E S P O N D E N C A

Srečo Dragoš, Blaž Mesec

SPECIFIČNOST VEDE – SPECIFIČNOST TEORIJE

Blaž,

V svojem odličnem tekstu Mikro-mezo-makro (*Socialno delo* 42, 4–5: 259–270) ponujaš in tudi dokazuješ (z analizo obravnavanih avtorjev) te teze:

1. »Vprašanje identitete socialnega dela in njegove specifičnosti« še ni rešeno, saj se zastavlja »vedno znova«.

2. Avtonomija socialnega dela ni samoumevna (zlasti) zato, »ker specifičnost socialnega dela kot stroke in kot vede ni samoumevna«.

3. Za identiteto socialnega dela je ključno »vprašanje integracije socialnodelavskega znanja«.

4. Ta integracija je bistveno pomanjkljiva ali celo povsem odsotna pri avtorjih, relevantnih za teorijo socialnega dela (Friedlander, Pincus, Neugeboren, Brueggemann), kritičen pa si v tem smislu tudi do Lüssija (čeprav je, kot praviš, na tem področju največ naredil), ker da je – če sem te prav razumel – nekako preveč optimističen, ko predpostavlja, da so nekatere stvari v socialnem delu teoretsko dovolj razvite, čeprav v resnici še niso.

5. V Sklepih opozarjaš na pomembne poudarke, ki jih ne smemo zanemariti pri utrjevanju specifičnosti socialnega dela in integriranju različnih ravni.

Skeptičen sem do tvoje druge teze in do implicitne poante članka, medtem ko se z ostalimi tezami strinjam (vključno s četrto, kjer verjamem, da je tako, kot praviš). To, kar imenujem implicitna poanta članka, kakor sem ga razumel (ki ni tako jasno eksplicirano, da bi te lahko »prijel« za besedo, je pa gotovo osrednje sporočilo teksta oz. motiv za njegov nastanek), je tale predpostavka: *če ni (zadovoljive) teoretske integracije znanj v socialnem delu, potem ni specifičnosti socialnodelavske vede, in če ni te specifike, potem tudi ne more biti avtonomije socialnega dela.* Drugače rečeno: *specifičnost socialnodelavske teorije je* odločilni, najpomembnejši *pogoj za avtonomijo te vede.*

Včeraj sem (na sestanku o 2. delu kataloga nalog CSD) z navezavo na tvoj tekst poskušal relativizirati to poanto, ker se mi zdi, da je *postavljena pretrdo.* Tu bi na kratko navedel tri razloge: prvi je »logični«, drugi je »teoretsko-statusni« in tretji »institucionalni« (oznake oz. poimenovanje razlogov je zgolj opisno).

a) Logični argument

Najprej bi opozoril, da nekako ne gre skupaj, če v tekstu dokazuješ odsotnost oz. vsaj odločno »podhranjenost« teoretske integracije znanj, na kateri stoji in pade znanstvena veda, nato pa skleneš s podčrtano trditvijo: »Veda o socialnem delu je svojska disciplina, ne interdisciplinarni konglomerat« (Sklepi, tretja podčrtava). Če berem tvoj tekst dosledno, potem bi moralo iz tvojih argumentov izhajati ravno narobe: če ni teoretske integracije, potem ne more biti »svojskosti discipline«. Sicer razumem poanto, ki si jo hotel povedati in bi jo jaz formuliral takole: *če hočemo ohraniti ali naprej razvijati ali večati razpoznavnost socialnega dela kot specifične, svojske discipline, potem moramo (še bolj ko doslej) skrbeti za teoretsko plat te discipline.* Se strinjam – to je pomembno opozorilo! Toda ta trditev se od tvoje (citirane) razlikuje v tem, da *odločilni pogoj specifičnosti socialnodelavske vede ni teoretskost* (ker ni najpomembnejši v smislu, da so drugi manj pomembni, še manj seveda velja, da bi bil to edini pogoj).

Specifična socialnodelavska teorija (kakor koli si to sintagmo prevajamo) ni pomembna zaradi tega, ker bi brez nje ta veda sploh ne bila mogoča, ampak iz drugega razloga: ker v primeru profiliranja specifičnih socialnodelavskih teoretskih

znanj - to so tista, ki jih ni mogoče najti v drugih vedah ali razviti iz teorij in znanj drugih ved - pridobimo dodatna miselna »orodja« za reševanje problemov (in posledično navsezadnje tudi dodaten impulz za zaposlovanje ekspertov s tega področja). In to ni nujno povezano z uveljavljanjem vede ali z njenim obstojem. Tu so odločilnejši dejavniki pod (b) in (c).

Sprašujem se, zakaj si spregledal to protislovje, namreč, da *najprej dokazuješ odsotnost specifične teorije v vedi socialnega dela, nato pa v Sklepih rečeš, da je ta veda že »svojska disciplina« in da moramo zaradi tega dejstva razviti tudi specifično teorijo* (očitno pozneje). Domnevam, da se ti to protislovje ni zapisalo kar samo od sebe, ampak je posledica prevelike »investicije« v odločilno težo teoretske specifičnosti za razvoj vede, na katero se ta specifičnost nanaša - ti misliš, da gre za več, da ne gre le za nanašanje, ampak za utemeljevanje. V nasprotju z mano, ki poskušam opozoriti, da se vede ne vzpostavljajo s specifičnostjo teoretske utemeljitve, ampak z drugimi stvarmi. Teoretska specifičnost je v tem procesu (izgrajevanja vede) postavljena v funkcijo apologije družbene potrebnosti, priznanja, tj., v funkcijo dvigovanja cene lastnega početja v (znanstvenem) okolju, ki se deklarira s teoretskimi osmislitvami, ne pa npr. z normativno močjo, denarjem, estetskimi kriteriji itn. Vendar - ne razumi napak, s tem nikakor ne mislim podcenjevati teorije, v smislu, da bi namigoval, da gre zgolj za »dvigovanje lastne cene« ali v smislu Baudelairovega izreka, da »vsak kali svojo vodico, da bi se zdela globlja«. Narobe: teoretski napor je potreben za reševanje problemov, ki so na znanstvenem področju skoncentrirani na vprašanje, kako osmisliti tako ali drugače evidentirano in kategorizirano empirijo, podatke, povezave. In brez teorije to seveda ne gre. Ravno zato, ker je teorija tako pomembna, je ni dobro imeti za nepogrešljivo tudi tam, kjer so drugi procesi pomembnejši od strukturiranja misli in znanj.

b) Teoretsko-statusni argument

Teorija ni (več) tista, ki odločilno vzpostavlja vedo. Razlogi so različni in bi jih tu na kratko imenoval »izventeoretski«, kar pomeni, da se že nastanek, etabliranje, sploh pa nadaljnja uveljavitev, povpraševanje in širitev znanstvenih ved ne dogajajo v odvisnosti od specifične teoretske baze določene profesije. Med izventeoretske razloge bi uvrstil npr. tele stvari (seznam ni dokončen):

- kulturni razlogi (prisotnost oz. odsotnost miselnih tradicij in »narave« institucionalnih monopolov na nekem področju)
- politični razlogi (financiranje znanosti in področij znotraj znanosti se ne dogaja po dejanskih potrebah, ampak po interesno pogojenih prioritetah, ki jih postavlja politika, ne pa znanost ali civilna družba)
- institucionalni razlogi (nekatere vede imajo močnejše institucije, več moči, večje mednarodno zaledje, večjo proizvodnjo diplomantov in doktorjev, so v danem trenutku bolj atraktivne od drugih)
- tržni razlogi (trenutno družbeno povpraševanje, npr. današnje družbene »potrebe« po fakultetno izobraženih propagandistih, »piarovcih« vseh vrst, raznih menedžerjih ... so očitno večje od »potreb« po fakultetno izobraženih socialnih delavcih - in ta razlika, ki lahko ima usodne posledice za vso vedo, očitno ni pogojena s transparentnostjo specifične teoretske baze).

Kar hočem povedati, je tole: *uveljavitev oz. razpoznavnost ali celo sam obstoj posameznih ved je bolj odvisen od zgodovinskih, političnih, institucionalnih, tržnih idr. dejavnikov kakor od teoretske prodornosti v smislu razvitosti lastne, specifične, unikatne teoretske baze.* In mislim, da to velja čedalje bolj, čeprav je na svoj način veljalo že na samih začetkih etabliranja klasičnih, starejših, matičnih ved. Recimo, pomislimo, kaj je res teoretsko specifičnega v sociologiji, ki se je hitreje in uspešneje institucionalizirala od socialnega dela. V sociologiji ni zares specifičnega nič. Vse temeljne teorije, ki jih je sociologija variirala dalje, so od drugod (funkcionalizem je uvožen iz antropologije, marksizem iz *Kapitala*, ki je ekonomsko delo, interakcionizem iz psihologije oz. socialne psihologije, kritične teorije iz levičarskih filozofij in gibanj, sistemska teorija iz biologije, etnometodologija iz fenomenologije ...). Verjetno se kaj podobnega dogaja tudi v drugih vedah, npr. v psihologiji, ki se je na začetku opirala na fiziologijo (še pred Freudom, ki se je oprl na grško mitologijo), itn. Skratka, korelacije med specifično teoretsko bazo in uveljavljenostjo vede zelo verjetno ne moremo imeti za vzročno.

Mogoče velja celo hipoteza, ki jo tu ponujam v zelo preprosti obliki: *na začetku, tj., v procesu vzpostavljanja, identificiranja (potreb, na katere je treba reagirati) in institucionaliziranja družbenih ved je imela teoretska specifičnost večjo težo pri legitimiziranju nove vede znotraj družbene delitve*

dela kot danes - čeprav tudi takrat ni bila odločilna -, danes pa ima občutno manjšo težo kakor včasih ali pa celo povsem zanemarljivo težo. V tej zvezi bi omenil banalna vprašanja kakor: v kolikšni meri je na fakultetni status študija socialnega dela pri nas (ki še vedno ni rešen) vplivalo dejstvo, da v slovenskem jeziku nimamo nobene monografije o specifičnosti teorije socialnega dela, in koliko so bili odločilni vsi drugi, izventeoretski dejavniki? V kolikšni meri je vplivala izdelanost specifične teoretske baze za ustanovitev pomorske fakultete ali turistične visoke šole in v kolikšni meri so bili pomembnejši drugi, izventeoretski razlogi? Itn.

Še ena (provizorična) teza, o kateri bi veljalo razmisliti:

Če velja prejšnja trditev - da je bil teoretski dejavnik včasih pomembnejši (čeprav nikoli odločilen), medtem ko danes doživlja inflacijo -, potem bi lahko rekli, da se profiliranost vede danes dogaja v večji meri skoz prepričljivost (aktualnost, razpoznavnost, »dramatičnost« oz. podcenjenost) vprašanj, ki jih konkretna veda postavlja v ospredje, na katera se torej osredotočimo, ne pa od načina njihove teoretske osmislitve. Še bolj preprosto rečeno: če si hotel nekoč postaviti na noge novo vedo, si moral zakoličiti ali svoj »predmet« obravnave ali pa »dokazati« specifičnost, unikatnost teorije, s katero si se loteval tega predmeta (ali oboje), *danes pa se je poudarek prevesil na posebnost, unikatnost vprašanj, ki jih veda odpira in po katerih se (najbolj?) razlikuje od drugih.* Torej premik od specifičnega »predmeta« in »specifične« teorije k specifičnim vprašanjem. O tem bi bilo dobro razmisliti, ko afirmiramo svojo vedo, saj utegne za ta namen (afirmacije) biti ta osredotočenost pomembnejša od dokazovanja teoretske specifičnosti, ki je verjetno z razvojem drugih znanosti vse bolj fluidna, celo tako, da ne more biti več odločilna za upravičenost vede. Zaradi dveh razlogov: ker je zaloga različnih načinov teoretskih osmislitev večja kakor kadar koli, ker nenehno narašča in ker je tudi manj pregledna kakor včasih, in drugič, ker narašča tudi raznovrstnost problemov v družbenih vedah, kar potegne za sabo večji poudarek na drugačnem zaporedju problemske obravnave. Danes namreč zlasti problem »določa«, kakšne teorije ali njihove kombinacije bomo uporabili, medtem ko je bilo včasih praviloma narobe, izbor obravnavanega problema je bil v večji meri odvisen od teorije, s katero smo se identificirali (jo institucionalizirali itn.). In če je to res, potem je razpoznavnost teoretske specifičnosti čedalje težje vzdrževati (ali celo dokazovati) in je ta problem z razpoznavnostjo oz. unikatnostjo celo premosorazmeren z razvitostjo neke discipline. Več ko je v disciplini raziskav, profesionalcev, institucij, področij in interesov, večja je tudi različnost obravnavanih problemov, različnost načinov te obravnave, večja je variabilnost kombinacij različnih teoretskih tradicij, celo paradigem, vse to pa povzroča tudi večjo zadrego s kriteriji teoretske »pravovernosti« znotraj same discipline. Skratka, večja ko je razvitost neke discipline, resnejši je ta problem znotraj nje in (*hipoteza:*) večja je verjetnost, da so za formulacijo kriterijev »pravovernosti« (metod, teorij ali njihovih eklekticizmov) odločilni institucionalni, ne pa strogo teoretski razlogi. To pa uvrščam pod razloge tipa (c).

c) Institucionalni argument

Proces etabliranja discipline pomeni njeno krepitev zlasti v treh razsežnostih: na lestvici družbenega ugleda, z vidika njene institucionaliziranosti (število inštitutov, kadra, ekspertov, šol) in z vidika količine dobrin, s katerimi profesionalci v tej disciplini razpolagajo. Te dimenzije so ponavadi v korelaciji s teoretsko razvitostjo, prodornostjo, učinkovitostjo in specifičnostjo - kaj več pa bi bilo zelo tvegano trditi. Primerov za to trditev je cel kup, naj navedem le najočitnejšega: teologija. Teologija je v primerjavi s socialnim delom bolj razvita po vseh ključnih razsežnostih, zlasti po drugi in tretji, čeprav po prvi (ugledu) verjetno ne. Vsekakor pa pokasirajo več denarja, naredijo več raziskav, izdajo več knjig, so fakultetno organizirani, imajo več kadra po lastnih inštitutih, navsezadnje so že nekaj časa fakulteta, imajo daleč bolj funkcionalne in lepše prostore kot mi na socialnem delu, imajo celo večji politični vpliv ... V vsem naštetem in verjetno še v marsičem drugem nas prekašajo - če pa pogledaš njihov teoretski domet, se zadeva odločno obrne. Teoretsko teologija nazaduje že v slovenskem prostoru, ki je nazadoval že prej v primerjavi z evropsko teologijo. Ne le, da ni nobenega razvoja, zadeve se obračajo v čas pred drugo svetovno vojno (prevajanje teoloških mislecev v slovenščino še ni izgrajevanje specifične teorije, je le osnova zanjo). A naj bo slovensko socialno delo desetkrat teoretsko prodornejše od slovenske teologije, vse to ne bo imelo nobenega vpliva na obstoječe razmerje med eno in drugo vedo v Sloveniji - pač zato, ker to razmerje ni določeno teoretsko.

Vsaka disciplina se v procesu etabliranja prej ali slej strukturira znotraj sebe na center in periferijo, tako po vrsti tem, ki jih odpira, po kadrih, ki jih uspe angažirati, po številu knjig in člankov, po ugledu, odmevnosti itn. Ta delitev med centrom in periferijo je lahko znotraj discipline bolj ali manj jasna, je pa verjetno, da je njena jasnost sorazmerna z razvitostjo in starostjo discipline. Tisti kadri, ki se v disciplini znajdejo na obrobju, so (poleg nehvaležnega položaja, ki so ga deležni, manj denarja itn.) hkrati tudi najmanj občutljivi oz. nevezani na »diktaturo« doktrinarne pravovernosti, ki prihaja iz centra discipline. Pač po načelu, da je margina nehvaležna za preživetje, a hvaležna za mišljenje: manj si omejen oz. podvržen nadzoru močnejših v lastnih vrstah. Od tod težnja, da se marginalci različnih disciplin lažje povezujejo med sabo kot »centralne« avtoritete iz teh disciplin, ki že uživajo sadove minulih dokazil o lastni teoretski specifičnosti in je zato njihova pozicija navzven (do drugih strok, do politike, laične javnosti) manj ogrožena kot pri ostalih oz. je bolj samoumevna. Ravno ta proces, ki se dogaja na marginah, pa je *lahko* teoretsko ploden. Lahko, ni pa nujno. Če znamo prepih, ki veje iz marginalne izpostavljenosti drugim teorijam oz. paradigmam, smiselno ujeti v svoje jadro reševanja problemov, s katerimi se ukvarjamo prav mi (drugi pa ne), potem je lahko teoretska marginalnost plodovita, saj lahko eklekticizem pri obravnavi specifičnega zornega kota obstoječe problematike ali pri obravnavi novega problema ali pri obravnavi starega problema, s katerim se noče ukvarjati nihče drug, postane teoretska inovacija. Ni pa nujno. Marginalci, ki so to tako v praksi kakor v teoriji, lahko to ostanejo, dokler jih v njihovi inertnosti ne izbriše razširjajoče se jedro obstoječe profesije ali pa sorodne, ki je v ekspanziji. Bistvo: nejasnost, neprofiliranost, celo odsotnost specifične teorije je lahko torej tudi prednost za nadaljnji teoretski razvoj. Mogoče smo zato manj prepoznavni, smo pa lahko bolj fleksibilni pri obravnavi obstoječih vprašanj in odpiranju novih, manj omejeni z etabliranimi doktrinami itn. Še bolj poenostavljeno: specifičnost teorije ima močno zvezo z načini reševanja problemov in majhno (ali celo nikakršno) zvezo z etabliranostjo vede, bodisi znotraj univerze ali pa v širši družbi.

To sem imel v mislih, ko sem se zadnjič (v četrtek) navezal na tvoj članek, pa očitno te povezave nisem jasno izrazil in zato verjetno z mojo omembo nisi imel kaj početi. Mislim, da sta za identiteto stroke oba ekstrema glede specifičnosti teorije neplodna, tako tisti, ki pravi, kaj bomo s teorijami, teh je že itak dovolj, treba je kaj narediti v praksi – to je tipično predteoretsko stališče, poudarjano pri obrtnikih na stopnji mojstrov. In neploden je tudi nasprotni ekstrem, h kateremu se ti nagibaš, da je teoretska specifičnost ključnega pomena za obstoj in razvoj vede socialneg dela. Je pomembna, ni pa ključna.

Seveda pa dopuščam možnost, da sem te sploh narobe bral in da govoriva navzkriž zaradi neusklajenih prevodov pri terminih teoretska specifičnost, etabliranost vede itn.

Lep pozdrav,

Srečo

16. 12. 2002

Dragi Srečo,

hvala za pismo. Vesel sem, da lahko razpravljam. S tvojimi ugotovitvami o tem, kako se vrti svet, se strinjam, tudi s tem, da se splača temu prilagoditi in s tem pridobiti mir za čaščenje najsvetejšega. (Cesarju, kar je cesarjevega ...) Verjetno si opazil, da že iz mojega kongresnega referata veje tiha resignacija. A nisem si mogel kaj, da ne bi zarjovel, preden obmolknem.

O protislovju. Praviš, da v mojem besedilu »nekako ne gre skupaj, če dokazuješ odsotnost oz. vsaj odločno 'podhranjenost' teoretske integracije znanj, na kateri stoji in pade znanstvena veda«, nato pa skleneš s podčrtano trditvijo: 'veda o socialnem delu je svojska disciplina, ne interdisciplinarni konglomerat'«. Praviš, da bi iz mojih »argumentov moralo izhajati ravno nasprotno, namreč, ker ni teoretske integracije, potem tudi ne more biti 'svojskosti discipline' socialnega dela.«

Dopuščam, da je mogoče moje besedilo tako brati, vendar nisem tako mislil. Veda o socialnem delu, kakor jo opredeli npr. Lüssi, je *svojska disciplina* in je v svojem jedru, tj., v njegovem tekstu (in morda tudi drugih podobnih) o delu na posameznih socialnih problemskih primerih, dovolj integrirana. S tem jedrom pa nista, po njegovem, zadovoljivo povezani skupinsko in skupnostno delo. Lüssi dodaja: Skupinsko delo s strankami socialnih služb je bliže jedru socialnega dela kot skupinsko delo z drugimi uporabniki in v drugih okoljih. Skupnostno delo pri ustanavljanju in vodenju socialnih služb je tudi bližje jedru socialnega dela kot druge vrste skupnostno delo. Sta nekak-

šna še z jedrom povezana razširitev dela s posameznimi primeri - ljudje, ki so sicer udeleženi v posameznih problemskih primerih, so poleg tega vključeni v neko skupinsko obravnavo; zanje se nekaj pripravlja v skupnosti. Ko z njimi delaš skupinsko, moraš v glavi imeti teorijo dela s primerom, ker je to skupinsko delo tesno povezano s celoto reševanja socialnega problema teh ljudi. Za skupinsko in skupnostno delo *per se*, za različne terapevtske skupine in skupine za osebnostno rast, za družbeno planiranje, razvijanje skupnosti itn. pa velja, da se napajata bolj pri drugih vedah, ne pri vedi o socialnem delu (najbrž: socialna psihologija skupin, skupinska dinamika, organizacijske vede, »policy«-vede ipd.). Lüssi si je zadal nalogo, da izdela teorijo (on pravi »nauk«) *samo o specifičnem jedru socialnega dela, tj., o delu na posameznih socialnih problemskih primerih*, čeprav pravi, da je (praktično) socialno delo širše kakor to, o čemer govori njegova teorija, ni pa (kakor to širše) v toliki meri *nekaj posebnega*, česar ne bi mogli enako dobro poznati in izvajati tudi ljudje drugih strok in izobrazbe (npr. biti direktor doma za stare ali vodja humanitarne organizacije). Po mojem mnenju se mu je posrečilo izdelati teorijo o socialnem delu s posameznimi socialnimi problemskimi primeri, ki je *specifična in integrirana*. Lüssijev 'nauk' obsega blizu 500 strani; dovolj teorije za eno stroko. Še enkrat: gre za teorijo o *specifičnem jedru stroke*, ne o njeni periferiji. Gre za profiliranje tistega, kar je posebno, ne za ponavljanje (prepisovanje) tistega, kar je prevzeto, ali pa kar sploh sodi drugam.

Prestala dela tradicionalne triade socialnega dela po Lüssiju teoretsko torej nista povsem integrirana s tem jedrom. Kaj natanko to pomeni, bi bilo treba šele razpresti. Po mojem pomeni, da pri skupinskem delu, na primer, socialni delavec v vlogi formalnega vodje skupine ne uporablja za socialno delo značilnih, posebnih sredstev in načinov ravnanja oziroma njihovih kombinacij, se ne opira na socialnodelavska metodična načela, temveč uporablja bolj načela, ki izvirajo iz teorije o skupinski dinamiki, iz psihoterapevtskih ali socialnoterapevtskih teorij, iz pedagogike ipd. Socialna delavka v domu za stare, na primer, je bliže specifičnemu jedru svoje stroke, ko ureja odnose stanovalca s svojci, drugimi stanovalci, upravo doma, pokojninskim zavodom, centrom za socialno delo, zdravnikom itn. (ko torej svetuje, se pogaja, intervenira, zastopa, oskrbuje), kakor takrat, ko vodi skupino samopomoči stanovalcev - takrat je bliže *socialni pedagogiki*. Ramovš ni neustrezno poimenoval tistega, kar dela s skupinami starih, »gerontagogika«, čeprav sem v začetku pomislil, da bi lahko kot socialni delavec rekel tudi »gerontoboetika«. Vendar to ne bi bilo točno. Kar dela on, ni socialno delo s starimi, temveč je socialnopedagoško delo. Če ta triada, ki naj bi tradicionalno sodila v najožji koncept socialnega dela, ni dobro povezana (ker dva dela nista dobro povezana s sicer notranje povezanim tretjim) in niso vsi deli enako specifični za socialno delo, velja to še v večji meri za nove »dodatke«. To sem dokazoval v referatu.

Zatorej ne bo veljalo, ko mi očitaš tole: »najprej dokazuješ odsotnost specifične teorije v vedi socialnega dela, nakar pa v Sklepih rečeš, da je ta veda že 'svojska disciplina' in da moramo zaradi tega dejstva razviti tudi specifično teorijo (očitno naknadno)«. Najprej povzamem Lüssija kot zgled specifične in povezane teorije socialnega dela, potem opozorim, da razen jedra te teorije (o delu na posameznih problemskih primerih) drugi deli niso integrirani. To torej ne pomeni, da ni specifične vede (teorije) o socialnem delu niti da ta ni povezana; pomeni, da »periferni dodatki«, tako tradicionalni kakor novi (mezo, makro, inter, »globo«), niso povezani s specifičnim in integriranim jedrom. Samo to.

O specifičnosti vede kot pogoju njene avtonomije. Dvomiš ne le, da je specifičnost vede izključni ali poglavitni pogoj avtonomije, kaj šele obstoja vede, ampak da je sploh pomemben za obrambo avtonomije. Razmislimo.

Najprej o obstoju vede. Veda lahko obstaja samo kot specifična, posebna, ne kot veda, ki je pravzaprav neka druga veda. »Posebna veda« je pleonazem. »Neposebna veda« je protislovje. Dokazovanje posebnosti vede je dokazovanje njene pravice do obstoja - da *je* veda. Če se izkaže (s primerjavo zgodovine, konceptov, teorij), da je to, kar razglašam za vedo o socialnem delu, pravzaprav socialna pedagogika, je konec socialnega dela kot posebne vede. V roke vzamemo učbenike socialne pedagogike. Pisati začnemo učbenike socialne pedagogike. Če se izkaže, da je to, kar imam za vedo o socialnem delu, pravzaprav organizacijska veda, je konec vede o socialnem delu. Itn. Je to mogoče? Se lahko zgodi?

Letos sta Prešernovo nagrado VŠSD zasluženo dobili študentki za odlično nalogo, ki poroča o poskusu (metodološko naj bi šlo za okrnjeni naravni eksperiment), da bi gojence zavoda za

osebe po poškodbi glave, ki so bili po sodbi osebja preveč pasivni in odvisni, spodbudili k samostojnosti tako, da so uvedli »teden samostojnosti«, ko so gojenci bodisi sami skrbeli zase bodisi narekovali osebju, kaj naj stori zanje. (Sam sem bil nekakšen neuraden mentor.) Zaman bi pri Lüssiju iskali ustrezna poglavja, ki opisujejo tako situacijo (z izjemo nekaj v zvezi z edukacijo kot načinom ravnanja); ne gre za področje socialnega dela (ne gre za svetovanje, pogajanje, intervencijo, zastopanje, oskrbovanje in skrbstvo), gre za tipično področje *zavodske vzgoje*. Gojence so poskušali nečesa *odvaditi* in nečesa *navaditi*. S tem pa se ukvarjata socialna in specialna pedagogika. (Lüssi razlikuje - spremljanje gojencev v njihovem vsakdanu, življenje z njimi v zavodu, je socialna pedagogika, urejanje njihovih odnosov z viri zunaj zavoda in v njem pa je socialno delo.) V roke bi lahko vzeli učbenik te pedagoške discipline. Morda tudi tam zaradi zastarelosti ne bi našli dobrih smernic za delo z gojenci v zavodu. Lahko da je zaradi razlike med morda zastarelo specialno pedagogiko in sodobnejšimi prijemi našega socialnega dela videti, da ne gre za specialno pedagogiko, ampak za socialno delo. A stvari se hitro spreminjajo in specialna pedagogika si bo opomogla - tudi tja prihajajo angleški učitelji.

Specifičnost vede je torej *inherentna* obstoju vede. Z dokazom o prekrivanju z drugo vedo ena veda pade (teoretično tista, ki ima boljše argumente za specifičnost, npr. tudi zgodovinske). Kaj to pomeni? Praktično, posvetno, morda nič. Mnogi tega še opazili ne bi. Šole ne moreš kar ukiniti, človeka ne kar postaviti na cesto. Morda bi zamenjali table na vhodu, morda nekako preinterpretirali (da gre zgolj za usmeritev, glavni predmet pa se jasno razlikuje; tako kakor imamo nekaj prava, naj bo še nekaj specialne pedagogike), ali pa, kakor pravim, *popolnoma nič*. Vsi imamo radi mir. Kaj pa bo s tistimi, ki bi to videli? Mislim, da si eden od njih in si lahko odgovoriš sam.

O avtonomiji. V čim večji meri veljajo za pojasnjevanje in usmerjanje tega, kar imamo za socialno delo, teorije drugih ved, tem bolj se druge vede (in njihovi zemeljski predstavniki, o, Platon!) v to upravičeno vmešavajo, tem manj besede ima veda o socialnem delu, tem manj je avtonomna, vse dokler se ne izkaže, da morda sploh ni potrebna kot posebno področje razmišljanja, ker je vse že razdeljeno med druge vede in ker lahko z znanji drugih ved uspešno krmilimo stroko. Socialno delo kot stroka morda sploh ne potrebuje svojske teorije (vede) - to je teza. Slišali smo jo ponovljeno: obstajajo različne teorije, naj si vsak izbere, kar rabi. (Ni šlo za teorije socialnega dela.)

Moja teza je drugačna. Takoj ko začno strokovnjaki kakšne stroke razmišljati o svojem delu in izmenjavati izkušnje, začne nastajati nova veda - veda o tej stroki - kot kolektivno delo onih, ki o stroki razmišljajo. To je neizogibno. Tudi samo za »kvalificiran izbor« med teorijami drugih ved je potrebna *lastna veda, ki določa kriterije* primernosti za tak ali drugačen strokoven namen. Specifičnost vede je inherentni pogoj obstoja in avtonomije vede - pogoj, ki je v načelu vsebovan že v obstoju in avtonomiji.

Kako se vzpostavljajo in ohranjajo vede. V sklepnem delu kongresnega referata sem zapisal: »Pri legitimiranju svojega področja, določanju njegovih meja in vsebine, moramo razlikovati med znanstvenim, racionalno-logičnim utemeljevanjem na eni strani in dogovorom, vsiljevanjem, sklicevanjem na tradicijo, tuje zglede, »trende« ipd. na drugi. Prizadevati si moramo za večanje deleža prve vrste argumentov. Pri tem najbrž ne smemo biti naivni in spregledati, da je tudi v akademskem in »socialnem« svetu moč pomembna za zavarovanje stroke in vede; da moč besede ne premaga vedno besede moči. Toda v znanosti šteje samo moč besede, ne beseda moči. Ti pa praviš: »uveljavitev oz. razpoznavnost ali celo obstoj posameznih ved je bolj odvisna od zgodovinskih, političnih, institucionalnih, tržnih idr. dejavnikov kakor od teoretske prodornosti v smislu razvitosti lastne, specifične, unikatne teoretske baze. In mislim, da to velja čedalje bolj, čeprav je na svoj način veljalo že na samih začetkih etabliranja klasičnih, starejših, matičnih ved«.

Oba razlikujeva dva dejavnika uveljavljanja ved, teoretskega (moč besede) in zunajteoretskega (beseda moči). Jaz pravim, da v znanosti (zdaj moram biti precizen), *v znanosti kot mišljenju in raziskovanju* šteje moč besede, dodal bi, faktična utemeljenost in logična skladnost. Ti praviš, da vse bolj veljajo zunajteoretski dejavniki, jaz bi dodal: *v znanosti kot družbeni dejavnosti in družbenem odnosu,* znanosti kot dejavnosti pod kožo krvavih ljudi. Vem, da je to nekakšen nasilen dualizem, a mogoče bo začasno koristen, da zbistrimo misli. Pred tem bi vendarle rad poudaril, da gre meni »za mišljenje«, ne »za kruh«. Prizadevanje za kruh je seveda več kot razumljivo (pa ne mislim, da gre tebi »za kruh«, samo poudaril si to resnico sveta - da je svet interesov).

Moč besede. Nova veda je po definiciji novo področje proučevanja, naj to »novo področje« definiramo kot nov pojav, nov predmet, nov problem, nov zorni kot ali kako drugače. Nove vede ne definiramo kot »nove hiše«, »nove skupine raziskovalcev«, »novega inštituta« (za staro vedo). Novost področja raziskovanja, torej posebnost glede na prejšnja, stara ali druga področja, ali kot praviš, »teoretska specifičnost«, je *conditio sine qua non* vede - to je tavtologija, a drugače ne gre. Ta novost, posebnost, specifičnost se ne vzpostavi z namenom »apologije družbene potrebnosti«, ni sredstvo, se ne vzpostavi kot sredstvo, ampak *se rodi, je* bit - je ali pa ni novost. Ni nova *zato, da bi* dokazali njeno družbeno potrebnost. Videti, da je novost, je ustvarjalno dejanje, *akt kreacije.* O tem, da je novost, pa je, potem ko smo prepričali sami sebe, treba prepričati »družbo«, če hočemo dobiti papir za pisanje, mizo in stol. *Zato se nikakor ne morem strinjati s trditvijo, da teorija ni (več) tista, ki odločilno vzpostavlja neko vedo. Teorija (dobro praviš), uzrtje, je nujni pogoj za vzpostavitev nove vede. Brez uzrtja ni nič.* Za uzrtje so morda potrebni neki pogoji. Toda ti pogoji sami, naj so še tako popolno izpolnjeni, ne bodo pripeljali do uzrtja. Strinjam se s tabo, da uzrtje žal ni zadostni pogoj. O tem smo se na lastni koži prepričali, ko smo se desetletja borili za priznanje nove vede. Zanimivo je tudi to, da je bila stroka priznana štirideset let prej kot veda (takrat še ni bila priznana kot 'enakopravna' drugim vedam).

Uzrtje je najbrž res čudno staromodna beseda, danes, ko imamo povsod zglede, ki jih lahko posnemamo, ne da bi nam bilo treba misliti. Če imajo Angleži fakulteto za socialno delo, je to najbrž že nekakšna veda. Imejmo jo še mi. Prekopiramo tudi angleško definicijo vede. To bi bilo sodobno, postmoderno ravnanje (angleški »citat« v slovenskem tekstu, kul fora) in moral bi se strinjati s tabo, da so zunajteoretski razlogi tisti, ki vzpostavljajo vede - beri: ki povzročijo, da kdo kopira šolo -, ambicija, dobrohotnost, pač kar koli, samo razmišljanje bolj malo. Ob tolikih kopijah se vprašajmo, kako je nastal original. Morda je imelo tam in takrat mišljenje večjo vlogo, nekako tako, kakor sem opisal. Uzrtje se lahko zgodi mimogrede; ne da bi se prav zavedeli, da smo v novi disciplini, že pišemo njene tekste. Zato prezremo, da se je sploh zgodilo in mislimo, da je bil rektor tisti, ki je vzpostavil novo vedo, ali minister (navsezadnje tudi njima ne gre odrekati sposobnosti, da kaj uzreta). Gotovo: na neki točki je treba izobesiti tablo, in to ni teoretsko dejanje. Zase bi lahko rekel (naj ne izzveni kot samohvala), da sem se sam dokopal do spoznanja, da obstaja veda o socialnem delu, ki je *enakovredna sogovornica drugih ved,* in to takrat, ko je to zvenelo še zelo pretenciozno. Da so tudi nekateri kolegi to uvideli, tudi oni po svojih poteh, mi je bilo v zadovoljstvo. Zato uzrtje zame ni prazna beseda. Zato to vedo tudi budno varujem in sem pripravljen *ugrizniti* vsakogar, ki jo jemlje preveč na lahko. In zato mi je govorjenje o tem, da so me ustanovili, nekako tuje.

Beseda moči. Sprašuješ se, »v kolikšni meri je na fakultetni status študija socialnega dela pri nas ... vplivalo dejstvo, da nimamo v slovenskem jeziku nobene monografije o specifičnosti teorije socialnega dela, in koliko so bili odločilni vsi drugi, izventeoretski dejavniki?« Vprašanje je retorično. *Vloga teorije je bila nična.* Zadosti je bilo, da smo velikokrat ponovili besedo »veda« (ne da bi nas kdo kaj vprašal). Le enkrat, na odločilnem sestanku, mi je bilo treba odgovoriti na vprašanje, ali je socialno delo veda. Odgovoril sem: Taka veda kot medicina, kot veda o zdravilstvu: proučuje, kako zdraviti. Je stroka in veda hkrati. Zadostovalo je. (Mož uči na medicini, zato je razumel.) Teorija se je reducirala na en analoški stavek, ki mi ga niti ni bilo treba razčlenjevati. To bi lahko bil sicer dokaz ravno nasprotnega, namreč izredne moči besede (teorije), v resnici pa vemo - je tako, kakor praviš. Teorija v tem prizadevanju ni pomembna. (Kakšen sklep boš potegnil iz tega? Bral sem o lopovih, ki so oropali banko in jih niso nikoli odkrili. Kaj sledi iz tega za tvoje življenje? - Glavno je, da smo na toplem - temeljno načelo sistemske teorije.) *Toda to ne pomeni, da je bila veda vzpostavljena, čeprav nima teorije, ampak pomeni, da je bila vzpostavljena fakulteta. Veda brez teorije je protislovje. Fakulteta brez specifične vede pa je lahko družbeno dejstvo tako kakor rop banke.*

Tudi druga družbena dejstva so mogoča. Vedo lahko ukinejo, čeprav je specifična. Veda potrebuje infrastrukturo; če ni zagotovljena, ni vede. Potrebuje družbeno vzdušje svobode, avtonomijo. *A tudi, če je vse zagotovljeno, ni vede, če ni prave teorije.* Mi smo danes v resnici bližje tej možnosti. Pod pravo teorijo ne mislim, kakor se bojim, da me ves čas narobe razumejo, ene same edino pravilne teorije - Lüssijeve. Lüssi je le primer, zgled. Mislim *svojski stvari* ustrezno mišljenje in raziskovanje, kontinuiran, samoregulirajoč proces, ki

je zaprt v tem smislu, da ostaja predmet, na katerega se nanaša, tudi v svoji spremenljivosti konstanten, da je mišljenje pluralistično, vendar osredinjeno okrog tega predmeta, in da se mišljenje ravna po pravilih ustvarjanja dobre teorije (faktična utemeljenost, logična skladnost, sistematičnost itn.).

Naj povzamem: inštitut ustanovijo, veda se rodi. Rodi se kot svojska in avtonomna. Avtonomija je ogrožena, ko začnemo zanikati svojskost. Svojskost zanikamo iz pohlepa, napuha in strahu pred svojskostjo.

Fakulteta brez vede. To bi bila *reductio ad absurdum* teze, da so za konstituiranje, obstoj in avtonomijo vede zunajteoretski dejavniki pomembnejši kakor teoretski. Ta absurd realno ni nemogoč in zapisal sem, da se mu celo približujemo, ko spravljamo pod svojo streho najoddaljenejše zvočno sorodne *(flatus vocis)* možne referenčne točke (planetarno in intergalaktično socialno delo). Mogoče je prav zdaj prilika (veliko znamenj kaže na to), da spravimo pod svojo streho (morda pod drugimi imeni, da se izognemo odkritim konfliktom) socialno in specialno pedagogiko (da se to dogaja, sem nakazal zgoraj) in vsaj del andragogike z gerontagogiko ter da »socialno delo s starimi«, na primer – to bi lahko bil model –, pojmujemo kot vedo, sestavljeno iz gerontagogike, gerontoboetike in gerontofilakse (*fylasso*, gr. varujem – sistem socialnega varstva), da iz socialne varnosti kot še preveč pravnega predmeta oblikujemo teorijo socialnega varstva kot vedo o sistemu socialnega varstva z več sociološkimi in organizacijskimi elementi, da iz socialne politike naredimo več kot glede na socialno delo zgolj »pomožno disciplino«, ampak jo začnemo v resnici razvijati kot teoretsko področje, vključno s tehnikami politike (*policy*), da obnovimo nekoč že lepo utečeno »socialno obramboslovje«, tj., socialno delo v vojni in ujmah. Tu je še predmet o medijskem predstavljanju sociale z vsem, kar vanjo sodi; vzgojili bi lahko svoje piarovce, novinarje in filmarje – socialno novinarstvo, morda socialno AGRFT, za igranje na Prešernovih proslavah pa socialno citrarstvo. (Kaj bi našteval: sam že leta predavam o sistemu boetične vede, ki vključuje poleg »teorije pomoči« v smislu »teorije socialnega dela« še vrsto drugih disciplin: teorijo dobrodelnosti, primerjalne sisteme socialnega varstva itn.) V nadaljevanju priključimo Inštitut za socialno varstvo in ga preoblikujemo v Inštitut za socialno politiko, socialno varstvo in socialno delo. Sčasoma se lahko po zgledu drugih fakultet preimenujemo najprej v fakulteto za socialno politiko, socialno varstvo in socialno delo (FSSS ali FSPVD), nato pa v fakulteto za socialne vede (FSV, da se razlikuje od one za družbene vede). Ne mislim (samo) ironično: to je realna možnost. Mogoča pa je tudi izbira.

Vidiš, da v tej smeri tudi meni dela mozak sto na uro. Moj kongresni referat bo čez nekaj minut videti kot labodji spev fundamentalističnega (doktrinarno pravovernega) romantika. V tem sem seveda v protislovju s samim seboj. Vsi smo *ujeti v protislovje med institucionalnim širjenjem in teoretskim izgrajevanjem.* V tem trenutku ima očitno prednost institucionalno širjenje. Vendar dvomim, da je smiselno iti prek okvirov, znotraj katerih še služi utrjevanju – spet smo pri tem – *specifičnosti naše vede.* Mogoče tudi ni realne nevarnosti, da bi se širilo kaj dosti prek teh okvirov, med drugim zaradi »načela avtobusa«: dokler si pri vstopnih vratih, se revolucionarno pomikaš naprej, ko prideš do prvih izstopnih, se jih oprimeš kot klop in ne pustiš več nikomur, da te premakne. Kdo je danes pri nas centralen in kdo periferen, je že vprašanje.

Za sklep. Seveda je tudi druga pot, kakor sam lepo praviš, da z razvijanjem teorije skrbimo za profiliranje, razpoznavnost *socialnega dela kot specifične discipline*, pri tem pa – to si sijajno formuliral – skrbimo za »zadostno raznolikost« in znamo »prepih, ki veje iz marginalne izpostavljenosti drugim teorijam, paradigmam ... smiselno ujeti v svoje jadro reševanja problemov, s katerimi se prav mi ukvarjamo (drugi pa ne) ...« Kot profilirana in v svoji specifičnosti razpoznavna veda pa se nato povezujemo z drugimi v »interdisciplinarne konglomerate«, recimo v okviru podiplomskih študijev. *Tudi Lüssi, naj ga še zadnjič omenim, je zapisal, da je socialno delo več, kakor pokriva njegova teorija, toda samo to, kar pokriva njegova teorija, je specifično.* Dodajmo: je posebna dobrina, ki jo lahko damo v dar drugemu, ki še nima take. Nihče ne sprejema rad kopij, še manj plagiatov, čeprav danes živimo v svetu kopij in plagiatov in razglašamo to za postmoderno vrednoto.

Tvojega pisma nisem komentiral stavek za stavkom, ampak bolj po smislu. Najbrž sem vrvežavo skakal s teme na temo, starost pač. Tudi ni bilo mogoče načeti vsega. Če sem kaj pomembnega izpustil, mi povej. Kakšne sklepe boš s svojim (blagoslovljenim) darom videti bistvo in logično povezovati izpeljal še sam. Zdaj si bom privoščil nedeljo.

Še enkrat hvala za odgovor in vse dobro v novem letu

Blaž

22. 12. 2002

Frančiška Premzel

UREJANJE STIKOV MED NASILNIM OČETOM IN OTROKOM IZ PERSPEKTIVE ŽRTVE

Šesto leto pri delu srečujem ženske in njihove otroke, ki so se zaradi nasilja partnerjev in očetov umaknili oz. pobegnili od doma na varno. V Varni hiši Maribor se je v teh letih zvrstilo več kot 200 otrok, ki so se morali znajti v situaciji varne hiše in jo za nekaj časa sprejeti za svoj dom. Varno hišo so sprejemali različno, malo pa je bilo takih, ki se niso mogli sprijazniti z dejstvom, da je to njihov začasen dom.

Že od vsega začetka sem se veliko ukvarjala z njihovim razmišljanjem in počutjem. Posebej so se mi vtisnila in me miselno zaposlovala ravnanja otrok, ki so se čutili odgovorne za nastalo situacijo in so prevzemali odgovornost za razvoj dogodkov. Občutki krivde, nemoči, sramu in strahu so jih zaznamovali in pustili sledi na njihovem počutju, ravnanju in razmišljanju. Pogrešali so dom, igrače, predmete, ki so jih pustili doma, prijatelje, ki jim niso mogli sporočiti, kam so šli. Z žalostjo in bojaznijo, da tega nikoli več ne bodo videli, so pripovedovali in se spominjali. Zlasti hudo jim je bilo, če je doma ostal kuža, muca ali drug hišni ljubljenček, ki jih pogreša in ki so ga pogrešali tudi sami. Močnejši kot vse to pa je bil strah pred očetom, o katerem so spregovorili šele čez nekaj časa. Trditve, da otroci niso bili vpleteni, da ne vedo, kaj se je doma dogajalo, so se velikokrat izkazale za neresnične. Po prilagoditvi so otroci skoz igro, risbo in pogovor pripovedovali o stvareh, za katere so bile mame prepričane, da jih ne poznajo. V pogovorih so povedali, da se niso še z nikomer pogovarjali o tem, da si niso upali tega, kar se je dogajalo doma, nikomur povedati, da tudi niso vedeli, da jim lahko kdo pomaga. Predvsem so želeli zaščititi mamo in so se bali, da se ji ne bo kaj zgodilo. V strahu pred očetom so bili prepričani, da ga nihče ne more ustaviti, da je vsemogočen in da mu ne morejo nikamor uiti. Ko so po določenem času skoz pogovore in samo bivanje spoznali in se prepričali, da so varni pred očetom, so pričeli izražati svoje občutke in izkušnje na najrazličnejše načine.

Zelo pomemben je zanje občutek, da pogovori z njimi v varni hiši tečejo enako kot z mamami. To je eden od pomembnih momentov za krepitev zaupanja, ki ga je pri naših otrocih zelo malo in je predvsem pomešan s strahom pred grožnjami, ki so jih slišali od očeta.

POSLEDICE NASILJA PRI OTROCIH

Čas, v katerem so si upali spregovoriti o tem, kaj so doživljali doma, je bil pri otrocih različno dolg. Nekateri so šele po dalj časa trajajočem bivanju pričeli prepoznavati razliko v načinu življenja in pogovarjanja. Nemalokrat je bilo opaziti pri fantih nadaljevanje domačega vzorca življenja, ki so ga povzeli po nasilnem očetu, in so poskušali na enak način z grožnjami, nasiljem obvladovati mamo, sestre in brate oz. ostale mlajše otroke v varni hiši. Nasilje, s katerim so se srečali v družini, ima zanje neredko trajne posledice (Mikuš Kos 1997). O tem, da lahko posledice zlorabe otroka zaznamujejo na viden ali neviden način za vse življenje, so ugotavljali strokovnjaki že pred leti. Posledice so lahko tudi zelo tragične, in vendar se kdaj pa kdaj zdi, da so ob konkretnem delu ta dejstva in vednosti premalo upoštevani. O posledicah vpliva nasilja na otroke so pripovedovale uporabnice, ki so imele že odrasle sinove in so se morale umikati tudi pred njimi. Do tega spoznanja so prihajale po umiku, v pogovorih, prej pa so bile pripravljene dolga leta prenašati nasilje partnerjev, in to so počele tudi zato, da ne vzamejo otrokom očeta. Med njimi ni srečati žensk, ki bi želele preprečiti otrokom stike, temveč so prehitro in proti otrokovi volji želele vzpostaviti stike otroka z očetom, da

jim ne bi kdo očital in da ne bi prikrajšale otroka za očetovo ljubezen. Mit o družini, o tem, da mora imeti otrok oba starša, je zelo močno navzoč v razmišljanju uporabnic z izkušnjo nasilja. Odhod od doma in zaščito sebe in otroka pred nasiljem velikokrat doživijo kot nekaj prepovedanega, kaznivega, čeprav po drugi strani ne vidijo več nobene možnosti za drugačno ravnanje.

Kot drugi razlog, zaradi katerega so prehitro pripravljene pristati na stike, je želja po miru pred bivšim nasilnim partnerjem, ker seveda pričakujejo, da bodo imele pred njim mir, če ga bodo upoštevale.

Zaradi strahu, ki jim ga je vcepil, nasilnež na ta način še vedno vpliva nanje in na njihovo ravnanje. Čeprav ne živijo več skupaj, je njegova beseda upoštevana in izhaja tudi iz pravice, ki mu jo daje zakonodaja. Tu prihaja do nekakšnega paradoksa, in sicer se zastavlja vprašanje, čigava pravica je več vredna. Pomembno je, kako bo ravnala socialna delavka. Karel Zupančič (1995) pojasnjuje, da je treba pri ureditvi osebnih stikov med otrokom in starši posebej poudariti, da jih legitimira samo otrokova korist. Naše pravo šteje osebne stike po eni strani za pravico staršev (čl. 78/3, 106, 169 ZZZDR), po drugi strani pa gre tudi za pravico otroka (čl. 9/3 Konvencije o otrokovih pravicah v zvezi s 8. čl. ustave), ki jo otroci zaradi svojega položaja težje zahtevajo in so slabše slišani.

UREJANJE STIKOV, ČE JE PRISOTNO NASILJE

Pri vzpostavljanju stikov so bili otroci tisti, ki so protestirali in si stikov še niso želeli. Bilo jih je strah, tlačila jih je nočna mora, pričeli so močiti posteljo, postali so vedenjsko moteči, nekateri so tudi besedno izrazili svoj strah pred obiskom pri očetu in nezaupanje, da se bodo lahko vrnili nazaj k mami. Otrokom, ki so svojo stisko izražali na ta način, stiki gotovo še niso bili v korist. Zupančič poudarja, da je mogoče roditelju, ki vztraja pri stikih, pri katerih čuti otrok globok, utemeljen odpor, odvzeti pravico do stikov.

Odnos med očetom in otrokom je narušen v taki meri, da ne obstaja nobeno zaupanje več in ga je treba znova zgraditi.

V takih situacijah je treba z otrokom predelati strahove in mu omogočiti, da govori o njih. Seznaniti ga je treba z njegovimi pravicami do stikov z očetom, vključno s to, da morajo odrasli upoštevati njegovo odločitev, če na stike še ni pripravljen, če za to potrebuje še nekaj časa.

Pred ne tako dolgo časa se je nasilnemu možu posrečilo prepričati kolegico na centru, da je njegova žena neprištevna, nevarna do otrok, in je center na njegovo zahtevo pričel postopek, da bi ji odvzel otroke in opravilno sposobnost. V prepričevanju je bil uspešnejši in prepričljivejši od nas, zato je gospa poklicala na pomoč direktorja podjetja, kjer je v rednem delovnem razmerju, da je posredoval zanjo. Za našo uporabnico je to pomenilo dodatno stisko in nezaupanje do službe, kjer naj bi dobila pomoč. Zaradi podajanja lažnih izjav partner ni odgovarjal.

Želim poudariti zlasti sposobnost manipuliranja in zavajajočega prikazovanja svoje resnice, s katero prepriča sogovornika, žrtvi pa na ta način naloži še dodatne občutke krivde.

Policija je zasegla orožje, vendar je prepričal policiste, da s pištolo ni imel namena ubiti nje. Tako je pristojna policijska postaja svetovala gospe, naj se vrne domov in jih pokliče, če bi bilo kaj narobe. Ona tega ni verjela. Mož ji je velikokrat grozil, da jo bo ubil ali spravil v norišnico. S smrtjo ni grozil samo njej, temveč tudi otrokoma. Gospa je bila prepričana, da je to sposoben napraviti in da se bo to tudi zgodilo.

Otroka se očeta zelo bojita, ponoči ju je morala mama v varni hiši spremljati na stranišče, ker se je neke noči starejši otrok zelo prestrašil sence drevesa, ki se je pojavila na steklu vrat zaradi vetra. S krikom: »Ata je pred vrati!« in histeričnim jokom je prebudil vse stanovalce varne hiše. Na centru za socialno delo je oče sprožil postopek za urejanje stikov. Prepričati jih je želel, da je skrben oče. Čeprav sta otroka povedala, da sta ga zelo redko videvala, da je prihajal samo zvečer, in teh večerov sta se bala, ker nista vedela, kaj se bo zgodilo. Stikov si ne želita. Mati je preko odvetnika podala predlog za začasno odredbo in dodelitev otrok njej.

S tem, da otroci zavrnejo stike z njim, se nasilnež ne sprijazni zlahka. Na vse možne institucije izvaja pritisk, da doseže svoj cilj. V primerjavi z nasilnežem so želje in zahteve žrtve, v tem primeru matere in otrok, izražene neodločno zaradi strahu. In tako obstaja večja nevarnost, da se jih ne sliši.

UPOŠTEVANJE OTROKA

Otroka je treba vključiti v postopek in upoštevati njegove želje in potrebe, s katerimi mora biti seznanjen in poučen.

Otrokov zagovornik bi bil v teh postopkih zelo zaželen, ker ima otrok sam v primerjavi z ostalimi odraslimi premalo moči, da bi si upal postaviti se zase in postal enakovreden sogovornik. Odrasli težko sprejmejo kot zares verodostojno otrokovo odločitev, sploh še, ker nasilnež ustvarja prepričanje, da je zadaj kdo od odraslih, ki poskuša nagajati, braniti, onemogočati. Odgovornost za to je največkrat naložena materi. Kot socialnodelavski problem se kaže to, da otrok v postopku sploh ni vprašan, ali si želi stike, temveč je to največkrat prepuščeno staršem, ki se o tem pogovarjata brez njega. Nekako velja za samoumevno in v večini »normalnih« razvez tudi je. Če je bilo v družini nasilje, pa to ni vedno tako. Otrokom, ki razumejo situacijo, mora biti dana možnost, da sami povedo, koliko in kdaj želijo biti s katerim od staršev. Predvsem jim je pomembno prisluhniti in pustiti dovolj možnosti, da izrazijo svoje želje. Če otrok zavrača stike z očetom, ima najverjetneje za to dovolj tehten razlog, kot sta strah in nezaupanje, ki ju mora najprej predelati, šele nato se bo lahko odločal. Vse skupaj pa seveda ni odvisno samo od njegove odločitve, temveč mora od očeta dobiti dovoljenje, da se lahko odloči za stike, ko jih bo sam želel. Tukaj je osnovno jedro spora in nesporazuma, ker nasilni oče ne sprejme otrokove odločitve in informacije, da si stikov ne želi iz strahu, ki ga je ob njem doživel v preteklosti, da potrebuje čas in da bo do stikov prišlo najhitreje, če bo prenehal pritiskati in bo dovolil otroku, da se sam odloči. To je za nasilneža nekaj nemogočega, saj so ga dotlej v družini vsi poslušali, ubogali in počeli to, kar je želel in zahteval. Da je ravnal narobe, da se ga otrok boji, tega ne sprejme. Na enak način, kot je počel to v preteklosti z družino, počne sedaj s strokovnjaki, ki so vpleteni v reševanje primera, in seveda je glavni krivec za neuspeh stikov otrokova mama, ki nagaja, skratka, ki preprečuje stike. Strokovnjakom je velikokrat težko zdržati vse te pritiske in bi jim bilo ljubše, da se stvari uredijo, saj bodo imeli potem mir pred nadležnim uporabnikom. Kaj je na ta način povzročeno otroku in kaj je z njegovim zaupanjem, pa nam potem povedo kot odrasli ljudje, ponovno naši uporabniki.

Sredi poletja smo v varno hišo prejeli pismo Earla G. Richardsona iz Kanade, v katerem opisuje svoje otroštvo, nasilje očeta, nemoč matere, srečevanje z različnimi službami, od katerih je pričakoval pomoč, policije, sodišča, socialne službe, vendar je niti on niti njegovi mlajši bratje niso dobili. Nihče ni ukrepal tako, da bi pomagal otrokom, predvsem pa nihče ni ne njega kot najstarejšega in tudi ne mlajših bratov vprašal, kaj si želijo, kaj potrebujejo in ali imajo dovolj hrane. To je najbolj zameril strokovnjakom, ki so prihajali v hišo. Doživel jih je kot brezbrižne, čakal je na uresničitev obljube g. Jacksona, da bodo otroke odvzeli, vendar se to ni zgodilo, ta gospod se sploh ni več vrnil.

Vse to se je dogajalo pred odprtjem zatočišč in varnih hiš, kamor so se lahko zatekle ženske z otroci. Pismo je poslal z namenom, da morda s svojo zgodbo pripomore k odprtju še kakšnega zatočišča.

V njem seveda govori tudi o tem, da še vedno čuti posledice otroštva in da njegovo življenje ne bo nikoli popolnoma normalno, brez vplivov iz otroštva. Še vedno ima težave s spanjem, čeprav že dlje časa obiskuje psihoterapevta.

Pismo g. Richardsona kaže, da problem upoštevanja otroške perspektive ni samo slovenski, temveč se z njim na enak način srečujejo tudi drugje v svetu.

Vemo, da lahko zloraba za nekatere pomeni tudi začetek bolezni in fizičnih in psihičnih simptomov, kot so migrene, astma, ekcemi, epilepsija, bolečine v križu, problemi z grlom, želodčne bolečine, bolezni ustne votline, ginekološki problemi, motnje v hranjenju in odvisnosti od različnih substanc, skratka, vse, kar Valeri Sinason (1992) imenuje telesni spomini.

Miljević-Riđički pravi, da fizično zlorabljeni otroci pogosto porabijo leta, da okrevajo od emocionalnih travm, te pa so značilne tudi za otroke, ki niso bili neposredno fizično maltretirani, temveč so bili le priča zlorabe v družini. Tako se pri otrocih zlorabljenih mater pokažejo problemi v obnašanju, ti otroci pa imajo tudi zmanjšano zmožnost prilagoditve in uveljavljanja v družbi.

Zato bi se rada še enkrat vrnila k večkrat slišani izjavi različnih strokovnjakov in tudi uporabnic, da ima oče otroka rad, da do njega ni bil nasilen, grob in da so bili spori in nesporazumi samo med njim in partnerko. Da otroci ne bi vedeli, kaj se je doma dogajalo med partnerjema, ni realno pričakovati, čeprav mame to velikokrat verjamejo. A otroci poznajo dogajanje do potankosti. O njem

si upajo spregovoriti šele, ko se počutijo varne, upoštevane. To mame pogosto šokira, ne morejo verjeti, da dogajanje ni ostalo skrito pred otrokom.

ČAS KOT OTROKOV ZAVEZNIK

Mama 10-letne deklice mi je kmalu po prihodu v hišo pripovedovala, da ne ve, kako naj hčerki pojasni, zakaj sta tukaj in zakaj sta šli od doma. Ponudila sem ji pomoč, pogovor je stekel v troje in deklica je povedala mami, da je vesela, da so odšli in da je že sama večkrat razmišljala, kaj lahko napravi sama. Mami je v istem razgovoru povedala še, da ne gre več z njo domov, tudi če bi se mama tako odločila.

Čez čas je deklica skoz branje in barvanje slikanice o življenju v varni hiši v primerjavi z življenjem doma pričela pripovedovati, kaj se je dogajalo doma ob večerih, ko ni mogla spati, ker je čakala in se bala, kaj se bo zgodilo, ko se vrne oče. Mislila je, da bo zavarovala mamo, če se bo delala, da spi, in je ni obremenjevala še sama z raznimi vprašanji, ker je videla, da ima že brez tega dovolj skrbi. Slišala je vse prepire, vse grožnje in vse pokanje, ki so prihajali iz kuhinje.

Zjutraj, ko se je vse skupaj pomirilo, so se vsi delali, kot da je bilo vse povsem normalno. Stiska, ki jo je ob vsem tem doživljala je ostajala njej sami. Z nikomer ni upala spregovoriti o tem, kaj se dogaja doma. Bilo jo je najprej strah za mamo, ni vedela, kako ji lahko pomaga; s tem, da ji pove, da vse ve, je ni želela obremenjevati še ona, in po drugi strani se je bala, da oče izve za to. Pred prijateljicami in okolico jo je bilo sram in tako je ostala sama z veliko skrivnostjo, ki jo je varovala in nenehno nosila s sabo. Ob prisotnosti obeh staršev, tudi ko je bilo navidez vse dobro in mirno, je bila v nenehni napetosti, kdaj bo spet nov napad. Velikokrat je poskušala pritegniti nase vso pozornost, kdaj je tudi namenoma kaj razbila, da bi preusmerila pozornost in napetost drugam in podaljšala razumevanje med staršema. Očeta je ubogala in bila do njega ustrežljiva v vseh zahtevah. Izkazovala mu je navidezno pozornost in naklonjenost, se pri njem pestovala, ko je to želel, zraven pa je zelo trpela, česar ni nihče opazil. Mama je to njeno »ljubezen« do očeta razumela popolnoma narobe in je zavlačevala z odhodom ravno zaradi hčerke, ker se ji je bala vzeti očeta.

Deklica je povedala še, da je bila na mamo včasih jezna, včasih pa se ji je smilila. Na očeta je bila vedno bolj jezna, vendar si mu tega ni upala povedati ali pokazati. Vsa ta čustva so se nakopičila v njej in z nikomer jih ni upala podeliti.

V času bivanja v hiši je oče zahteval stike. Ko sem z deklico sem govorila o tem, so pričele iz nje bruhati za otroka neprimerne besede in grožnje, s katerimi ji je grozil oče. Med solzami je pripovedovala, da ji je grozil, da jo bo pustil samo na podstrešju, da jo bodo oglodale miši in podgane; ko jo je kaznoval, jo je namreč za kazen zaklenil na podstrešje, od koder jo je pogosto reševala mama. Velikokrat jo je zeblo. V stanovanju ni bila preveč oblečena, potem pa je morala v istih oblačilih na podstrešje. Pozneje si je tja skrila stara oblačila, da se je zavila vanje, ko se je kazen ponovila. Posebej močno se ji je vtisnila v spomin kazen, ko je morala sredi zime za kazen na sneg. Skrila se je v star avto, ki je bil namenjen za otroško igro, in tam čakala, da se mama vrne z dela. Ne, ne želi ga videti in se z njim srečati, preveč se ga boji. Lahko pa se zgodi, da bodo pritiski nasilnega očeta tako močni, da ga bodo odrasli upoštevali. Mama se je s stiki strinjala kmalu po prvi izraženi zahtevi po stikih. Nasilni oče pa bo vseeno iskal krivdo in razloge za neurejene stike pri materi.

To je tudi eden od primerov, ko ureditev stikov ni edina želja nasilneža, temveč posredna možnost, da na ta način pride do partnerke in jo morda prepriča v vrnitev domov.

Preživljanje nasilja oz. prisotnost nasilja v družini in urejanje stikov med nasilnim očetom in otrokom mora nujno pomeniti:

- upoštevanje otroka in
- upoštevanje njegovih želja.

Predvsem pa mora imeti otrok dovolj časa, da lahko sam izrazi svoje želje in potrebe.

OČETOVSKA ZDRUŽENJA

Razna združenja očetov, ki se zavzemajo za stike z otroki, tako pri nas kot v svetu postajajo vedno glasnejša in odločneje postavljajo zahteve. Zelo so prepričani v svoj prav in predvsem v to, da za odhod partnerke od doma ni bilo razloga. Njihova moč postaja vedno večja in pri srečevanju s sedanjo prakso, vsaj kar zadeva področje nasilja, je prav mogoče, da bodo bolj upoštevani, bolj slišani v primerjavi z njihovimi otroki, ki funkcionirajo kot žrtve, in kolikor poznamo funkcioniranje žrtve, se brez veliko podpore ne zmorejo postaviti

zase. Pričakujejo jo od vseh nas. To lahko naprej pomeni tudi to, da bivše partnerke in njihovi otroci ne bodo imeli nikoli priložnosti zaživeti avtonomno brez kontrole očeta oz. bivšega partnerja, če se sam ne bo tako odločil.

Iz opravljenih raziskav, navedenih v *Biltenu za pravice žensk*, se je v primeru nasilja kot neuspešna metoda za urejanje stikov pokazala tudi mediacija. Vse bolj prisotna in organizirana očetovska gibanja v Angliji prav tako pripisujejo krivdo in odgovornost za neurejene stike materam otrok, ki bi naj prepričale otroka, da so bili njihovi očetje nasilni, kar prav tako kaže na podcenjujoč odnos do otrokovih zaznav čustev in razmišljanj. Nacionalna študija, ki so jo opravili v Angliji pri 12.000 naključno izbranih mladoletnikih, je pokazala, da je petina vseh vprašanih na vprašanje: »Ali je bil kdo od odraslih, ki so se ga kot otroci zares bali?« odgovorila, da je bil to oče ali očim, medtem ko se je bala mame ali mačehe desetina vprašanih.

Kot uspešne so se zadnja leta tudi pri nas pokazale metode pomoči, ki upoštevajo perspektivo žrtve in njene možnosti za spremenjen način funkcioniranja. Če jim prisluhnemo, verjamemo, povedanega ne minimaliziramo, zanikamo ali racionaliziramo, lahko olajšamo njihovo pot okrevanja in povrnitev zaupanja. Na drugi strani pa je treba obsoditi povzročitelja nasilja in vzpostaviti praktične možnosti zaščite pred nasilnežem.

LITERATURA

Bass, E., Davis, L.(1998), *Pogum za okrevanje*. Ljubljana: Liberalna akademija in Visoka šola za socialno delo.

Bosel, M. (1989), *Nach dem Frauenhaus*. Frankfurt/Main: Campus Verlag.

Making Contact Work: A report to the Lord Chancellor on the facilitation of arrangements for contact between children and their non-resident parents and the enforcement of court orders for contact. [http://www.lcd.gov.uk/family/abfla/mcwrep.pdf]

Konvencija o otrokovih pravicah (1995). V: *Človekove pravice: Zbirka mednarodnih dokumentov*. I. del. Ljubljana: Društvo za Združene narode za Republiko Slovenijo.

Sambolič, D. (2002), Posledice zlorabe otrok. *Strokovno-pravni informator Firis*, 10, 6: 36–47.

– (2002), Pomen primarnega okolja za razvoj nasilnosti pri otroku (prenos nasilja). *Strokovno-pravni informator Firis*, 10, 5: 22-36.

Ustava Republike Slovenije (1991), Ur. l. SRS, 33: 1373.

Zaviršek, D. (1997), Diskurzi o nasilju in pomoči. *Socialno delo*, 36, 5–6: 329–345.

Zupančič, K. (1995), Nekateri problemi izvrševanja osebnih stikov med otrokom in starši. *Pravna praksa*, 1, 2–4.

Lea Šugman Bohinc

PRIPOVEDOVANJE ZGODB V SOCIALNEM SVETOVANJU IN PSIHOTERAPIJI

OD POSLUŠANJA K POSLUŠANJU ZGODB

Oče psihoterapije Freud je l. 1916 opredelil terapijo kot razgovor:

> Pri analitičnem zdravljenju se ne dogaja nič drugega, kot da zdravnik in tisti, ki ga zdravnik analizira, izmenjavata besede...Besede so bile sprva čarovnija in beseda je še danes ohranila veliko svoje stare čarovne moči. Z besedami lahko človek svojega bližnjega osreči ali pa ga požene v obup, z besedami prenaša učitelj svoje znanje na učenca, z besedami pritegne govornik zbor poslušalcev in usmerja njihove sodbe in odločitve. Besede izzivajo afekte in so splošno znano sredstvo za naše medsebojno vplivanje. Zato uporabe besed v psihoterapiji ne bomo podcenjevali in bomo radi prisluhnili besedam, ki jih izmenjavata analitik in njegov pacient. (Freud 1977: 27.)

Potem pa - ko da je predpostavka psihoterapije kot razgovora postala tako samoumevna, da je sploh ni bilo treba reflektirati in upoštevati - je opisano razumevanje poniknilo v ozadje razvijajočih se novih psihoterapevtskih teorij. Šele v devetdesetih letih dvajsetega stoletja so avtorji, kot sta de Shazer in Bergova v Združenih državah Amerike ali Epston in White v Avstraliji, obudili to predpostavko in na njej utemeljili svoj model psihoterapije, kratko terapijo in narativno terapijo. Glede na čas, v katerem sta se razvili, ju označujejo za *poststrukturalistični*, čeprav, denimo, de Shazer meni, da bi bila točnejša oznaka *nestrukturalistični*, torej brez strukture v primerjavi s strukturnimi, strukturalističnimi. Poudarjanje osrednjega pomena psihoterapije kot razgovora je tudi značilnost terapevtske smeri, ki ji pripadam sama, tako imenovane kibernetike psihoterapije, ki jo je utemeljil G. Barnes. Avtor zagovarja tole stališče (1994: 156):

> Ne moremo izstopiti iz jezika in govoriti o tem, kar počnemo. V končni fazi bomo morali govoriti skupaj, tako da bomo uporabili besednjake, kakršne koli imamo, in vprašali: Zakaj se pogovarjaš tako, kot se?

Naj se še nekoliko pomudim pri očetu psihoterapije in pri Wittgensteinovem branju Freuda, zlasti njegove interpretacije »jezika sanj«. Wittgenstein (v Bouveresse 1995: 110) razmišlja tako:

> Denimo, da pogledamo na sanje kot na vrsto jezika. Način govora o nečem ali način simboliziranja nečesa. Ti [simbolizmi] so lahko pravilni, ne nujno abecedni - lahko so, recimo, kitajski. Mogoče bi lahko našli način prevoda tega simbolizma v jezik vsakdanje govorice, vsakdanjih misli. Toda prevod bi moral biti mogoč v obe smeri. Z rabo enake tehnike bi moralo biti mogoče prevesti vsakdanje misli v sanjski jezik. Kot ugotavlja Freud, to nikdar ni storjeno in tega ni mogoče storiti. Zato bi lahko podvomili, ali je sanjanje način razmišljanja o čem, ali je to sploh jezik.

S tem v zvezi je zanimiva Freudova (v Bouveresse, prav tam: 113) *primerjava* reševanja (pacientovega) problema s sestavljanjem na kocke razrezane slike, sestavljanke. Kriterij analitikove uspešne interpretacije analizirančeve sanjske zgodbe je po Freudovem mnenju sestavljena podoba, v kateri vsak delec pade na pravo mesto in v ustrezni kombinaciji z drugimi delci oblikuje smiselno celoto. Čeprav je tudi Wittgenstein rad uporabljal analogijo reševanja filozofskih problemov

in oblikovanja sestavljanke, pa ni bil prepričan v zmožnost psihoanalitske interpretativne metode, da pojasni izvirni pomen sanjske zgodbe, in je menil, da sanjska zgodba, »kakršna je, oblikuje drobec, ki naredi na nas močan vtis (kadar koli že), tako da iščemo razlago, ki bi ustvarila povezave« (prav tam: 115-116).

Na drugem mestu filozof meni: »Ko interpretiramo sanje, bi lahko rekli, da se prilegajo kontekstu, ki neha biti begajoč« (prav tam: 116). V primerjavi z izvirno sanjsko zgodbo se zdi analitična interpretacija sanj kakor na novo sanjane sanje, kakor na novo napisana sanjska zgodba (kakor spomin na doživetje, o katerem Maturana in Varela menita, da je novo doživetje). Medtem ko je Freud verjel v točne in pomensko enoznačne rezultate svoje metode interpretacije sanj, Wittgenstein ni verjel v to, da so po tej poti dobljene razlage nujno tudi najboljši in edini sprejemljivi ali edini mogoči rezultat prizadevanj dopolniti sestavljanko na podlagi sanjskega delca. Za ta namen je uporabil analogijo z risbo na velikem kosu papirja, ki ga tako zvijemo, da so delci, ki v izvirniku niso spadali skupaj, zdaj nameščeni drug ob drugem, tako da oblikujejo novo podobo, ki lahko je ali pa ni smiselna. V miselnem eksperimentu si je filozof nato zamislil nekoga, ki ugleda nezvito podobo in vzklikne, da je to prava rešitev, sanje, kakršne je bil sanjal. Opisano situacijo je primerjal z iskanjem določene besede, da bi z njo izrazili določeno misel ali občutek. V trenutku, ko to besedo najdemo, vemo, da je prava, kar bi lahko izrazili z znano mislijo, da *ne vemo, kaj iščemo, dokler tega ne najdemo* (prav tam: 119).

V narativno pojmovanem svetovanju in psihoterapiji namesto o poslušanju govorimo o poslušanju zgodb, saj razumemo zgodbo kot temeljni način našega organiziranja in izmenjavanja pomenov dogodkov in doživetij (McLeod 1997: x), kot pomensko enoto, ki okviri naše izkustvo in skoz katero svoje izkustvo interpretiramo (Epston, White, Murray 1992, v McNamee, Gergen 1994: 97). Filozof MacIntyre (1981) meni, da je človek v bistvu »zgodbe pripovedujoča žival« (v McLeod 1997: 27). Zgodbe nam omogočajo časovno povezati različne vidike našega izkustva. Narativne terapije so zrasle v epistemološkem okviru socialnega konstruktivizma oz. konstrukcionizma (Gergen 1985) in se ne nanašajo le na procese in proizvode med svetovalcem ali terapevtom in klientskim sistemom, temveč so tesno povezane tudi z določeno obliko filozofske, politične in odnosne kulture. Zgodbe, ki jih pripovedujemo v svetovalni in terapevtski interakciji, odsevajo kulturno zgodovinski kontekst, v katerem živimo, prav tako pa zrcalijo uporabljeni koncept »osebe« in »sebe« znotraj takega konteksta. Tako lahko prek razvoja pripovedovanih zgodb sledimo velikim spremembam, ki so se zgodile na prehodu od tradicionalnega (poljedelskega) k modernemu (industrijskemu) in pozneje od modernega k postmodernemu (informacijskemu) kulturno zgodovinskemu obdobju (McLeod 1997: 2-6).

Zanimivo je skoz to prizmo spremljati spreminjanje koncepta jaza oziroma sebe, ki je od kolektivu (družini, skupnosti) podrejenega in z zunanjimi dejavniki opredeljenega pojma jaza v tradicionalni kulturi (pomen »časti« v okviru moralne gotovosti) prešel h konceptu individualističnega, avtonomnega jaza v moderni kulturi (pomen »dostojanstva« v okviru moralnega relativizma) in h konceptu odnosnega, razdrobljenega (fragmentiranega) in »nasičenega« (saturiranega) jaza (Gergen 1994) oz. mogočih jazov (Wurf, Markus 1991) v postmoderni kulturi (vse v McLeod 1997: 5-6). Revolucionarna se mi zdi tudi interpretacija Gergena (1985, v Hoffman 1994: 10) o socialni konstrukciji jaza, ki nadomešča uveljavljeno pojmovanje jaza kot strukturirane notranje resničnosti, izražene v mislih in čustvih. Hoffmanova (prav tam) predlaga metaforični koncept jaza kot »raztezanje gibljive zgodovine, kot reko ali tok« in to ponazarja na primeru avstralskih aboridžinov in njihovih »vrstičnih pesmi«, nekakšnih glasbenih cestnih zemljevidov, s katerimi so označene meje različnih ozemelj, ki jih naseljujejo posamezniki. Človek se rodi v tako »vrstično pesem«, vendar pozna le njen del, ki pa ga lahko podeli z drugimi prebivalci (pa tudi z duhovi prednikov - ljudi, živali, rastlin, znamenj meja) in tako spozna še druge dele pesmi ter s tem širi svoje znanje. Identiteta posameznika ni omejena na osebo ali družino ali kakšno drugo enoto, temveč sestoji iz različno kompleksnih vzorcev neprekinjenega toka časa.

V kulturni perspektivi lahko razumemo zgodovino psihoterapije in svetovanja kot niz kontekstov, vgrajenih drug v drugega, v katerih se ogledujejo tradicionalna, predindustrijska, predmoderna, moderna in postindustrijska, postmoderna oblika svetovanja in zdravljenja. Na pomen kulturnega konteksta kažejo tudi številne ideje in metode, ki jih svetovanje in terapija vključujeta iz različnih segmentov kulture, recimo religije (na

primer spoved), medicine (denimo, odnos zdravnik-pacient, ki se močno zrcali v odnosu svetovalec-klient ali terapevt-klient), hipnoze, gledališča (psihodrama), prostitucije (seksualna terapija), joge (sprostitev), zdravilstva, umetnosti itn. (McLeod 1997: 18).

In če sta si svetovanje in psihoterapija navzven prizadevala ohranjati pozitivistični, torej »znanstveni« videz, sta v konkretnem kontekstu vsakodnevne prakse delovala mimo objektivističnih epistemoloških predpostavk in se vzpostavljala ter vzdrževala kot mesto srečanja, kot prostor in čas za razgovor med najmanj dvema sogovornikoma, svetovalcem ali terapevtom in klientskim sistemom. To v številnih pogledih velja še danes. Kot že rečeno, šele postmoderne terapevtske smeri postavljajo refleksijo o terapiji kot razgovoru vzajemno opazujočih se in novo zgodbo soustvarjajočih sogovornikov »kot areni za pripovedovanje osebnih zgodb« (prav tam: 23) v središče svojega konceptualno metodološkega okvira.

Vpliv kulturnozgodovinskega konteksta lahko tolmačimo tudi z vidika uspešnosti psihoterapije kot konteksta za novo ali ponovno izgradnjo (rekonstrukcijo) klientove osebne zgodbe, da se bo lahko (znova) povezal z zgodbo širšega konteksta, denimo, skupnosti, ki ji pripada. Tak je koncept psihoterapije kot metanaracije (Omar, Strenger 1992, v McLeod 1997: 22) oziroma terapevtske teorije kot »splošne ali obdajajoče zgodbe, skoz katero se klient uči okviriti svojo življenjsko pripoved«.

Čeprav je psihoterapevtova soba pogosto edino mesto, kjer lahko klient izpove svojo zgodbo in dobi občutek slišanosti in sprejetosti, pa, paradoksno, zaradi skrajne individualiziranosti osebnih zgodb ljudi na prehodu iz dvajsetega v enaindvajseto stoletje in pomanjkanja skupnih, kolektivnih zgodb na novo napisana klientova zgodba (največkrat) nima učinka integracije avtorja s širšo skupnostjo (McLeod 1997: 20-21, 25). Zgodbe, ki jih v interakcijo svetovanja in psihoterapije prinese svetovalec ali terapevt, navadno niso njegove osebne zgodbe, temveč bodisi splošnejše, skoraj mitske zgodbe o možnih spremembah ljudi bodisi za konkretnega klienta prirejene zgodbe o uresničenju želenega razpleta problema drugih klientov. V obeh primerih deluje učinek preokvirjanja z mobilizacijo klientovih virov (po)moči in usmerjenostjo na uspešno izkušnjo v preteklosti ali možni razplet v prihodnosti.

RAZLIČNE ZGODBE O PRIPOVEDOVANJU ZGODB

De Shazer (1994: xi-xvii) pripoveduje drugačno zgodbo o pripovedovanju zgodb v svetovanju in psihoterapiji. Tudi njegova zgodba je, tako kakor McLeodova, zgodba v nadaljevanju. Začetek postavlja v čas, ko je Freud poslušal zgodbe svojih pacientov - zgodbe, ki so jih pripovedovali v budnem stanju, zgodbe, ki so jih pripovedovali v stanju transa, in sanjske zgodbe - in se spraševal, katera zgodba je resnična, prava. V odgovor na to svoje vprašanje je organiziral zgodbe, ki jih je slišal, na sebi lasten, nov način, v obliki svoje zgodbe o klientovih zgodbah, prepričan, da njegova zgodba ustreza resnici, ki se skriva v ozadju klientovih zgodb. Freud je nato svoje zgodbe o skriti resnici klientskih zgodb pripovedoval drugim ljudem in ti so jih v zanje značilni preobleki posredovali naprej, drugim zdravnikom v drugih državah, drugih delih sveta. Kot znanstvenik svojega časa je Freud uporabljal besednjak pripovedovanja klientskih zgodb, ki je bil poln »bolezni, kategorij, vzrokov, mehanizmov, sil, premeščanj, potlačitev in odporov« (prav tam: xii), s pomočjo katerih je pojasnjeval, zakaj je prišlo do konkretnih težav, ki jih je razumel kot umeščene v posameznika.

Nekaj desetletij pozneje je v Palo Altu, ZDA, nastala drugačna zasnova zgodbe o klientskih zgodbah, ki jo je prvi zapisal Don Jackson. Klienti so mu pripovedovali zgodbe o svojih družinah, ki jih ni bilo mogoče pojasniti z uporabo Freudove zgodbe in njenih junakov. Kot znanstvenik svojega časa je Jackson uporabljal besednjak »sistemov, homeostaze, redundance, iztirjenj, kategorij, komunikacije, odnosov, simetrije in asimetrije, krožnih vzrokov, mehanizmov, razreda in članov, dvojnih vezi in odporov« (prav tam: xiii), s katerimi je opisoval, kako so potekali problematični odnosi v klientskem sistemu. Skupaj z Batesonom, Weaklandom, Haleyem in sodelavci je uporabljal enosmerno steklo, avdio in video posnetke družin, ki so pripovedovale svoje zgodbe, in posredoval svojo pripoved o klientskih zgodbah naprej. Podobno je zgodbo o zgodbah svojih klientov pripovedoval Salvador Minuchin na drugem koncu ZDA - njegova zgodba je bila v primerjavi z Jacksonovo še bolj angažirana, še bolj strukturirana (tako imenovana strukturna psihoterapija). V podobnem sistemskem besednjaku je v Italiji pisala svojo zgodbo o klientskih zgodbah Mara Selvini-Palazzoli in jo posredovala dalje. Nekateri psihotera-

pevti (Ackerman, Bowen) so pisali nove zgodbe s starimi freudovskimi junaki in zapleti in njihova pripoved se je širila na vse strani strokovne in laične javnosti.

Na spet drugem koncu Združenih držav je hipnoterapevt, psihiater Milton H. Erickson pripovedoval svojo zgodbo o klientskih zgodbah, tako novo in drugačno od vseh dotlej pripovedovanih zgodb, da so ga imenovali čarovnika, šamana, neznanstvenega. Besednjak, ki ga je uporabljal, je bil navidez povsem nesistematičen, neulovljiv, saj je zavrgel vse sistemske koncepte svojih sodobnikov. Razlika med jezikom Ericksona in, denimo, Jacksona ali Minuchina ali Selvini-Palazzolijeve spominja na Heisenbergovo pojmovanje vloge zavestnega opazovalca in orodja njegovega opazovanja, na to, »ali pripoveduje zgodbo o 'valovih' ali o 'delcih'« (prav tam: xiv).

De Shazer opozarja na skupno lastnost opisanih različnih zgodb o klientskih zgodbah, na *skupno objektivistično predpostavko*, da je svetovalec oziroma terapevt (opazovalec) ločen od klientskega (opazovanega) sistema, ki mu pripoveduje svojo zgodbo. Razumevanje, da je svetovalec oziroma terapevt kot opazovalec - pripovedovalec zgodbe neločljivi del zgodbe klientskega sistema, ki je predmet njegovega opazovanja - pripovedovanja, je korenito spremenilo zasnovo terapevtske pripovedi o klientskih zgodbah šele v kratki terapiji (Harland 1987, de Shazer 1991, de Shazer in Bergova 1992), narativni terapiji (Epston, White 1989, 1990), kibernetiki psihoterapije (Barnes 1990) in drugih postmodernih terapevtskih smereh s konca dvajsetega stoletja. V tem besednjaku ni več ne analitskih[1] ne sistemskih metafor, besednjak naštetih terapevtskih zgodb je *slovar klientove zgodbe*, podeljen v razgovoru s terapevtovo zgodbo in razvijajoč se v smeri želenega razpleta problema, v smeri novih skupnih analogij in metafor, v smeri nanovo, bolj zadovoljivo napisane skupne zgodbe terapevta in klienta.

DEJSTVA ALI METAFORE?

Naštete postmoderne terapevtske smeri prevprašujejo koncept metafor, ki jih sogovorniki podelijo v razgovoru, saj ugotavljajo, da se avtorji, uporabniki metafor, nagibajo k njihovemu popredmetenju. Nekaj, kar smo sprva uporabljali *kot* nekaj drugega (analogija, metafora), slej ko prej *postane* to drugo (popredmetenje). Tako so zgodnji družinski terapevti »prepoznavali« delovanje družinskih »pravil« v terapevtski interakciji, ne, ker bi bila ta »pravila« obstajala, temveč ker so opazovalci razmišljali v jeziku »pravil« (Hoffman 1981, v Fouri 2000: 93). Kaže, da je najučinkovitejši način preprečevanja tega pogostega, tako rekoč samodejnega razvoja uporabe metafore sistematična refleksija našega početja. Zamislimo si vsakdanji primer gledanja skoz očala. Ko si jih prvič nataknemo, se še nekaj časa privajamo novemu načinu opazovanja sveta, nenehno se zavedamo očal, sčasoma pa se na to vse bolj poredko in nazadnje skoraj nikoli več ne spomnimo. Avtomatizem natikanja in nošnje očal je tako popoln, da se nam včasih zgodi, da neuspešno iščemo naočnike, dokler jih nazadnje ne odkrijemo na lastnem nosu. In če smo se najprej zdeli sebi tuji, ko smo se pogledali z očali v ogledalu, smo si kmalu tuji in neprepoznavni brez njih.

Znotraj polja psihoterapevtskih metafor je danes med postmodernimi terapevtskimi smermi aktualno tudi vprašanje nadaljnje rabe metafore (psiho)terapija. Na zadnji konferenci učiteljev šole kibernetike psihoterapije (Stockholm 1998) smo raziskovali možnosti preimenovanja te metafore, vendar nismo ustvarili bolj zadovoljivega izraza, s katerim bi se vsi strinjali[2], zato smo se odločili, da bomo do nadaljnjega uporabljali dosedanjo besedno zvezo *kibernetika psihoterapije*, s katero smo pred dobrim desetletjem želeli nakazati svoje drugačno razumevanje psihoterapije, namreč kot psihoterapije, ki jemlje samo sebe za predmet svojega opazovanja (ki jemlje samo sebe v psihoterapijo in v tem procesu namesto proizvajanja dodatne psihopatologije, kar je posledica vseh teoretskih psihoterapij, zmanjšuje, odpravlja psihopatologijo, saj se hrani z njo), in upošteva vključenost opazovalca (terapevta) v sistem njegovega opazovanja (klientski sistem). Podobno ugotavlja de Shazer (1994: 5), ki bi za čas do izuma ustrezne nove metafore staro najraje uporabljal v prečrtani obliki.

Prav tako postavljamo pod vprašaj nekatere druge psihoterapevtske metafore, ki so ostale iz starejših (teoretskih) terapij, ker še nismo ustvarili ustreznejših. Taka metafora je, denimo, izrazito objektivistični *mehanizem*, ki ga je de Shazer že izločil iz besednjaka kratke terapije, v kibernetiki psihoterapije pa ga šele poskušamo nadomestiti z jezikovno (epistemološko) primernejšim pojmom. Filozof C. Taylor (1995) je opozoril na dualistično predpostavko v besedi »mehanizem« in,

zanimivo, komentiral objektivistični reprezentativistični epistemologiji sedemnajstega stoletja predhodno Aristotelovo pojmovanje o spoznanju kot o stanju, v katerem um (duh) postane eno s predmetom mišljenja (pod vplivom iste *eidos*), kot vsaj v nekem pogledu participatorno namesto reprezentativistično. Taylor (1997: 3) dodaja, da je omenjena Aristotelova teorija v celoti vezana na filozofijo oblik, na podlagi katere je bil (poznejši) reprezentativistični model spoznanja edina možnost. Medtem ko je dualistična predpostavka postopoma izgubila verodostojnost, je mehanicistična predpostavka ohranila in utrdila svoje mesto v naši tako »znanstveni« kakor zdravorazumski podobi sveta in poteka dogodkov v njem. Bolj ko smo v svojem obravnavanju dogodkov in stvari razumski (racionalni), bolj smo odprti za pojmovanje o tem, kako »resnično« delujemo, s čimer izražamo temeljno epistemološko predpostavko, da obstaja nekaj takega kot »resnica« in »resnični« svet, na katerega se »resnično« (in receptivno) odzivamo (prav tam: 65, 67-68).

Če se želimo učiti o razgovoru, pripovedih, zgodbah svojih sogovornikov, se moramo učiti o svojem lastnem jeziku, saj vselej uporabljamo jezik kot orodje in kot kontekst (de Shazer 1994: 6). De Shazer (prav tam: 7-9) razlikuje zdravorazumsko pojmovanje (jezik kot jasno razvidno sredstvo za izražanje že obstoječih dejstev), reprezentativistično oziroma strukturalistično (jezik kot reprezentacija »resničnosti«, ki jo lahko bolj ali manj razvidno odslikava, zato raziskujemo »pravo« resnico in pomene, ki so skriti za besedami), iluzorno, na primer budistično (jezik ovira naš dostop do »resničnosti«), in poststrukturalistično pojmovanje jezika (jezik je resničnost). Prvim trem razumevanjem je v nasprotju s četrtim skupno predpostavljanje sveta »tam zunaj«, neodvisnega od opazovalca. Četrti način razumevanja predlaga, »da moramo pogledati, kako smo uredili svet v našem jeziku in kako je naš jezik (ki gre pred nami) uredil naš svet« (prav tam: 9).

Podobno krožnost predlaga Barnes, ko metaforično meni, da ne mislimo le »mi« skoz svoje koncepte, temveč tudi naši koncepti mislijo skoz »nas«; ne uporabljamo le mi svojih konceptov, ampak tudi naši koncepti uporabljajo nas. S tem seveda ne želi ponovno vzpostaviti dualističnega odnosa med pojmom sebe in pojmom konceptov, temveč, narobe, želi pokazati na *nerazdružljivost opazovalca in opazovanega*, procesov in proizvodov, uporabnika jezika in tega istega jezika, razumevanja (interpretacije) stvari ali dogodka in konteksta razumevanja.

Na podlagi povedanega lahko razlikujemo tri (rekurzivne) rede pripovedovanja zgodbe v svetovanju in terapiji s položaja svetovalca ali terapevta. Oglejmo si jih z vidika socialne delavke oziroma delavca:

- socialna delavka oziroma delavec (tako kot, seveda, klient) v razgovoru s klientom pripoveduje zgodbo - z njim deli svoj način pomenske organiziranosti osebnega izkustva
- socialna delavka oziroma delavec strokovno načrtno ali reflektirano uporablja zgodbe o mogoči spremembi odnosov med ljudmi, o uresničenju želenega razpleta problema, pri čemer uporablja že omenjene osebne zgodbe, splošne, morda mitske zgodbe ali za posameznega klienta preoblikovane zgodbe in si z njimi prizadeva sprožiti preokvirjenje klientovih dosedanjih neuspešnih vzorcev reševanja problema v smeri večje učinkovitosti
- socialne delavke in delavci pripovedujejo različne zgodbe o klientskih zgodbah, odvisno od njihove konceptualne orientacije, od njihovih temeljnih epistemoloških predpostavk, na podlagi katerih se porajajo opisi oziroma pripovedi o pripovedih klientov.

ODPRT PROSTOR ZA RAZGOVOR IN DRŽA NEVEDNOSTI

Andersonova in Goolishian (1992, v McNamee, Gergen 1994: 27-28) predlagata tele predpostavke svoje narativne terapije, utemeljene na idejah socialnega konstruktivizma:

- Vsak človek je jezikovni in pomenotvorni sistem in tudi »[t]erapevtski sistem je tak jezikovni sistem«.
- »Pomen in razumevanje sta socialno konstruirana.« Konstruirata se v jeziku, v komunikaciji, ki v terapevtskem sistemu poteka na način dialoške izmenjave.
- »Terapevtski sistem je problem-organizirajoč, problem-raz-rešujoč sistem.«
- »Terapevtski razgovor je vzajemno iskanje in raziskovanje skoz dialog, dvosmerna izmenjava, križanje idej, v katerem se novi pomeni nepretrgano razvijajo v 'raz-reševanje' problemov.«
- »Terapevt je udeleženi opazovalec in udeleženi olajševalec terapevtskega razgovora.«
- »Terapevt vadi to terapevtsko umetnost z

uporabo razgovornih ali terapevtskih vprašanj [...] s položaja 'ne-vedenja'.«

• »Problemi obstajajo v jeziku in problemi so enkratni za pripovedni kontekst, iz katerega pridobivajo svoj pomen.«

• »Preobrazbena moč pripovedi se nahaja v njeni zmožnosti nanovo povezati dogodke iz našega življenja v kontekstu novega in drugačnega pomena.«

Andersonova in Goolishian nista toliko osredotočena na samo proizvodnjo spremembe kot na odprtje prostora za razgovor, v katerem se lahko razvijejo novosti, nove zgodbe, pripovedi o sebi. Terapevtovo zavzemanje drže nevednosti po njunih izkušnjah pomembno prispeva k odprtju prostora za dialog, saj v klientskem sistemu sproži refleksijo o terapevtovi potrebi zvedeti več o njem in njegovi zgodbi ter ga spodbudi, da s terapevtom podeli svoje samorazumevanje. Hermenevtično naravnanega terapevta ne zanima vprašanje resnice ali laži klientove pripovedi, kot tudi noče imeti apriorne vednosti, vnaprejšnjega namena ravnanja v zvezi s klientovo problemsko situacijo. Narobe, zanaša se na klientovo razlago in vzame njegovo zgodbo resno, s čimer se pridruži njegovemu referenčnemu okviru, njegovemu hermenevtičnemu krogu doživljanja pomenov in (samo)razumevanja. Na ta način terapevt prispeva k vzpostavitvi konteksta za sodelovanje udeleženih akterjev, konteksta kot prostora razgovora, v katerem lahko vsakdo podeli z drugimi svoje pomene ter razvije nove, obenem pa ohranja medsebojno interpretativno različnost, ker mu ni treba varovati svojih stališč pred vsiljevanjem terapevtovih interpretacij niti ne prepričevati terapevta o svojih.

Andersonova in Goolishian (prav tam: 30) opisano vzdušje primerjata z Batesonovim pojmovanjem, da mora obstajati *prostor za že znano, če naj se razvije novo*. Tom Andersen (v Anderson, Goolishian, prav tam: 59) to naveže tudi na Maturanovo in Varelovo (1987) pojmovanje vloge perturbacij za biološko preživetje organizma: ker nas perturbacije ohranjajo pri življenju in nam omogočajo spreminjati se v skladu s svojim spremenljivim okoljem, jih potrebujemo, vendar ne smejo biti preveč različne od naše sposobnosti, da jih integriramo, saj se v nasprotnem pomenu naše preživetvene možnosti izničijo. Andersonova in Goolishian navajata (prav tam: 32) še primerjavo z Brunerjevim (1984) razlikovanjem med »paradigmatsko« in »pripovedno držo«, pri čemer se interpret, ki zavzame prvi tip drže, osredotoči na razlago (vsebino) s pomočjo kategorij strokovno-teoretskega referenčnega okvira, kateremu pripada, medtem ko se interpret v pripovedni drži osredotoči na proces, na tukaj in zdaj v razgovoru z drugimi udeleženimi akterji. Paradigmatska drža ustreza drži vedočega, pripovedna pa drži nevedočega. Prva omogoča interpretu prepoznavati in potrjevati »univerzalne« pomene razlikovanih kategorij, druga prispeva k razvoju osebno izgrajenih pomenov, lokalnega jezika razumevanja. Hermenevtično naravnani terapevt ne želi spodbijati verodostojnosti klientove zgodbe, temveč si prizadeva naučiti se je in obenem omogočiti klientu, da jo znova pove na način, ki bo odprl prostor za razgovor in povečal možnosti ustvarjanja novih pomenov in nove zgodbe, ki bo povečal število njegovih možnih izbir.

Ko Andersonova in Goolishian (prav tam: 37) opredelita pripovedovanje zgodbe kot »re-prezentacijo doživetja«, koncepta reprezentacije ne uporabljata v uveljavljenem pomenu preslikave, temveč mislita dobesedno na »ponovno usedanjenje izkustva«, na »konstruiranje zgodovine v sedanjosti«. Pripovedovanje osebne zgodovine v sedanjosti je pripovedovanje nove zgodbe, postavljanje stare zgodbe v nov kontekst, njeno preokvirjenje. Terapevtova naloga je raziskovati klientove vire »doslej nepovedanega«, zlasti vire moči, kar zajame nov veter v jadra klientove radovednosti in želje po učenju ter omogoči njegovi domišljiji in predstavljivosti ustvariti tako novo zgodovino kakor novo prihodnost.

Pomembno se mi zdi opozoriti, da se drža nevedočega v socialnem konstruktivizmu nanaša na terapevta (svetovalca) v odnosu do klientovega lokalnega (samo)razumevanja, medtem ko odpiranje prostora za razgovor ustvarja kontekst, ki omogoča terapevtovo (svetovalčevo) in klientovo sodelovanje v opredelitvi klientovega želenega razpleta problema in načrtovanje majhnih, uresničljivih, doslej nepreizkušenih korakov njegovega udejanjanja. Tako lahko interakcijo psihosocialne pomoči znova uzremo v plesu (strokovnjakove opuščene vnaprejšnje vednosti, torej) nevednosti in (klientove na novo vzpostavljene in vzdrževane) vednosti.

OPOMBE

[1] Barnes, denimo, ponuja alternativno interpretacijo klientovega »odpora« kot prvega trenutka, ko klient nezavedno (točneje, v zavestni refleksiji nedostopnem redu interpretativne aktivnosti) zazna, začuti, da mu terapevt »vsiljuje svoj koncept njega«. Podobno problematizira analitski koncept »transfera« in navaja Batesonovo stališče, da je vsak odnos transferen (v vsakem odnosu ti veš nekaj, česar jaz ne vem). Upoštevanje takega pojmovanja transfera bi zahtevalo, na primer, vpeljavo opazujočih timov in spodbujanje in spoštovanje raznolikih, večkratnih opisov (Barnes 1998).

[2] Von Foerster je podprl možni predlog *kiber-terapije*, vendar smo učitelji iz Slovenije in Hrvaške navedli različne argumente proti temu izrazu (fonetično se izraz v slovenskem in hrvaškem jeziku sliši zelo trdo, nezvezno; preplavljenost s predpono kiber- v najrazličnejših tehnično, tržno in modno usmerjenih izrazih, kar briše pomen besede kibernetika v povezavi s psihoterapijo). V kibernetiki psihoterapije so sprejemljive vse teorije, vendar ne v pomenu eklektične mešanice, temveč v pomenu upoštevanja in ohranjanja razlik.

LITERATURA

H. Anderson, H. Goolishian (1994), The Client is the Expert: A not-Knowing Approach to Therapy. V: Sh. McNamee, K. J. Gergen (ur.), *Therapy as Social Construction*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications (25–39).

G. Barnes (1994), *Justice, Love and Wisdom: Linking Psychotherapy to Second-Order Cybernetics*. Zagreb: Medicinska naklada.

J. Bouveresse (1995), *Wittgenstein Reads Freud: The Myth of the Unconscious*. Princeton: Princeton University Press.

D. P. Fouri (2000), Friendliness and Suggestibility: An Ecosystemic Perspective. V: V. de Pecalis, V. A. Gheorghiu, P. W. Sheehan, I. Kirsch (ur.), *Suggestion and Suggestibility: Theory and Research*. München: M. E. G.-Stiftung (91-101).

S. Freud (1977), *Predavanja za uvod v psihoanalizo*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

L. Hoffman (1994), A Reflexive Stance for Family Therapy. V: Sh. McNamee, K. J. Gergen (ur.), *Therapy as Social Construction*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications (7–24).

J. McLeod (1997), *Narrative in Psychotherapy*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Sh. McNamee, K. J. Gergen (ur.) (1994), *Therapy as Social Construction*. London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

S. de Shazer (1994), *Words Were Originally Magic*. New York, London: W. W. Norton & Company.

C. Taylor (1997), *Philosophical Arguments*. Cambridge (Massachusetts), London: Harvard University Press.

R E C E N Z I J A

Gøsta Esping-Andersen, Duncan Gallie, Anton Hemerijck, John Myles (2002), *Why We Need a New Welfare State*. Oxford: Oxford University Press. 244 str.

Knjiga (naslov je v prevodu *Čemu potrebujemo novo državo blaginje*) temelji na poročilu *Nova evropska blaginjska arhitektura (A New European Welfare Architecture)*, ki je bilo pripravljeno po naročilu belgijske vlade v času belgijskega predsedovanja Evropski Uniji v drugi polovici leta 2001. Takratni belgijski minister za socialne zadeve in pokojnine Frank Vandenbroucke se v predgovoru sklicuje na zasedanje Evropskega sveta v Lizboni marca 2000, ko si je Evropska Unija za naslednje desetletje postavila cilj, »postati najbolj konkurenčno in dinamično na znanju temelječe gospodarstvo na svetu, sposobno trajnostne gospodarske rasti z več in boljšimi zaposlitvami in večjo socialno kohezijo«. To zahteva spremembo evropskega socialnega modela. Nova država blaginje ohranja tradicionalni cilj zagotoviti ustrezno socialno zaščito tistim, ki tega ne zmorejo sami. Mora pa biti aktivna, država aktivnih ljudi - kar pomeni, da vsem državljanom omogoča udeležbo v socialnem in ekonomskem življenju.

G. Esping-Andersen je napisal prva tri poglavja z naslovi: Ponovno na poti k dobri družbi? *(Towards the Good Society, Once Again?)*, K otroku usmerjena strategija socialnih investicij *(A Child-Centred Social Investment Strategy)* in Nova pogodba med spoloma *(A new Gender Contract)*. D. Gallie je prispeval poglavje Kakovost delovnega življenja v blaginjski strategiji *(The Quality of Working Life in Welfare Strategy)*, J. Myles pa Nova socialna pogodba za stare? *(A New Social Contract for the Elderly?)*. Avtor sklepnega poglavja Samopreobrazba evropskega socialnega modela (modelov) *(The Self-Transformation of European Social Model(s))* pa je A. Hemerijck.

Osrednje vprašanje je reforma pokojninskega sistema, ki se je avtorji lotevajo pri koreninah. Najboljše zagotovilo za ekonomsko in socialno sprejemljiv in dolgoročen pokojninski sistem so investicije v sposobnosti otrok. S tem so povezani odnosi med spoloma, zlasti položaj žensk na trgu dela, in kakovost delovnega življenja. Ne zadošča zgolj visoka stopnja zaposlenosti, zaposlitev mora omogočiti izobraževanje in napredovanje.

V prvem poglavju Esping-Andersen opozarja na velike družbene spremembe ob koncu 20. stoletja in zavzema kritična stališča do rešitev, ki jih ponujata neoliberalizem in tako imenovana tretja pot, o kateri nekje zapiše, da je verjetno komaj kaj več kakor zelo zapoznelo britansko odkritje nordijske socialne demokracije (str. 5). Njegovi izhodišči za spremembe sta socialna pravičnost in učinkovitost. Enake možnosti so prvi pogoj učinkovitosti. Človeški kapital je edinstven in najpomembnejši vir, ki lahko zagotovi dinamično, konkurenčno in na znanju utemeljeno gospodarstvo.

Pomemben je razmislek o metodologiji socialne politike. Navadno je kratkoročna, statična, razdrobljena in izhaja iz obstoječega stanja, kar je sprejemljivo, če družba ostaja stabilna. V obdobju hitrih sprememb pa mora ustrezati trem kriterijem: omogočiti pogled v prihodnost, povezati fragmente v celoto in vključiti dinamiko življenjskih priložnosti državljanov (str. 6). Avtorji izhajajo iz okvira poteka življenja *(life course framework)*. Ta povezuje dele v celoto, ker razmere v posameznem delu življenja vplivajo na blaginjo v naslednjem. S pogledom na celotni potek življenja je mogoče razlikovati med začasnim in trajnim pomanjkanjem. In končno tak pristop pomaga pri pogledu v prihodnost. Če poznamo značilnosti današnje mladine, lahko napovemo, kakšni bodo jutrišnji starši, delavci ali uporabniki socialne pomoči.

V nadaljevanju problematizira odnos med tremi stebri blaginje, trgom, družino in državo, ter se sprašuje, ali oziroma koliko lahko neuspeh enega kompenzirata ostala dva in ali obstaja nevarnost, da odpovedo vsi trije. Na to naveže prikaz treh sistemov blaginje: nordijskega, liberalnega in kontinentalnega, ki so pred podobnimi izzivi, ter oceni njihove prednosti in pomanjkljivosti. Da bi se ti trije sistemi zlili v enoten evropski sistem,

dvomi, ker je za vsakim od njih različna dediščina socialne blaginje.

Poudarja nujnost nove družbene pogodbe, v katero je treba vključiti novo družinsko politiko, nove odnose med spoloma, socialno vključevanje s pomočjo zaposlovanja in pogodbo med generacijami.

V drugem poglavju Esping-Andersen razpravlja o vplivu družinskih razmer na položaj otrok, zlasti na možnosti za razvoj njihovih sposobnosti, izobraževanje in zaposlovanje. Razmišljanje podkrepi s podatki iz nekaterih držav EU in ZDA o povezanosti stopnje izobrazbe staršev in otrok, o novi strukturi tveganj, ki ogrožajo družine, o deležu revnih družin, o povezavi med revščino otrok in (ne)zaposlenostjo staršev. Posebno pozornost nameni enostarševskim družinam, zaposlenosti mater, dostopnosti ustanov za varstvo otrok. V družinah vidi ključ do socialne vključenosti in do konkurenčnega, na znanju temelječega gospodarstva.

Odločilno je obdobje zgodnjega otroštva. Iz revščine otrok izvira socialna izključenost odraslih. Prikrajšanje v otroštvu je pozneje zelo težko odpraviti (str. 55). Kritičen je do ukrepov, s katerimi naj bi nadomestili pomanjkljivo znanje in druge zmožnosti odraslih. Učinkoviteje in ceneje je poskrbeti za sedanje otroke in mladino. Bistvenega pomena so zdravje, preprečevanje revščine in razvoj začetnih sposobnosti otrok. Prikrajšanje v otroštvu bi bilo treba odpraviti s kombinirano strategijo, ki bi zagotovila primerne družinske dohodke, preprečila neposreden vpliv (pomanjkljivih sposobnosti) staršev na kognitivne sposobnosti otrok ter izboljšala delovne razmere mater (str. 56) Zelo poudarja kakovost in široko dostopnost otroškega varstva.

Kot zadnje vprašanje obravnava povezavo med rodnostjo in blaginjo družine. Želja po otrocih se ni zmanjšala. V državah EU si starši želijo v povprečju 2,4 otroka, dejansko jih imajo manj. Razliko pojasnjuje z visokimi osnovnimi stroški za otroke, brezposelnostjo in naraščajočo negotovostjo, s težavami, ki jih imajo mladi odrasli, ko začenjajo živeti na svoje, s stanovanjskim vprašanjem, kar vse povzroči »sindrom odlašanja« *(postponement syndrome)*. Pomemben razlog za nizko rodnost so težave pri povezovanju materinstva in dela. Zdi se paradoksno, vendar je visoka rodnost pozitivno povezana z visoko zaposlenostjo žensk, kar vodi k novi pogodbi med spoloma.

V tretjem poglavju Esping-Andersen glede enakopravnosti spolov razlikuje med dvema ciljema. Prvi je uskladitev materinstva in kariere, drugi, zahtevnejši, pa je doseči spolno nevtralno porazdelitev možnosti, življenjskih priložnosti in blaginje.

Velika večina današnjih žensk izbere model dvojne vloge, ki združuje kariero in materinstvo. Zaradi materinstva imajo v aktivnem življenjskem obdobju nižje zaslužke. Izguba gre na račun prekinitev dela in zastarevanja znanja, manjše izkušenosti in krajšega staža, ki so posledice prekinitev v karieri. Nižji zaslužki žensk so tudi eden od razlogov za neenako delitev domačih opravil.

Možnosti za združevanje materinstva in kariere so v posameznih državah zelo različne in nedvomno razredno pogojene. Odločilni dejavnik pri tem je otroško varstvo, ki je v nekaterih državah zelo drago. Ženskam prijazna politika, ki je izrazita v skandinavskih državah, povzroča delodajalcem večje stroške. Posledica je segregacija na področju dela. Ženske so zaposlene predvsem v »mehki ekonomiji«, v javnem sektorju.

Zaposlovanje žensk je eden najučinkovitejših načinov za preprečevanje socialne izključenosti in revščine. Ženskam prijazna politika je prijazna tudi do družine in družbe ter jo je treba opredeliti kot družbeno investicijo *(social investment)*. Obstaja soglasje, da ženskam prijazna politika obsega dostopno otroško varstvo, plačan materinski in tudi očetovski dopust in nadomestila za odsotnost v času otrokove bolezni (str. 94).

Potek življenja žensk se maskulinizira, vendar za to obstoje realne meje. Avtor sklepa, da je za resnično enakopravnosti spolov potrebno, da moški sprejmejo bolj feminiziran potek življenja (str. 95).

Temeljna misel četrtega poglavja je tale. Kakovost delovnega življenja in blaginjska strategija je, da za pospeševanje socialne vključenosti ne zadošča naraščanje deleža zaposlenosti. Bistvenega pomena je kakovost zaposlitve. Zaposlitev, ki omogoča osebno pobudo, je vir osebne stabilnosti in razvoja. Kakovost zaposlitev je danes zelo stratificirana. Gallie navaja podatke, iz katerih izhaja, da so v EU štiri od desetih zaposlitev precej slabe. To velja zlasti za dela, ki jih opravljajo polkvalificirani in nekvalificirani delavci, tisti, ki so zaposleni z nepolnim delovnim časom, najbolj prikrajšana skupina pa so starejši nekvalificirani in polkvalificirani delavci.

Učinkovitost zaposlovanja pri zagotavljanju socialne participacije je odvisna tudi od tega, ali

delo varuje pred revščino. Države EU so razmeroma uspešne pri preprečevanju revščine zaposlenih, vendar je delež revnih, ki delajo *(working poor)* in imajo manj kot 50% povprečnega dohodka na gospodinjstvo, še vedno znaten. V posameznih državah je različen, odvisen je od spola in sestave gospodinjstva. Delež revnih zaposlenih moških se giblje od 0,9 v Belgiji do 8,7 v Italiji. Delež subjektivne revščine zaposlenih v EU je povprečno 14,8 (str. 103). Nizki prejemki iz dela imajo za posledico majhne možnosti varčevanja in nizke pokojnine.

Delo postaja vedno bolj zahtevno, naporno, stresno in tudi bolj negotovo, kar še zlasti velja za manj kvalificirane delavce. Delavci, ki imajo slabe zaposlitve *(poor jobs)*, so manj zadovoljni z družinskim življenjem, prostočasnimi aktivnostmi in družbenim življenjem (str. 108). Še bolj uničujoča za ljudi je brezposelnost, vendar tudi nizka kakovost dela ne omogoča socialne integracije. Vpliv take vrste dela na življenjske priložnosti je odvisen od trajanja. Večina sistemov usposabljanja odraslih bolj krepi kot odpravlja zgodnjo prikrajšanost. Ko ljudje začno opravljati nizko kvalificirana dela, imajo manj možnosti za izobraževanje, pogosto gre za delo za določen čas. Za tiste, ki so dobili delo kot brezposelni, je štirikrat bolj verjetno, da bodo odpuščeni, kot za tiste, ki so zamenjali zaposlitev (str. 117). Dolgoročno je treba vložiti več v odpravljanje izobrazbenih pomanjkljivosti mladih in v ohranjanje sposobnosti učenja.

Na področju dela je treba razviti politiko varnosti in zdravja pri delu, upoštevati fizično in psihično zdravje ter ohraniti in razvijati delovne sposobnosti. Slednje prinaša znatne kratkoročne stroške tako za delodajalce kot za delavce. Mnenje, da so kakovostne zaposlitve dražje od slabih, je zelo vprašljivo, če upoštevamo vse stroške, ki nastanejo zaradi slabih delovnih razmer. Dosežki gospodarstva v EU bodo usodno odvisni od pripravljenosti investirati v sposobnosti in motivacijo ljudi. Učinkovita politika usposabljanja bi morala temeljiti na upravičenosti državljanov do izobraževanja. Zmanjšanje negotovosti zaposlitve in reintegracijo brezposelnih je mogoče doseči z daljšimi odpovednimi roki, večjo podporo pri prenehanju pogodbe o zaposlitvi, z odgovornostjo delodajalca, boljšo ureditvijo dela za določen čas in z ustrezno zaščito življenske ravni brezposelnih.

Myles začne prispevek z znanimi dejstvi o nujnosti pokojninskih reform. Poudarja, da je treba upoštevati celotne stroške vzdrževanja upokojencev - javni sistem in privatna sredstva, saj se oboje prelije v porabo upokojene generacije. Cilj sprememb je sistem, ki bo zagotovil pošteno delitev bremen med generacijami, solidarnost v okviru posamezne generacije, enakopravnost spolov, močno gospodarstvo in zdrave finance. Kako je mogoče zagotoviti vse hkrati?

Obstoječi pokojninski modeli temeljijo bodisi na predpisani stopnji prejemkov *(fixed replacement rate - FRR)*, ali na predpisani stopnji prispevkov *(fixed contribution rate - FCR)*. V prvem primeru gredo stroški demografskih sprememb na račun zaposlenih, v drugem na račun upokojencev. Avtor se zavzema za model predpisanega relativnega položaja *(fixed relative position - FRP)*, ki ga je v 80. letih razvil ekonomist Musgrave. Bistvo tega modela je, da se postavi konstantno razmerje med prejemki zaposlenih in prejemki upokojencev. Ob spremembah deleža upokojencev glede na število zaposlenih se hkrati povečajo prispevki zaposlenih in zmanjšajo pokojnine, tako da ostane razmerje med dohodki enih in drugih nespremenjeno. Prednost modela sta enakomerna delitev bremen med generacijami, zlasti pa to, da ga je mogoče uporabljati ne glede na to, kako se v času spreminja odnos med številom zaposlenih in številom upokojencev.

Solidarnost znotraj generacije mora obstajati: med upokojenci, kjer je treba upoštevati višino pokojnin in pričakovano življenjsko dobo, med zaposlenimi, kjer je treba upoštevati plače in družinske izdatke, in med spoloma, ki imata različen položaj na trgu dela in sta različno obremenjena s skrbjo za onemogle družinske člane. Ta izhodišča Myles podrobneje razčleni.

Spremembe v pokojninskih sistemih bodo morale povišati upokojitveno starost, kar je mogoče ob upoštevanju življenjske dobe, zdravstvenega stanja, delovnih razmer, izobrazbe in povpraševanja po delovni sili. Preprečiti je treba revščino starih. Ker je trajanje življenjske dobe povezano z ekonomskim statusom, zavarovanje povzroča transfer od revnih k bogatim. Razlike v materialnem položaju starih izvirajo tudi iz različne zgodovine statističnih kohort. Današnji upokojenci so delavci iz obdobja gospodarskega razcveta.

V zaključku Myles opozarja na prehajanje blagostanja iz generacije v generacijo. Lahko se zgodi, da bo blagostanje sedanjih otrok bolj odvisno od kariere staršev kakor od njihove. Pomen »razredne pripadnosti« lahko ob koncu življenja

enako naraste kot ob začetku.

V sklepnem poglavju Hemerijck povzema ugotovitve in stališča prejšnjih ter jih postavlja v širši politični in ekonomski okvir z uvedbo Evropske monetarne unije. Ugotavlja, da je skupna značilnost evropskih držav blaginje, da so zavezane socialni pravičnosti, ki prispeva tudi k ekonomski učinkovitosti in napredku. Izziv postindustrializma je najti novo sinergijo med ekonomsko in socialno politiko.

Glavni dejavnik reform in inovacij so sicer posamezne države, a morajo upoštevati mednarodne razmere. Pri odločitvah morajo izhajati iz dosedanjega razvoja, ker je izbire iz preteklosti težko spremeniti. Nobena reforma ne more predpostavljati tabule rase.

Avtor podrobneje opiše »metodo odprte koordinacije« *(Open Method of Co-ordination - OMC)*, ki je poseben način približevanja posameznih področij socialne politike v državah članicah EU, njen razvoj, prednosti in pomanjkljivosti. Namen OMC je v okviru skupno dogovorjenih usmeritev postaviti konkretne cilje za vsako državo, upoštevajoč njene značilnosti, spremljati napredek, izmenjavati izkušnje in dobro prakso.

Samopreoblikovanje evropskih socialnih modelov ne poteka po nobenem izdelanem načrtu. Po Hendrijckovem mnenju vključuje kombinacijo domačega učenja, učenja od drugih in - tako upa - učenja pred neuspehom.

V publikaciji je veliko zanimivih idej, zlasti metodologija, ki izhaja iz celotnega poteka življenja, usmerjenost v razvoj zmožnosti vseh otrok, opozarjanje na pomen zaposlovanja žensk, zagotavljanja kakovosti zaposlitve, Musgraveov model prepisanega relativnega položaja zaposlenih in upokojencev in ne nazadnje metoda odprte koordinacije.

V celotni publikaciji je le v dveh stavkih omenjena širitev EU. Večina novih članic EU ima za seboj 45 ali več let izkušenj socialističnega sistema. Zaposlenost žensk in vključenost otrok v ustanove otroškega varstva, ki jima avtorji publikacije pripisujejo odločilen pomen za uspeh reforme države blaginje, sta (bila) prav v teh državah zelo visoka. Kljub poudarjanju učenja in odprti metodi koordinacije, ni videti, da bi se bili strokovnjaki in politiki iz starih držav članic EU pripravljeni učiti iz uspehov ali napak novih članic.

Andreja Kavar Vidmar

P O V Z E T K I

Vesna Leskošek

TRGOVANJE S TELESI IN DUŠAMI ŽENSK NA SLOVENSKEM DO KONCA 19. STOLETJA

Doc. dr. Vesna Leskošek je predavateljica na Fakulteti za socialno delo in raziskovalka na Mirovnem inštitutu v Ljubljani.

Zahodne raziskovalke spola so postavile tezo, da so bile ženske v zgodovini obravnavane le kot telesa, ki služijo domovini (z rojevanjem otrok) in gospodarju (kot žene in gospodinje). To tezo potrjujejo tudi slovenska raziskovanja zgodovine žensk, ki odkrivajo ideologije in prakse reduciranja žensk na njihova telesa. Na Slovenskem najdemo zapise o trgovanju z ženskami že v prvih stoletjih našega štetja. Najprej so z trgovali s sužnjami, pozneje z nevestami, ves čas pa so ženske uporabljali za trgovino z »belim blagom«, ki ostaja ena glavnih skrbi različnih mednarodnih organizacij še danes. Ženske so za njihov upor kaznovali ostreje kot moške, kajti njihovo dejanje je bilo dvojni greh. Poleg pisanih zakonov so prekršile tudi nezapisane - z vstopom v javnost so spreminjale vlogo, ki jim je bila predpisana v zahodni kulturi, zato so morale plačati dvojno ceno. Huje so jih kaznovali v protireformacijskih pogromih, čarovnice so množično morili in sežigali, nezakonske matere so preganjali, kamenjali in zasramovali, na čelo teh množičnih pomorov pa se je postavila katoliška cerkev, ki je bila hkrati tudi najvišja moralna instanca pri določanju in zapovedovanju ženskosti.

Ključne besede: ženska zgodovina, obredi, kaznovanje.

Gorazd Meško

SOCIALNA KRIMINALNA PREVENCIJA - VIZIJA ALI UTOPIJA?

Dr. Gorazd Meško je docent za kriminologijo in prodekan za raziskovalno dejavnost na fakulteti za policijsko-varnostne vede, Univerza v Mariboru, in sodelavec Inštituta za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Avtor izhaja iz domneve, da je edina prava primarna prevencija kriminalitete socialna prevencija, ki vsebuje odpravljanje ključnih družbenih problemov in zmanjševanje neenakosti, nizke ravni izobrazbe, nezaposlenosti, ekonomske deprivilegiranosti ipd. Socialnopreventivni ukrepi se izvajajo na dolgi rok in v nasprotju s situacijskimi preventivnimi ukrepi, ki se usmerjajo le na situacije kaznivih dejanj in oviranje možnih storilcev, v večji meri poudarjajo človekovo dostojanstvo in spoštovanje človekovih pravic. Poleg tega gre pri tem tudi za reševanje socialne problematike in oblike pomoči in podpore t. i. družbenemu podrazredu, ki vse bolj postaja lastnina institucij formalnega družbenega nadzorstva.

Ključne besede: vzroki kriminalitete, človekove pravice, policijsko delo, politika.

Žarko Tepavčevič

ZAKONSKA ZVEZA IN SPOLNOST V KATOLIŠKI DOKTRINI

Mag. Žarko Tepavčević, univerzitetni diplomirani socialni delavec, je višji svetovalec na področju družine na Centru za socialno delo Ljubljana - Šiška.

Rimskokatoliška cerkev (RKC) je že od začetka bistveno vplivala na način življenja v celotni družbi. Ves čas se je vmešavala v urejanje odnosov med spoloma. Njeni nauki so bili podlaga za ohranitev spolne neenakosti in diskriminacije žensk. Pri tem se je nenehno soočala z vprašanjem zakonske zveze in družine in med tema dvema institucijama še danes ne razlikuje. Katoliška doktrina ima zakonsko zvezo za sveto skupnost. S cerkveno poroko se ustanovi dosmrtna življenjska skupnost zakoncev, ki je nerazvezljiva. Po pojmovanju RKC je spolni odnos dovoljen le, kadar je namenjen zaploditvi ali pa kot izpolnitev zakonskih dolžnosti. RKC zavzema odklonilno stališče do splava in do kakršne koli kontracepcije razen naravne. Prav tako nasprotuje umetni oploditvi, saj po njenem ne

ustreza pravilni obliki zaploditvenega spolnega odnosa. Po njenem nauku Bog daje življenje in ga jemlje, zato je vsakršno poseganje človeka na ti področji nedopustno in nemoralno.

Ključne besede: identiteta družine, kontracepcija, splav, umetna oploditev.

KONGRES SOCIALNEGA DELA 2001

Francka Premzel

UREJANJE STIKOV MED NASILNIM OČETOM IN OTROKOM IZ PERSPEKTIVE ŽRTVE

Francka Premzel je diplomirana socialna delavka, zaposlena na Centru za socialno delo Maribor, Varna hiša Maribor.

V prispevku, ki temelji na praktičnih izkušnjah, avtorica poudari pomen upoštevanja otrokove perspektive pri urejanju stikov z očetom, kadar je prisotno nasilje. Poskuša utemeljiti, zakaj je zmotno mišljenje, da otrok ni vpleten, da se očeta ne boji in da si stike želi. Nezdružljiva skrb in želja po otroku je velikokrat edina mogoča manipulacija in način vzpostavitve stika s partnerko, ki se je zaradi nasilja umaknila. Nezaupanje, strah in nemoč spremljajo otroka in mu onemogočajo govoriti o stvareh, ki se jim zelo dolgo prav tako izmikajo odrasli.

Ključne besede: strah, nemoč, občutek krivde, nezaupanje.

PRIPOVEDOVANJE, POSLUŠANJE, BELEŽENJE IN SPREMINJANJE ZGODB

Lea Šugman Bohinc

PRIPOVEDOVANJE ZGODB V SOCIALNEM SVETOVANJU IN PSIHOTERAPIJI

Dr. Lea Šugman Bohinc je asistentka na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Čeprav je Freud opredelil terapijo kot razgovor, je tako razumevanje z razvojem poznejših psihoterapevtskih teorij poniknilo v nereflektirano samoumevnost. Šele svetovalne in terapevtske smeri postmoderne usmeritve postavljajo refleksijo o socialnem svetovanju in psihoterapiji kot razgovoru vzajemno opazujočih se in novo zgodbo soustvarjajočih sogovornikov v središče svojega konceptualno-metodološkega okvira. V narativno pojmovanem socialnem svetovanju in psihoterapiji tako namesto o poslušanju govorimo o poslušanju zgodb, saj razumemo zgodbo kot pomensko enoto, ki okvirja našo izkušnjo in skoz katero to svojo izkušnjo interpretiramo. Različni avtorji pripovedujejo različne zgodbe o pripovedovanju zgodb v socialnem svetovanju in psihoterapiji in za svojo pripoved uporabljajo besednjake, ki se razlikujejo glede na temeljno epistemološko predpostavko opazovalčeve ločenosti od opazovanega sistema oziroma njegove vključenosti v sistem, ki ga opazuje. Besednjak postmodernih, hermenevtičnih terapevtskih smeri s konca dvajsetega stoletja je slovar klientovih zgodb, podeljenih v razgovorih s svetovalci ali terapevti in razvijajočih se v smeri želenega razpleta problema, v smeri soustvarjanja novih analogij in metafor, tj., v smeri na novo, bolj zadovoljivo napisane skupne zgodbe svetovalca ali terapevta in klienta.

Ključne besede: soustvarjanje, postmodernizem, hermenevtična epistemologija.

A B S T R A C T S

Vesna Leskošek

COMMERCE WITH BODIES AND SOULS OF WOMEN IN SLOVENIA UNTIL THE END OF 19TH CENTURY

Dr. Vesna Leskošek is a lecturer at University of Ljubljana School of Social Work and a researcher at the Peace Institute, Ljubljana.

Western researchers of gender have put forward the proposition that women used to be treated in history only as bodies that serve the country (by delivering children) and the master (as wives and house labourers). Researchers in Slovenia, too, found ideologies and practices of reducing women to their bodies; the earliest records of commerce with women date to the first centuries AD. First, it was commerce with slaves, later with brides, but all the time they have been used for 'white slavery' which is still one of the main concerns of international organisations. Women have been punished more severely than men, because their acts were a double sin. Beside written laws they also broke unwritten ones – by entering the public domain they changed the role prescribed for them, so they had to pay double. Their punishment in counter-reformation assaults was worse than men's, witches were massively murdered and burned, illegitimate mothers mocked, persecuted and stoned – and this mass murder was headed by the Catholic Church that was also the highest moral authority in determining and demanding womanhood.

Keywords: women's history, rituals, punishment.

Gorazd Meško

SOCIAL CRIME PREVENTION – A VISION OR UTOPIA?

Dr. Gorazd Meško is a lecturer of criminology and Vice Dean at the University of Maribor Faculty of Police and Security and an associate of the Institute of Criminology at the University of Ljubljana Faculty of Law.

The author follows the assumption that the only appropriate crime prevention is social prevention, comprised of efforts for the reduction of crucial social problems such as inequality, low level of education, unemployment, economical deprivation, etc. Social prevention is a long-term strategy which, compared to the situational crime prevention that focuses on situations and target hardening, pays more 'attention' to the respect of human dignity and human rights. In addition, social (crime) prevention is characterised by social support for a growing social underclass which is becoming more and more a property of formal social control institutions.

Keywords: causes of crime, human rights, police work, politics.

Žarko Tepavčević

MARRIAGE AND SEXUALITY IN THE CATHOLIC DOCTRINE

Social worker Žarko Tepavčević, MA, is senior councellor on family at the Centre of social work Ljubljana – Šiška.

Roman Catholic Church has had a great impact on the way of life in Catholic societies. It has always interfered with the relation between the sexes. Its teachings have underlain sexual inequality and the discrimination of women. Still it doesn't distinguish between marriage and family. The Catholic doctrine considers marriage holly matrimony. By marriage in church a lifelong, non-divorceable union of spouses is established. For RCC a sexual intercourse is permissible only when it aims at conception, or as a fulfilment of the conjugal duty. Abortion and all contraception (except natural) are refused. Artificial insemination is likewise objected, because it doesn't correspond with the regular form of

procreative sexual intercourse. RCC's teaching is that god gives and takes life, so that any intervention in this area by people is inadmissible and immoral.

Keywords: family identity, contraception, abortion, artificial insemination.

CONGRESS OF SOCIAL WORK, 2002

Frančiška Premzel

ARRANGING CONTACTS BETWEEN THE VIOLENT FATHER AND THE CHILD FROM THE VICTIM'S PERSPECTIVE

Frančiška Premzel is a social worker, working at the Safe House of the Centre of Social Work Maribor.

The contribution, based on the author's professional experience, emphasize the significance of the child's perspective in the arrangements of his or her contacts with the father in an environment of violence. She argues that the dominant conviction that the child is uninvolved, does not fear the father, and wants the contacts is wrong. The father's 'wish for the child' is often a manipulation and a way of contacting the partner who withdrew from the situation of violence. The child is overcome with feelings of distrust, fear and helplessness, which prevent him or her from speaking about what for so long even adults avoided to mention.

Keywords: fear, helplessness, feelings of guilt, distrust.

RELATING, LISTENING, RECORDING AND CHANGING STORIES

Lea Šugman Bohinc

STORYTELLING IN SOCIAL COUNSELLING AND PSYCHOTHERAPY

Dr. Lea Šugman Bohinc is an assistant lecturer at University of Ljubljana School of Social Work.

Though Freud had originally defined therapy as conversation, with the development of later theories of psychotherapy this understanding sank into non-reflected self-evidence. Only the counselling and therapeutic directions of postmodern orientation have placed the reflection of social counselling and psychotherapy as conversation of mutually observing and story co-creating speakers into the focus of its conceptual and methodological frame. Thus in narratively conceptualised social counselling and psychotherapy we speak of listening to stories instead of just listening, as we understand a story as a unit of meaning that frames our experience and through which we interpret this experience. Different authors tell different stories about telling stories in social counselling and psychotherapy and they use vocabularies that differ as regards fundamental epistemological assumptions of the observer's separation from, or his inclusion in, the system under his or her observation. The vocabulary of postmodern, hermeneutic directions from the end of the twentieth century is a dictionary of clients' stories shared in conversations with counsellors or therapists and unfolding in the direction of the desired problem solution and of co-creating new analogies and metaphors, that is, in the direction of a new, more satisfactory joint story of the counsellor or therapist and the client.

Keywords: co-creation, postmodernism, hermeneutic epistemology.

IZDAJE VISOKE ŠOLE ZA SOCIALNO DELO

Srna MANDIČ (ur.), *Pravica do stanovanja: Brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*

Tanja LAMOVEC, *Kako misliti drugačnost*

Tanja LAMOVEC, *Psihosocialna pomoč v duševni stiski*

Blaž MESEC, *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*

Ellen BASS, Laura DAVIS, *Pogum za okrevanje: Priročnik za ženske, ki so preživele spolno zlorabo v otroštvu* (razprodano)

Mojca NOVAK, *Razvoj evropskih modelov države blaginje*

Judith LEWIS HERMAN, Carol-Ann HOOPER, Liz KELLY, Birgit ROMMELSPACHER, Valerie SINASON, Moira WALKER (Predgovor Darja ZAVIRŠEK), *Spolno nasilje: Feministične raziskave za socialno delo*

Naročila: Knjižnica VŠSD, Topniška 33, 1000 Ljubljana, nika.cigoj.kuzma@uni-lj.si

Nove knjige sodelavcev VŠSD, ki so izšle pri drugih izdajateljih

Vesna LESKOŠEK, *Zavrnjena tradicija: ženske in ženskost v slovenski zgodovini od 1890–1940*. Ljubljana: Založba /* cf.

Darja ZAVIRŠEK, *Hendikep kot kulturna travma*. Ljubljana: Založba /* cf.

Marija OVSENIK, Milan AMBROŽ, *Neprofitni avtopoietični sistemi*. Škofja Loka: Inštitut za samorazvoj

Srečo DRAGOŠ, *Katolicizem na Slovenskem: Socialni koncepti do druge svetovne vojne*. Ljubljana: KRT.

Vito FLAKER, *Odpiranje norosti: Vzpon in padec totalnih ustanov*. Ljubljana: /* cf.

Nove knjige, zanimive za naše bralce

Pascal DIBIE, *Etnologija spalnice*. Ljubljana: /* cf.

Michel FOUCAULT, Zgodovina norosti v času klasicizma. Ljubljana: /* cf.

Albert MRGOLE, *Malopridna mladež med zaščitniki in preganjalci k nastajanju mladinskega prava*. Ljubljana: /* cf.

David ŠALAMUN, *Dobrodošli v Dializiju, potovanje na svojo odgovornost*. Ljubljana: /* cf.

Založba / cf., Slomškova 15, 1000 Ljubljana, (061) 1344431, zoja.skusek@guest.arnes.si*

KAKO NAJ BO UREJENO BESEDILO ZA OBJAVO V ČASOPISU SOCIALNO DELO

ODDAJA

Prispevek, poslan za objavo v *Socialnem delu*, ne sme biti v postopku za objavo v drugi reviji ali drugem mediju.

Besedilo je treba oddati v elektronski obliki. Zapisano naj bo v formatu WORD ali RTF. Oddate ga lahko na disketi (standardni 3,5-palčni), ali še bolje, pošljete kot priponko po elektronski pošti.

FORMAT

Teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije naj bodo dolgi okoli ene avtorske pole (30.000 znakov s presledki vred). Druga besedila (poročila, recenzije) naj imajo okoli pol avtorske pole. Pisma naj bodo kratka in naj takoj preidejo k stvari.

Besedilo naj ima dvojen razmik med vrsticami in enotno velikost črk 12 pik. Biti mora neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številčenja odstavkov! Pri alinejah na začetku vrstice ne uporabljajte »bulitov«, črnih pik, temveč samo navadne pomišljaje!

Vmesni naslovi lahko imajo največ tri nivoje. Oštevilčite jih na standarden način (1., 1.1., 1.1.1. ...), in sicer ročno – ne uporabljajte avtomatičnega številčenja naslovov!

Citate označite z narekovaji in NE z ležečo pisavo! Ležečo ali podčrtano pisavo (ki sta ekvivalentni) uporabljajte samo za poudarjeno besedilo, za naslove knjig in revij (gl. spodaj) in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove razdelkov v besedilu ipd.

Vse tuje besede (razen imen) in latinske bibliografske kratice (*ibid.*, *et al.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnjujete svoj prevod, ga postavite v oglati oklepaj, npr.: ... igra [*play*] ...; s tem zaznamujte tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: »... [družina] ima funkcijo ...«, »... vse tuje besede [...] in latinske ...«.

Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Tega pravila se ni treba držati le, če citirate besedilo, ki rabi velike črke.

OPOMBE

Opombe k besedilu naj bodo pomaknjene na konec besedila pred bibliografijo. Ne uporabljajte računalniškega formata opomb! V glavnem besedilu označite opombo z njeno zaporedno številko takoj za besedo ali ločilom, in sicer v pisavi *superscript* (»nadpisano«). V taki pisavi naj bo tudi številka pred besedilom opombe. Opombo dodajte samo, če je res nujno. Bibliografskih opomb (tj. takih, katerih poglavitna vsebina je navedba vira) ne sme biti.

Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane, se posvetujte z uredništvom. Ne uporabljajte internih grafičnih modulov urejevalnikov besedil!

VIRI

Avtor/ica mora sam/a zaprositi za dovoljenje, če prispevek vsebuje gradivo, ki zapade avtorskim pravicam, in a vse tako gradivo mora biti opremljeno z navedbo vira.

Na koncu besedila postavite (neoštevilčen) seznam uporabljene literature, razvrščen po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden). Zajema naj samo v besedilu navedeno literaturo!

Seznam naj bo urejen kakor tile zgledi:

M. Ambrož (2002), *Alternative razvoja humane paradigme post-industrijske organizacije*. Univerza v Mariboru: Fakulteta za organizacijske vede (doktorska disertacija).

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields: Women, Men and Ethnography*. London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press (81-115).

– (1991), Sadomasochism in the Perversions: Some Thoughts on the Destruction of Reality. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo*, 32, 1-2: 54-60.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

Pri reviji navedemo strani, na katerih se nahaja članek, za dvopičjem, pri zborniku pa v oklepaju. Podnaslov pišemo za dvopičjem po glavnem naslovu. Z dvema črticama na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru. Avtorjevo lastno ime lahko tudi izpišete.

REFERENCE

Reference v besedilu naj bodo urejene po temle zgledu: »... (Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Čačinovič Vogrinčič 1993) ...«, in sicer enako, če gre za avtorje ali za urednike (brez »ur.« ipd.). Kadar citirate, navedite tudi stran v viru, npr. »... (Miller 1992: 121) ...«. Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati, npr. »... (Chaseguet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87) ...«. Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, njegovo ime v oklepaju izpustite, npr. »... po Millerjevi (*ibid.*) je ...«. Če navajate zaporedoma isti vir, uporabite »*ibid.*«, kadar navajate isto stran kakor pri prejšnji navedbi, ali »*op. cit.*«, kadar navajate isto delo, a drugo stran v njem, npr.: »... (*op. cit.*: 121) ...«

PRILOGE

Glavno besedilo prispevka naj se začne z naslovom prispevka brez navedbe imena avtorja/avtorice. V glavnem besedilu ne sme biti nikjer navedeno, kdo je njegov avtor/avtorica.

Prvi list natisnjenega besedila, v elektronski obliki pa posebna datoteka naj vsebuje povzetek, ključne besede in kratko informacijo o avtorju, avtorici. Omembe avtorja, avtorice naj bodo vedno v tretji osebi.

Povzetek naj obsega 10-15 vrstic in v njem naj bodo zapisane najpomembnejše ugotovitve (sklepi) prispevka. Ne uporabljajte formulacije tipa »Prispevek predstavlja rezultate raziskave ...« ipd., temveč te rezultate (ali sklepe ipd.) na kratko obnovite.

Ključnih besed naj ne bo manj ko tri in - če ni nujno - ne več ko šest. Ne ponavljajte besed iz naslova!

Informacija o avtorju, avtorici naj vsebuje samo najosnovnejše podatke (npr. »Dr. X Y je docentka za sociologijo na Fakulteti za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.«).

Če je mogoče, priložite prevod povzetka, ključnih besed in opombe o avtorju/avtorici v angleščino. Obvezno pripišite svoj naslov, telefonsko številko in elektronski naslov, če ga imate!

RECENZIJA

Vaše besedilo bo recenziral/a strokovnjak/inja s področja, s katerim se ukvarja vaše besedilo. Recenzija je anonimna na obe strani. Čeprav se trudimo, da bi bil postopek kratek, lahko traja kar dolgo. Če dobite predloge za popravke, jih obvezno upoštevajte in popravljeno besedilo vrnite v predvidenem roku.

social work
Vol. 42, December 2003, Part 6
Published by University of Ljubljana School of Social Work
All rights reserved

Editorial Advisory Board

Vika Bevc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Vito Flaker
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Anica Kos

Editor
Bogdan Lešnik

Associate Editors
Darja Zaviršek (book reviews)
Srečo Dragoš (research)
Jo Campling (international editor)

Address of the Editors
Topniška 31, 1000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 1) 2809260, fax 2809270
e-mail socialno.delo@uni-lj.si
www.vssd.uni-lj.si/sd

Editorial Advisory Board (cont.)

Blaž Mesec
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Pavla Rapoša Tajnšek
Tanja Rener
Bernard Stritih
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

selected contents

Vesna Leskošek
COMMERCE WITH BODIES AND SOULS OF WOMEN IN SLOVENIA UNTIL THE END OF 19TH CENTURY 337

Gorazd Meško
SOCIAL CRIME PREVENTION – A VISION OR UTOPIA? 347

Žarko Tepavčević
MARRIAGE AND SEXUALITY IN THE CATHOLIC DOCTRINE 355

congress of social work, Ljubljana 2002

Frančiška Premzel
UREJANJE STIKOV MED NASILNIM OČETOM IN OTROKOM IZ PERSPEKTIVE ŽRTVE 371

relating, listening, recording and changing stories

Lea Šugman Bohinc
PRIPOVEDOVANJE ZGODB V SOCIALNEM SVETOVANJU IN PSIHOTERAPIJI 377

ENGLISH ABSTRACTS 391

Published in six issues per year

socialno delo 42 (2003), 6

članki

Vesna Leskošek
TRGOVANJE S TELESI IN DUŠAMI ŽENSK NA SLOVENSKEM DO KONCA 19. STOLETJA 337

Gorazd Meško
SOCIALNA KRIMINALNA PREVENCIJA - VIZIJA ALI UTOPIJA? 347

Žarko Tepavčević
ZAKONSKA ZVEZA IN SPOLNOST V KATOLIŠKI DOKTRINI 355

korespondenca

SPECIFIČNOST VEDE - SPECIFIČNOST TEORIJE • Srečo Dragoš, Blaž Mesec 361

kongres 2002

Frančiška Premzel
UREJANJE STIKOV MED NASILNIM OČETOM IN OTROKOM IZ PERSPEKTIVE ŽRTVE 371

pripovedovanje, poslušanje, beleženje in spreminjanje zgodb

Lea Šugman Bohinc
PRIPOVEDOVANJE ZGODB V SOCIALNEM SVETOVANJU IN PSIHOTERAPIJI 377

recenzija

G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck, J. Myles (2002), *Why We Need a New Welfare State* • Andreja Kavar Vidmar 385

povzetki

SLOVENSKI 389
ANGLEŠKI 391

ISSN 0352-7956 UDK 304+36